

Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара

Центр соціально-політичних
досліджень

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

2019 ТОМ 22 № 7

Видається з вересня 1998 року

12 разів на рік

Дніпро

Видавництво «Грані»

2019

Науково-теоретичний альманах

Том 22 № 7 2019

Засновники:
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
Центр соціально-політичних
досліджень

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 19758 – 9558 ПР від 19.03.13

Відповідно до Наказу Міністерства
освіти і науки України від 21.12.2015
№ 1328 журналу надано статус
фахового видання з історичних,
філософських, політичних та
соціологічних наук.

Друкується за рішенням Вченої
ради Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
(протокол № 01 від 30.08.19).

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Індексується:
DOAJ
Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
eLibrary
Ulrichs web

Видавець:
Видавництво «Грані»
Україна, 49000, Дніпро
вул. Старокозацька, 12д, оф. 8
+38(056)794-54-63
granidp@gmail.com
www.grani.org.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2131 від 23.05.2005

Передплатний індекс – 41703

Відповідальність за достовірність
фактів, цитат, власних імен,
географічних назв, підприємств,
організацій, установ та ін. інформації
несуть автори статей.
Висловлені у цих статтях думки
можуть не збігатися з точкою зору
редакційної колегії і не покладають
на неї ніяких зобов'язань.
Передруки і переклади дозволяються
лише за згодою автора та редакції.

© «Грані» 2019

Редакція

Головний редактор: Квітка С.А.
Заступники головного редактора: Іванова С.А.,
Колесников К.М., Кривошеїн В.В., Шевцов С.В.,
Шляхов О.Б.
Технічний редактор: Лобода Р.С.
Коректор української та російської мов: Деребера А.В.
Коректор англійської мови: Комлева Ю.В.

Редакційна колегія

Іваненко В.В.	д.і.н., проф., акад. Укр. академії іст. наук (Україна)
Аяган Б.Г.	д.і.н., проф. (Казахстан)
Бачинський Я.	д. юр. н. (США)
Венгер Н.В.	д.і.н., проф. (Україна)
Висоцький О.Ю.	д.п.н., проф. (Україна)
Вятр Єжі	д.п.н., проф. (Польща)
Гао Тяньмін	д. екон. н., доц. (КНР)
Городяненко В.Г.	д.і.н., проф. (Україна)
Ісетті Дж.	д. філос., МВА (Італія)
Жук С.І.	д.і.н., проф. (США)
Катаєв С.Л.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Квітка С.А.	д.держ.упр., доц. (Україна)
Кирилюк Ф.М.	д.філос.н., проф., акад. Укр. академії політ. наук (Україна)
Кривошеїн В.В.	д.п.н., проф. (Україна)
Лісеєнко О.В.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Лобанова А.С.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Лобода Ю.О.	к.філос.н., доц. (США)
Нікілев О.Ф.	д.і.н., проф. (Україна)
Ніколенко В.В.	д. соціол. н., доц. (Україна)
Окороков В.Б.	д.філос.н., проф. (Україна)
Побочий І.А.	д.п.н., проф. (Україна)
Пронякін В.І.	д.філос.н., проф. (Україна)
Робертс Кен	д.соціол.н., проф. (Великобританія)
Світленко С.І.	д.і.н., проф. (Україна)
Святець Ю.А.	д.і.н., проф. (Україна)
Сидиков Е.Б.	д.і.н., проф. (Казахстан)
Схюрман Паул	д.філос.н. (Нідерланди)
Третяк О.А.	д.п.н., проф. (Україна)
Токовенко О.С.	д.філос.н., проф., акад. Укр. академії політ. наук (Україна)
Тупиця О.Л.	д.п.н., проф. (Україна)
Хейнемаа Сара	д.філос.н., проф. (Фінляндія)
Хижняк Л.М.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Хміль В.В.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шабанова Ю.О.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шевцов С.В.	д.філос.н., проф. (Україна)
Шляхов О.Б.	д.і.н., проф. (Україна)
Щудло С.А.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Юрченко С.В.	д.п.н., проф. (Україна)

GRANI

Scientific and theoretical almanac

22(7) 2019

Founders:

Oles Honchar Dnipro national university,

Centre of social and political researches

Registration license

KB № 19758 – 9558 ІП issued 19.03.13

By Decree № 1328 of 21 December 2015 issued by the Ministry of Education and Science of Ukraine the status of specialized publication on historical, philosophical, political and sociological sciences was given.

Published by the decision of the Academic council of Oles Honchar Dnipro national university (protocol № 01 dated 30.08.19).

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Indexed:
DOAJ

Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
eLibrary
Ulrichs web

Publisher:

Publishing house «Grani»
12d, Starokosatska St., office 8,
Dnipro, Ukraine, 49000
+38(056)794-54-63
granidp@gmail.com
www.grani.org.ua
Publishing license
ДК № 2131 dated 23.05.2005

Subscription index in Ukraine – 41703

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be bared by the authors.

The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in published articles.

Reprints and translations are allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© «Grani» 2019

Editorial office

Editor in Chief: Kvitka S.A.

Deputy Chief Editor: Ivanova S.A., Kolesnikov K.M., Krivoshein V.V., Shevtsov S.V., Shlyakhov O.B.

Technical Editor: Loboda R.S.

Corrector of Ukrainian and Russian languages: Derebera A.V.

Corrector of English language: Komleva Y.V.

Editorial board

Ivanenko V.V.

Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of historical sciences (Ukraine)

Ayahan B.H.
Bachynskiy Ya.
Wenger N.V.

Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
J. D. (USA)

Vysotsky O.Yu.
Vyatr Ezhi

Full Prof. Dr. (Ukraine)
Full Prof. Dr. (Ukraine)
Full Prof. Dr. (Poland)

Gao Tianming
Gorodyanenko V.G.

Assoc. Prof. Dr. (PRC)
Full Prof. Dr. (Ukraine)

Isetti G.

PhD., MBA, Senior Researcher (Italy)

Zhuk S.I.

Full Prof. Dr. (USA)

Kataev S.L.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Kvitka S.A.

Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)

Kyrylyuk F.M.

Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of political science (Ukraine)

Kryvoshein V.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Liseyenko O.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Lobanova A.S.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Loboda Y.O.

Assoc. Prof. Phd (USA)

Okorokov V.B.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Nikilev A.F.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Nikolenko V.V.

Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)

Pobochyj I.A.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Pronyakin V.I.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Roberts Ken

Full Prof. Dr. (United Kingdom)

Svitlenko S.I.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Svyatets' Yu.A.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Sydykov E.B.

Full Prof. Dr. (Kazakhstan)

Schuurman Paul

Full Prof. Dr. (Netherlands)

Tretyak O.A.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Tokovenko O.S.

Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of political science (Ukraine)

Tupytsya O.L.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Heinamaa Sara

Full Prof. Dr. (Finland)

Khyzhnyak L.M.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Hmil' V.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Shevtsov S.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Shlyakhov O.B.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Shchudlo S.A.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

Yurchenko S.V.

Full Prof. Dr. (Ukraine)

ЗМІСТ

- C. 5
Андріана Костенко
Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток внутрішньополітичних процесів
- C. 13
Надія Міхно
Особливості (ре)конфігурації публічних просторів у місті: до питання актуалізації проблеми у науковому дискурсі
- C. 21
Лада Прокопович
Людина у новому, біотехнокібернетичному, «театрі» буття
- C. 30
Орхан Усубалієв
Менеджмент у видавництві сучасного періоду
- C. 35
Ігор Кудінов, Іва Павленко, Валерія Гончарова
Соціальний аудит діяльності громадських об'єднань запорізької області
- C. 49
Марина Стригуль
Економізм, комерціалізація та масовізація університетської освіти (на прикладі американської та європейської освітніх систем)
- C. 58
Євген Мулярчук
Протестантська етика покликання: минуле і сучасність
- C. 67
Манучар Гунцадзе
Упередження як метод контролю Радянського Союзу (приклад з новітньої історії Грузії)
- C. 72
Інна Михайлова
Легітимація державної влади в контексті міжнародних відносин
- C. 81
Томаш Михальський, Олександр Кучабський, Фаїг Рагімов
Проблеми моніторингу якості життя населення на регіональному і локальному рівнях (на польському прикладі)

Contents

- P. 5
Andriana Kostenko
Modern theoretical and methodological approaches to the definition of the Civil society institutions' influence on the internal political processes
- P. 13
Nadiya Mikhno
Features of (re) configuration of public spaces in the city: to the issue of actualization of the problem in scientific discourse
- P. 21
Lada Prokopovych
Human in the new, biotechnocybernetic, "theater" of being
- P. 30
Orkhan Usubaliyev
Management in the publishing of modern period
- P. 35
Igor Kudinov, Iva Pavlenko, Valeriia Honcharova
Social audit of csos' activity in zaporizhzhia region
- P. 49
Marina Strihul
Economism, commercialization and massification of university education (on the example of american and european educational systems)
- P. 58
Yevhen Muliarchuk
Protestant ethics of calling: past and present
- P. 67
Manuchar Guntsadze
Prejudice as the control method of the Soviet Union (example from the modern history of Georgia)
- P. 72
Inna Mykhailova
Legitimation of state power in the context of international relations
- P. 72
Tomasz Michalski, Aleksander Kuczabski, Faig Ragimov
Problems of monitoring the quality of life of the population at the regional and local levels (on the polish example)

Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток внутрішньополітичних процесів

Андріана Костенко, Сумський державний університет

На сучасному етапі розвитку суспільних наук сформувався широкий спектр концепцій й теорій громадянського суспільства. Структурування наявних наукових підходів до вивчення громадянського суспільства дозволяє виокремити в них такі групи: широкий підхід до трактування громадянського суспільства; соціокультурний підхід; комунікативний підхід; глобальне громадянське суспільство. Прибічники широкого підходу до розуміння громадянського суспільства не розглядають його як інституційний феномен, а вважають певною характеристикою суспільства з точки зору його самоорганізації, насамперед ступеня розвитку демократії. Ними наголошується, що громадянське суспільство є важливою умовою демократії й необхідним чинником демократичних змін у державі. Соціокультурний підхід до вивчення громадянського суспільства розглядає його як особливий соціокультурний простір, у якому формується система недержавних суспільних інститутів і відносин, що створюють можливість і умови в межах загальноприйнятих правових норм кожній людині як самостійному суб'єкту суспільного життя реалізувати свої громадянські права, задовольняти свої матеріальні і духовні потреби.

Згідно з комунікативним підходом громадянське суспільство покликано здійснювати контроль за державою, а відтак постійне вдосконалення та розвиток громадянського суспільства сприяє ефективному її розвитку. При цьому запорукою функціонування міцного та стійкого громадянського суспільства є постійний діалог за схемами: «індивід – політична влада», «суспільство – держава». Нарешті, останній підхід базується на переконанні, що глобальне громадянське суспільство покликане вирішувати загальнозначущі проблеми людства шляхом взаємодії через всесвітню мережу.

Ключові слова: громадянське суспільство, широкий підхід, соціокультурний підхід, комунікативний підхід, глобальне громадянське суспільство

Modern theoretical and methodological approaches to the definition of the Civil society institutions' influence on the internal political processes

Andriana Kostenko, Sumy State University

There are a wide range of modern concepts of civil society. While structuring current existing approaches to the understanding of civil society, the author has identified the following groups: a broad approach to the interpretation of civil society; socio-cultural approach; communicative approach and, finally, global civil society concept. Proponents of the broad approach to understanding civil society do not regard it as an institutional phenomenon, but consider key characteristic of that type of a society in terms of its self-organization and the level of democracy attained. Here civil society is considered to be an important condition for democracy and a necessary factor for democratic change in the country. The sociocultural approach to the study of civil society frames it as a special sociocultural space, a system of non-state social institutions and relations. They point out that it creates possibilities and conditions for each person, being an independent subject of public life, to realize their civil rights and spiritual needs within the generally accepted legal norms.

According to the communicative approach, civil society is aimed at fulfilling the control over the state. Therefore, continuous improvement and development of civil society contributes to the effective development of the state. Whereas global civil society concept is grounded on the assumptions that this type of emerging transnational society has to solve the overarching problems of humanity by interacting through the global network.

Keywords: civil society, broad approach; socio-cultural approach; communicative approach; global civil society.

Современные теоретико-методологические подходы к определению влияния институтов гражданского общества на развитие внутри политических процессов

Андриана Костенко, Сумский государственный университет

На современном этапе развития общественных наук сформировался широкий спектр концепций и теорий гражданского общества. Структурирование имеющихся научных подходов к изучению гражданского общества позволяет выделить в них следующие группы: широкий подход к трактовке гражданского общества; социокультурный подход; коммуникативный подход; глобальное гражданское общество. Сторонники широкого подхода к пониманию гражданского общества не рассматривают его как институциональный феномен, а считают определенной характеристикой общества с точки зрения его самоорганизации, прежде всего степени развития демократии. Ими отмечается, что гражданское общество является важным условием демократии и необходимым фактором демократических преобразований в государстве. Социокультурный подход к изучению гражданского общества рассматривает его как особый социокультурный пространство, в котором формируется система негосударственных общественных институтов и отношений, создают возможность и условия в пределах общепринятых правовых норм каждому человеку как самостоятельный субъект общественной жизни реализовать свои гражданские права, удовлетворять свои материальные и духовные потребности.

Согласно коммуникативным подходом гражданское общество призвано осуществлять контроль за государством, а затем постоянное совершенствование и развитие гражданского общества способствует эффективному ее развития. При этом залогом функционирования крепкого и устойчивого гражданского общества является постоянный диалог по схемам «индивид - политическая власть», «общество - государство». Наконец, последний подход базируется на убеждении, что глобальное гражданское общество призвано решать общезначимые проблемы человечества путем взаимодействия через всемирную сеть.

Ключевые слова: гражданское общество, широкий подход, социокультурный подход, коммуникативный подход, глобальное гражданское общество

Постановка наукової проблеми

Формування концепції громадянського суспільства розпочалося в другій половині XVII ст. у добу Нового часу. У працях цього періоду з'являється обґрунтування необхідності розділення держави та громадянського суспільства. Тогочасна ліберальна парадигма знайшла своє відображення в теоріях держави та права, а також проникла в менталітет громадян, що сприяло розвитку громадянського суспільства в Європі. Засновниками концепції громадянського суспільства є такі відомі філософи і мислителі, як Дж. Локк та Ш.-Л. Монтеск'є. Подальшого розвитку його дослідження набуло в працях І. Канта, Г. Гегеля і А. де Токвіля та ін.

Нове розуміння сутності громадянського суспільства з'явилося в середині XIX ст., а його основні якісні параметри сформувалися до кінця першої половини XX ст. У цей період відбувається розмежування категорій «громадянське суспільство» та «державна» й формуються низка концептуальних підходів до аналізу їх ролі та місця в політичній системі.

Дж. Александер запропонував періодизацію розвитку ідеї та практики громадянського суспільства, виділивши три стадії цього процесу [1, с. 1-19]. Так, громадянське суспільство на першій стадії розглядалося як соціальний феномен і як теоретична концепція. Цей період охоплює кінець XVII – першу половину XIX ст. На другій стадії розвитку громадянського суспільства (від середини XIX до другої половини XX ст.) воно розглядалося як елемент суспільної системи і як автономна щодо державних структур сфера публічного життя. Громадянське суспільство зберігається у розвинутих країнах і починає утверджуватися в країнах, так званого другого ешелону цивілізації. На третій стадії громадянське суспільство як концепція відродилося у другій половині XX ст., насамперед завдяки працям німецького філософа та соціолога Ю. Габермаса [6].

Обґрунтування мислителями та науковцями різних теоретичних підходів та їх вплив на політичну практику призводить до того, що в західному світі склалися

різні способи взаємодії між громадянським суспільством та державою. На сучасному етапі трансформується розуміння громадянського суспільства від ролі свого роду щита для держави до ролі захисника свободи індивіда від надмірного опікування держави. Тому аналіз сучасних теоретико-методологічних підходів до вивчення громадянського суспільства сприяє визначенню різноманітних практик його впливу на внутрішньополітичні процеси в державі.

Цілі статті та постановка завдань.

Мета статті – здійснити аналіз і систематизацію сучасних теоретичних підходів до визначення ролі інститутів громадянського суспільства та їх впливу на політичні процеси в державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання наукової проблеми.

Аналіз змісту категорії «громадянське суспільство», обґрунтування етапів його розвитку та інституціоналізації присвячені «класичні» концепції громадянського суспільства (далі – ГС) Дж. Александера [19], Е. Арато [1], Ю. Габермаса [23], Дж. Кіна [9], Р. Патнема [25], та ін. Згідно з «габермасівською» ідеєю ГС покликано здійснювати контроль як за державою, стримуючи її в зазіханні на особисту, політичну, культурну, громадську свободу громадян, так і за капіталом. У дослідженнях

Р. Патнема відстежено зв'язок між ефективністю роботи державних інституцій та рівнем розвитку громадянського суспільства, що є одним із основних чинників успішного втілення демократичних реформ.

Аналізу теоретико-методологічних підходів до вивчення громадянського суспільства присвячені праці також вітчизняних учених, таких як Д. Білокопитов [2], О. Горбань [4], І. Грабовська [5], С. Квітка [8], А. Лясота [11], В. Марчук [12], С. Соляр [15], В. Степаненко [16] М. Требіна [6], С. Телешуна [7], та інших.

Проте в процесі наукового аналізу концептуальних підходів до вивчення громадянського суспільства стає помітним брак досліджень, спрямованих на вивчення сучасних теоретичних підходів до визначення ролі інститутів громадянського суспільства, його впливу на політичні процеси в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів.

Збільшення автономії, дієздатності, впливу інститутів громадянського суспільства на внутрішньополітичні процеси викликає інтерес у багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців й породжує тривалі наукові та публічні дискусії. Тому сучасний етап розвитку наукових досліджень цих питань представлений широким спектром концепцій громадянського суспільства.

Так, прибічники широкого підходу до розуміння громадянського суспільства (В. Гавел, Е. Гелнер, Л. Даймонд [21] Дж. Кін [9] та інші) розглядають його як певний етап розвитку будь-якого суспільства, коли громадянськість стає характеристикою всього суспільства, зокрема держави як одного зі складових елементів такого суспільства [15]. Громадянське суспільство не вважається інституційним феноменом, а є якісною характеристикою суспільства з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини і громадянина, виконання громадянами своїх політичних обов'язків. Відповідно, за логікою цієї концепції термін «громадянське суспільство» визначає певний тип суспільства з відповідним рівнем соціального, економічного, політичного, культурного та правового розвитку [10].

Наприклад, Дж. Кін пропонує розглядати громадянське суспільство крізь призму таких понять, як влада, власність, насильство, політика, публічна сфера та демократія. Автор переосмислює демократію у контексті змін наприкінці ХХ ст. у країнах Центральної та Східної Європи. Важливою є ідея Дж. Кіна про необхідність одночасного розвитку інститутів громадянського суспільства і держави [9].

Американський дослідник Л. Даймонд [21] розглядає громадянське суспільство як важливу умову демократії і необхідний чинник демократичних змін та досягнення консолідації демократії. Він відзначає, що в процесі такої консолідації відбуваються зміни в інституційному розвитку та поведінці людей, що нормалізує демократичний політичний процес, робить його сталим і передбачуваним. Тому ця нормалізація вимагає розширення доступу людей до ухвалення політичних рішень, розвитку демократичної політичної культури, збільшення кола лідерів, поліпшення рівня їх підготовки та розвитку інших функцій, характерних для громадянського суспільства. Для здійснення економічних, політичних та соціальних реформ у країнах, що вирішили стати

на шлях демократичного розвитку, потрібні не лише політичні партії, а й ефективні державні інститути. Проте, як відзначає Даймонд, саме «громадянське суспільство може і зобов'язане мати вирішальне значення у побудові консолідованої демократії» [21, с. 239].

За соціокультурного підходу громадянське суспільство заявляє про себе як природна форма опозиції авторитету влади [4, с. 14]; розвинута система суспільних відносин, основу якої складають недержавні відносини, що реалізуються в діяльності інститутів громадянського суспільства – політичних партіях, громадських організаціях, ініціативах, громадських рухах, недержавних засобах масової інформації, здійснюють визначальний вплив на діяльність органів державної влади та протидіють їй у випадку посилення авторитарних тенденцій. Таким чином, громадянське суспільство розглядається як особливий соціокультурний простір. У його рамках формується система недержавних суспільних інститутів і відносин, що створюють можливості і умови в межах загальноприйнятих правових норм кожній людині як самостійному суб'єкту суспільного життя реалізувати свої громадянські права, задовольняти свої матеріальні і духовні потреби. Відповідно до цього підходу, сутність громадянського суспільства визначається мірою індивідуальної свободи, самоцінності і самовизначення окремо взятої особистості в суспільстві, а його зміст – взаємодією і взаємовідношенням незалежних один від одного і від держави індивідів [15, с. 273].

Комунікативний підхід ґрунтується на «габермасівській» ідеї, за якою громадянське суспільство покликано здійснювати контроль як за державою, стримуючи її в зазіханні на особисту, політичну, культурну, громадську свободу громадян, так і за капіталом. За такого підходу з інституційної точки зору до громадянського суспільства належать «недержавні та позаекономічні союзи на добровільній основі». Ю. Габермас сформулював концепцію «публічної сфери» («сфери відкритості»), яка пояснювала, яким чином осередки громадянського суспільства перетворилися на активну суспільну силу та в який спосіб вони впливали на політику в різних країнах. Автор підкреслював, що «громадськість, створюючи нові структури громадянського суспільства, тим самим протистоїть зазіханню держави, деспотизму, абсолютизму,

авторитаризму на права людини і висуває на перший план гуманістичні мотиви і цінності, немеркантильну, високодуховну, моральну поведінку, самосвідомість, самовизначення, свободу і гідність окремої особистості» [3].

Ю. Габермас також зауважував, що нові структури громадянського суспільства протидіють зазіханню держави на права людини й висувають на перший план гуманістичні цінності, немеркантильне, високодуховне, моральне поведіння, самосвідомість, самовизначення, волю і гідність окремої особистості [17, с. 225].

Досвід європейської цивілізації демонструє, що без постійного вдосконалення та розвитку громадянського суспільства ефективний розвиток самої держави значно гальмується або і взагалі припиняється. Запорукою функціонування міцного та стійкого в тривалій перспективі часу громадянського суспільства є постійний діалог за такими схемами: «індивід – політична влада», а також «суспільство – держава». Саме на такій концепції взаємодії між цими елементами і будується ідеал громадянського суспільства в цілому. Тобто його рівень розвитку – це лише питання їхньої ефективної співпраці та взаємного доповнення [13, с. 164]. У контексті зазначеного підходу продовжує заслуговувати на увагу дослідження Р. Патнема, в якому відстежено зв'язок між ефективністю роботи державних інституцій та рівнем розвитку громадянського суспільства [25]. Значну роль у досягненні такої ефективності дослідник відводить «соціальному капіталу». Соціальний капітал, за поглядами Р. Патнема, – це довіра і солідарність, яка призводить до встановлення більш тісних зв'язків між громадянами, сприяє формуванню ними асоціацій і в кінцевому результаті викликає активізацію суспільного життя, підвищує «особисту громадянську компетентність». Тим самим соціальний капітал трансформується у те, що можна позначити як політичний капітал суспільства, необхідний для забезпечення його ефективної взаємодії з державою [6, с. 35].

Вчений відстежив, що відмінності у громадянському житті є одним із основних чинників успішного втілення реформ. Так, у своєму емпіричному аналізі він доводить, що успішнішими у запровадженні демократизації врядування були ті регіони Італії, де названі вище показники громадянської спільноти були розвинутішими. Автором наголошено, що уряди в суспільствах, у яких домінує клієнтилістська

неконтрактна культура, є неефективними. Адже такі уряди суттєво послаблені «негромадянським» соціальним середовищем, а відтак – вони не здатні захищати закон, бути справедливим та авторитетним арбітром у веденні громадських справ [16, с. 122].

Ключовою концепцією нашого дослідження є концепція «соціального капіталу», яку Патнема наближає до теоретико-методологічної проблематики громадянського суспільства. Автор зазначає: «За аналогією з поняттями фізичного капіталу та людського капіталу – засобами та навичками, що покращують індивідуальну виробничу продуктивність – «соціальний капітал» має відношення до характеристик соціальної організації, таких як соціальні зв'язки, норми та довіра. Вони сприяють співпраці та координації для взаємної користі» [25, с. 35]. Отже, формами соціального капіталу є соціальні норми, інституалізована в зразках доміантної соціальної практики довіра й людські «горизонтальні» взаємостосунки.

Зазначену типологію підходів до розкриття природи громадянського суспільства сьогодні можна доповнити поглядами прибічників тієї точки зору, що громадянське суспільство – це не тільки та сфера відносин, яка існує в межах національної держави, а й більш глобальна сфера, сфера так званого глобального громадянського суспільства.

Глобальне громадянське суспільство – поняття, яке вживається в окремих західних концепціях глобалізації для позначення широкої позаполітичної спільноти людей, сформованої на основі загальних цінностей з метою вирішення загальнозначущих проблем людства. Уперше в науковий обіг таке поняття ввів американський політолог Х. Булл. На його думку, таке суспільство є глобальним не лише тому, що воно зіткане із зв'язків, які перетинають національні кордони і проходять через «глобальний, позатериторіальний простір», а й тому, що серед членів глобального громадянського суспільства набирає сили глобальне мислення [14, с. 232].

Держави розглядалися Х. Буллом як певні агенти, що соціалізуються завдяки впливу одна на одну. Вони об'єднуються у більш масштабну форму суспільства – глобальну мережу взаємно визнаних неформальних традицій і формальних правил (дипломатичний протокол, посольства, багатосторонні договори, міжнародне право). Ці традиції і закони, що обмежують суверенітет держав, і називаються міжнародною спільнотою,

яка є необхідною передумовою сучасного світового порядку [20, с. 7]. Таким чином, міжнародне суспільство існує, коли група держав, усвідомлюючи певні загальні інтереси і спільні цінності, формує суспільство у тому розумінні, що вони відчують себе пов'язаними спільним набором правил у взаємодії одна з одною, і мають відмінності у роботі загальних інститутів.

Е. Гідденс виключає бізнес і транснаціональні корпорації (ТНК), зокрема, з глобального громадянського суспільства і вважає, що на них можна впливати ззовні. До того ж, саме у цьому він убачає основну «місію» глобального громадянського суспільства, від успіху якої залежатиме весь подальший перебіг глобалізації [22, с. 111]. Однак це зовсім не означає, що успіх такої діяльності є гарантованим. Заявляючи про можливість цивілізаційного впливу глобального громадянського суспільства на діяльність і принципи діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) та інших бізнес-структур, Е. Гідденс відзначає тенденцію в розвитку принципів соціальної відповідальності, а також корпоративного громадянства, коли ТНК починають у своїй діяльності враховувати інтереси навколишнього соціального середовища і відповідним чином будують свої відносини з персоналом, акціонерами, територіальними громадами, споживачами та іншими особами та організаціями, тією чи іншою мірою причетними до їхньої діяльності [22, с. 132]. По суті, йдеться про те, що глобальна міць найбільших фінансових монополій і ТНК потребує інституціонального контролю з боку адекватних за своїми можливостями структур глобального громадянського суспільства.

Висновки.

Отже, аналіз концептуальних підходів розвитку громадянського суспільства дає можливість простежити особливості зміни підходів до його трактування залежно від соціально-економічних та політичних обставин. Так, авторкою встановлено, що сучасні концепції розвитку громадянського суспільства лягли в основу західної ліберальної ідеології. Дослідники визначають нерозривну єдність і взаємозалежність основних політичних і економічних прав людини; автономність статусу громадянського суспільства щодо держави; стан суспільних зв'язків, основою яких є взаємодія і взаєморозвиток індивідуального, приватного

й загального тощо. Структурування сучасних підходів до розуміння громадянського суспільства дозволило виділити такі групи: широкий підхід до трактування громадянського суспільства; соціокультурний підхід; комунікативний підхід; глобальне громадянське суспільство. Запропонована авторкою типологія буде покладена в основу аналізу ролі інститутів громадянського суспільства на внутрішньополітичні процеси.

Широкий підхід трактує громадянське суспільство як якісну характеристику суспільства з відповідним рівнем соціального, економічного, політичного, культурного та правового розвитку. Саме ГС є важливою умовою демократії та визначальним чинником демократичних змін. Згідно з соціокультурним підходом в основі ГС є недержавні відносини, що здатні здійснювати вплив на діяльність органів державної влади та протидіяти авторитарній

владі. У свою чергу комунікативний підхід покладає на ГС функцію контролю. При цьому від подібної комунікації між ГС та державою виграють обидві сторони, оскільки налагоджується ефективний зв'язок між державними інституціями та інститутами громадянського суспільства. Тобто ГС є одним із основних чинників успішного втілення реформ в державі.

У свою чергу теорія глобального громадянського суспільства призводить до розширення уявлень про акторів на глобальному рівні. Так, глобальне ГС здатне вплинути на ефективність міжнародної системи, оскільки з одного боку є інструментом держав-лідерів для просування власних інтересів, а з іншого – автономними акторами, що пропонують альтернативні рішення та складають конкуренцію «традиційній» державі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Арато А. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание – и направления для дальнейших исследований / А. Арато // Полис. – 1995. – № 3. – С. 50.
2. Білокопитов Д. Глобальне громадянське суспільство: сутність і функції // Теорія та практика державного управління. – 2016. – 2(53). – С. 1-7. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/110.pdf>.
3. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство : пер. з нім. / Ю. Габермас. – Львів : Літопис, 2000. – 317 с.
4. Горбань О. Громадянське суспільство: ідея та механізм її здійснення (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук :09.00.03 / О. В. Горбань; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2011. – 18 с.
5. Грабовська І. Громадянське суспільство як один із вирішальних факторів консолідації українства постколоніального періоду // Науково-теоретичний альманах «Грані» – 2017. – 20(2). – С. 87-91.
6. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 536 с.
7. Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси : наук. розробка / Н. Ф. Бенюх, А. Й. Яскевич, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна. – К. : НАДУ, 2010.
8. Квітка С. Глобальне громадянське суспільство: між національними державами і транснаціональними корпораціями // Аспекти публічного управління – 2017. – № 3-4. – С. 65-76.
9. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Дж. Кін : пер. з англ. О. Грищенко ; літ. ред. О. Грищенко – К. : К. І. С., 2000. – 192 с.
10. Любченко, П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства : монографія / П. М. Любченко. – Х. : Одісея, 2006. – 352 с.
11. Лясота А. Сучасний стан та перспективи розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – 21(10). – С. 142-148.
12. Марчук В. Концептуалізація громадянського суспільства: сучасний політологічний дискурс. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Polit_2016_10_13.pdf.
13. Машталір Х., Леськів С. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства // Підприємництво, господарство і право. – 2017. - № 6. – С. 160-168.
14. Резник Ю. Глобальное гражданское общество / Ю. Резник // Глобалистика : энциклопедия / гл. ред. И. Мазур, А. Чумаков. – М. : Радуга, 2003. – 1328 с.
15. Соляр С. Громадянське суспільство: загальнотеоретичні підходи до визначення // Вісник. – 2013. – № 1. – С. 271-279.
16. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурс і практики. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. – 420 с.
17. Хабермас, Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М. : Наука, 1992. – 176 с.

18. Цыро И. Механизм взаимодействия глобального и национального гражданских обществ / И. Цыро // Научные проблемы гуманитарных исследований. – 2010. – № 10. – С. 247-255.
19. Alexander, J. C. *The Civil Sphere* / Jeffrey C. Alexander. – Oxford : New York: Oxford University Press, 2006. – 816 p.
20. Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* / H. Bull. – N.Y.: Columbia University Press, 1995 – 368 p.
21. Diamond L. *Developing Democracy: Toward Consolidation* // *The Global Resurgence of Democracy*. – Baltimore: The John Hopkins University Press: 1999. – 384 p.
22. Giddens A. *Modernity and Self Identity* / A. Giddens // *Self and Society in the Late Modern Age*. – Cambridge, 1991. – 264 p.
23. Habermas J. *Between Facts and Norms* / J. Habermas. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998. – 676 p.
24. Lipschutz R. *Reconstructing world politics: the emergence of global civil society* // *Millennium*, 1992, – Vol. 21. – № 3. – P. 392–393.
25. Putnam R. *The Prosperous Community. Social Capital and Public Life* / R. Putnam // *The American Prospect*. – 1993. – Vol. 4. – № 13. – P. 35-42.

REFERENCES

1. Arato, A. (1995). *Kontsepsiia hrazhdanskoho obshchestva: voskhozhdenye, upadok y vossozdanye – y napravleniia dlia dalneishykh yssledovaniy* [The Concept of Civil Society: Climbing, Decaying and Rebuilding - and Directions for Further Research]. *Polis*, 3, 50 [in Russian].
2. Bilokopytov, D. (2016). *Hlobalne hromadianske suspilstvo: sutnist i funktsii* [In Global Civil Society: Essence and Functions]. *Theory and Practice of Public Administration*, 2 (53), 1-7. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/110.pdf> [in Ukrainian].
3. Habermas, Yu. (2000). *Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti: doslidzhennia katehorii hromadianske suspilstvo* [Structural Transformations in the Area of the Openness: Study of the Civil Society Category]. Lviv [in Ukrainian].
4. Horban, O. V. (2011). *Hromadianske suspilstvo: ideia ta mekhanizm yii zdiisnennia (sotsialno-filosofskyi analiz)* [Civil society: the idea and mechanism of its implementation (socio-philosophical analysis): author's abstract]. *Extended abstract of candidate's thesis*. [in Ukrainian].
5. Hrabovska, I. (2017). *Hromadianske suspilstvo yak odyn iz vyrishalnykh faktoriv konsolidatsii ukrainstva postkolonialnogo periodu* [Civil society as one of the decisive factors for the consolidation of Ukrainian post-colonial period]. *Scientific-theoretical almanac "Grani"*. 20(2), 87-91 [in Ukrainian].
6. *Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku* (2013) [Civil society: political and socio-legal problems of development]. *Monograph. Kharkiv* [in Ukrainian].
7. *Evoliutsiia i rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini ta yevrointehratsiini protsesy: nauk. Rozrobka* (2010) [Evolution and Development of Civil Society in Ukraine and European Integration Processes: Sciences. development]. Kyiv [in Ukrainian].
8. Kvitka, S. (2017) *Hlobalne hromadianske suspilstvo: mizh natsionalnymy derzhavamy i transnatsionalnymy korporatsiiami* [Global civil society: between nation-states and transnational corporations]. *Aspects of Public Management*, 3-4, 65-76 [in Ukrainian].
9. Kin, Dzhon. (2000). *Hromadianske suspilstvo: stari obrazy, nove bachennia* [Civil society: old images, new vision]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Liubchenko, P. (2006). *Konstytutsiino-pravovi osnovy rozvytku mistsevoho samovriaduvannia yak instytutu hromadianskoho suspilstva* [Constitutional and legal bases of development of local self-government as institute of civil society]. Kharkiv [in Ukrainian].
11. Liasota, A. (2018). *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku instytutiv hromadianskoho suspilstva v Ukraini* [The Current State and Prospects of Civil Society Institutions in Ukraine]. *Scientific and Theoretical Almanac "Grani"*, 21(10), 142-148 [in Ukrainian].
12. Marchuk, V. (2016). *Kontseptualizatsiia hromadianskoho suspilstva: suchasnyi politolohichnyi dyskurs* [The Conceptualization of Civil Society: A Contemporary Political Discourse] Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Polit_2016_10_13.pdf [in Ukrainian].
13. Mashtalir, Kh., Leskiv, S. (2017). *Intehratsiia Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu yak osnova dlia rozbudovy hromadianskoho suspilstva* [Integration of Ukraine into the European Union as a Basis for Civil Society Development]. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 6, 164 [in Ukrainian].
14. Reznyk, Yu. (2003). *Hlobalnoe hrazhdanskoe obshchestvo* [Global Civil Society]. *Global Studies: Encyclopedia* [in Russian].
15. Soliar, S. (2013). *Hromadianske suspilstvo: zahalnoteoretychni pidkhody do vyznachennia* [Civil society: general theoretical approaches to definition]. *Bulletin*, 1, 272 [in Ukrainian].
16. Stepanenko, V. P. (2015). *Hromadianske suspilstvo: dyskurs i praktyky* [Civil society: discourse and practices]. Kyiv [in Ukrainian].
17. Khabermas, Yu. (1995). *Demokratyia. Razum. Nravstvennost: Moskovskye lektsyy y ynterviu* [Democracy. Reason. Morality: Moscow lectures and interviews]. Moskva [in Russian].

18. Tsyro, Y. (2010). Mekhanyzm vzaymodeistvyia hlobalnoho y natsyonalnoho hrazhdanskykh obshchestv [Mechanism of interaction between global and national civil societies]. *Scientific problems of humanitarian research*, 10, 250 [in Russian].
19. Alexander, Jeffrey C. (1998). Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformation. Real Civil Societies. *Dilemmas of Institutionalization*. London.
20. Bull, H. (1995). The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. N.Y., *Columbia University Press*.
21. Diamond, L. (1999). Developing Democracy: Toward Consolidation. The Global Resurgence of Democracy. Baltimore, *The John Hopkins University Press*.
22. Giddens, A. (1991). Modernity and Self Identity. Self and Society in the Late Modern Age. *Cambridge*.
23. Habermas, J. (1998). Between Facts and Norms. *Cambridge, Mass* [in English].
24. Lipschutz R. (1992). Reconstructing world politics: the emergence of global civil society. *Millennium*, 21, 3, 392-393.
25. Putnam, R. (1993). The Prosperous Community. Social Capital and Public Life. *The American Prospect*, 4, 13, 35-42.

Костенко Андріана Миколаївна

Кандидат політичних наук, доцент
Сумський державний університет
40007, Суми, вул Римського-Корсакова, 2

Kostenko Andriana

Ph.D. of Political Sciences, Assoc. Prof.
Sumy State University
2, Rymyskogo-Korsakovastr, Sumy, 40007, Ukraine

Email: kostenkopr@ukr.net

Цитування: Костенко А. М. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток внутрішньополітичних процесів / А. М. Костенко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С. 5-12.

Citation: Kostenko, A.M. (2019). Suchasni teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia vplyvu instytutiv hromadianskoho suspilstva na rozvytok vnutrishnopolitychnykh protsesiv [Modern theoretical and methodological approaches to the definition of the Civil society institutions' influence on the internal political processes]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 5-12.

Стаття надійшла / Article arrived: 20.06.2019

Схвалено до друку / Accepted: 12.07.2019

Особливості (ре)конфігурації публічних просторів у місті: до питання актуалізації проблеми у науковому дискурсі

Надія Міхно, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У межах даної статті основна увага зосереджена на простеженні особливостей зміни конфігурації публічних просторів у містах, що обумовлено, з одного боку, зміною соціальної тканини суспільства – зрушеннями у соціокультурному, інформаційному, комунікаційному просторах, а, з іншого боку, детермінується низкою методологічних зрушень у науковій площині. Відмічена динаміка поглядів низки зарубіжних та вітчизняних дослідників на окреслену проблемну сферу, особлива увага зосереджена на теоретичних конструкціях, запропонованих такими вченими, як М. Вебер, Г. Зіммель, Ф. Тьоніс, І. Гофман, П. Бурдьє, Х. Арендт, Ю. Хабермас, Дж. Уррі, З. Бауман, Дж. Джакобс, В. Вайт, Р. Сеннетт, Р. Ольденбург. Оцінено вплив сучасних українських соціологів на розширення корпусу теоретичних текстів, присвячених аналізу зміни міських публічних просторів у сучасних містах, зокрема, використані ідеї А. Петренко-Лисак, О. Ходус та І. Тищенко. Відштовхуючись від методологічної орієнтації на розгляд міста як культурного тексту, що володіє насиченим символістичним та семіотичним навантаженням, публічність у місті постає як обумовлений символічно і детермінований «уявними соціальними значеннями» феномен. Виокремлено узагальнювальні характеристики класичних публічних просторів у містах, до яких можна віднести доступність, комфорт, зрозумілий функціонал, наповненість діяльністю, рівність учасників, вільний доступ до простору, безпеку, простір повинен займати конкретну міську територію і надавати можливість зустрічі з незнайомими людьми. Зафіксовано, що сучасні міста та мегаполіси обмежують та зводять до мінімуму приватний простір, але збільшують публічний. Відмічено, що гібридні публічно-приватні простори постають унікальними явищами, виникнення яких стало можливо тільки на сучасному етапі розвитку міст. Виділено, як евристично спроможні концепції існування «третіх місць» та «четвертих місць» у міських просторах у сучасному суспільстві, оскільки залучення даної теоретичної конструкції до аналізу міст відкриває можливість врахувати, з одного боку, актуальні тенденції дигіталізації сучасного міського простору, а, з іншого – онтологічні характеристики спільності містян.

Ключові слова: публічний простір, соціальний простір, місто, приватність, урбанізм.

Features of (re) configuration of public spaces in the city: to the issue of actualization of the problem in scientific discourse

Nadiya Mikhno, V. N. Karazin Kharkiv National University

Within the framework of the article, the main attention has been focused on revealing the peculiarities of changing the configuration of public spaces in cities. Such changes are conditioned, on the one hand, by the change of the society's social fabric - shifts in the socio-cultural, information and communication spaces, and, on the other hand, are determined by a number of methodological shifts in the scientific sphere. Dynamics of views of a number of foreign and domestic researchers on the outlined problem area have been described, special attention have been focused on theoretical structures suggested by such scientists as M. Weber, G. Simmel, F. Tunnis, I. Hoffman, P. Bourdieu, H. Arendt, J. Habermas J. Urry, Z. Bauman, J. Jacobs, W. White, R. Sennett, R. Oldenburg. The influence of modern Ukrainian sociologists on the expansion of the body of theoretical texts, devoted to the analysis of changes in urban public spaces in modern cities, has been assessed, in particular, the ideas of A. Petrenko-Lysak, A. Hodus and I. Tishchenko have been studied. Based on the methodological orientation to the understanding of the city as a cultural text, it has been proven that the urban space has a rich symbolic and semiotic load, and that publicity in the city arises as a result of the symbolic and deterministic phenomenon of «imaginary social meanings». The general characteristics of classical public spaces in cities, such as the accessibility, comfort, clear functionality, fullness of activity, equality of participants, free access to space, safety, have been distinguished. The space should occupy a concrete city territory and provide an opportunity to meet unknown people. It has been noted that modern cities and megacities limit and minimize personal space, but increase public space. It has been shown that hybrid public-private spaces are unique

phenomena, the emergence of which became possible only at the present stage of cities' development. The heuristic potential of the existence of «third places» and «fourth places» concept in urban spaces in modern society has been highlighted.

Keywords: public space, social space, city, privacy, urbanism.

Особенности (ре) конфигурации публичных пространств в городе: к вопросу актуализации проблемы в научном дискурсе

Надежда Михно, Харьковський національний університет імені В.Н. Каразіна

В рамках данной статьи основное внимание сосредоточено на выявлении особенностей изменения конфигурации публичных пространств в городах, что обусловлено, с одной стороны, изменением социетальной ткани общества – сдвигами в социокультурном, информационном, коммуникационном пространствах, а, с другой стороны, детерминировано рядом методологических сдвигов в научной плоскости. Отмечена динамика взглядов ряда зарубежных и отечественных исследователей на очерченную проблемную сферу, особое внимание сосредоточено на теоретических конструкциях, предложенных такими учеными, как М. Вебер, Г. Зиммель, Ф. Тённис, И. Гофман, П. Бурдьё, Х. Арентс, Ю. Хабермас, Дж. Урри, З. Бауман, Дж. Джайкобс, В. Уайт, Р. Сеннетт, Р. Ольденбург. Оценено влияние современных украинских социологов на расширение корпуса теоретических текстов, посвященных анализу изменения городских публичных пространств в современных городах, в частности, использованы идеи А. Петренко-Лысак, А. Ходус и И. Тищенко. Отталкиваясь от методологической ориентации на рассмотрение города как культурного текста, выявлено то, что городское пространство обладает насыщенным символическим и семиотическим грузом, публичность в городе возникает как обусловленный символически и детерминированный «мнимыми социальными значениями» феномен. Выделены обобщающие характеристики классических публичных пространств в городах, к которым можно отнести доступность, комфорт, понятный функционал, наполненность деятельностью, равенство участников, свободный доступ к пространству, безопасность, пространство должно занимать конкретную городскую территорию и предоставлять возможность встречи с незнакомыми людьми. Зафиксировано, что современные города и мегаполисы ограничивают и сводят к минимуму личное пространство, но увеличивают публичное. Отмечено, что гибридные публично-приватные пространства являются уникальными явлениями, возникновение которых стало возможно только на современном этапе развития городов. Выделен эвристический потенциал концепции существования «третьих мест» и «четвертых мест» в городских пространствах в современном обществе.

Ключевые слова: : публичное пространство, социальное пространство, город, приватность, урбанизм

Постановка проблеми.

Як пояснити особливий інтерес до вивчення простору в соціальних і гуманітарних науках? Іntenція до аналітики просторових феноменів формується як результат взаємодії відразу декількох тенденцій: насамперед, це відхід від структурних пояснень і масштабних теорій, які домінували протягом усього ХХ століття, відповідно, зміщення центру уваги на можливість вивчення більш чутливих розрізень, чутливих до специфіки просторових аспектів суспільної тканини; другою тенденцією є те, що з'являється низка «рухливих» метафор, які, потрапляючи в контекст різних дисциплін, значно збагачують їх і, як результат сферою спеціального вивчення стає повсякденний простір, зокрема простір міський. У межах міського простору одним з аспектів уваги

дослідників постають публічні простори як елементи міської тканини.

Аналіз досліджень і публікацій.

Наукове вивчення особливостей просторових характеристик суспільства має тривалу традицію. Аналітика даного питання розпочата з класичного періоду в соціологічному теоретизуванні та охоплює сучасні теоретичні конструкції широкого кола дослідників. Особливу увагу заслуговують роботи таких відомих вчених, як Е. Дюркгейм, Г. Зиммель, П. Сорокін, Т. Парсонс, Е. Гідденс, П. Бурдьє, П. Бергер, Т. Лукман, А. Турен, М. Фуко, А. Лефевр, Е. Соджа, П. Ансарі, А. Ален та низка інших дослідників. Окремим напрямом наукових інтервенцій є вивчення окремих аспектів міських публічних просторів. До аналітики даного вектору

звертаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Серед найбільш цікавих робіт необхідно відмітити напрацювання таких європейських та американських дослідників, як А. Лефевр, Л. Лофланд, Р. Сеннет, Дж. Джейкобс, К. Холанд, Дж. Гейл, М. Льоф, С. Ніссен, Д. Ло, а також низка публікацій українських вчених, серед яких Л. Малес, М. Соболевська, А. Петренко-Лисак, В. Середа, О. Злобіна, О. Ходус, І. Тищенко та ін.

Мета дослідження.

У межах даної публікації запропоновано звернути увагу на актуалізацію питання щодо поступової трансформації міських публічних просторів. Відповідно, метою роботи є окреслення окремих теоретичних конструкцій щодо особливостей (ре)конфігурації публічних просторів у місті в умовах сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу.

Сучасні глобалізаційні процеси зробили міста не лише економічними й політичними, але й потужними інформаційними й комунікаційними центрами, які обумовлюють темпоритм розвитку сучасної цивілізації [6, 165]. У першу чергу необхідно окреслити загальні класичні підходи до визначення змістовного наповнення категорії соціального простору в соціології. Так, у структурі міського середовища, оперуючи уявленнями П. Бурд'є [3, с. 49] щодо фізичного і соціального просторів, можна виділити безпосередньо саму територію як сукупність об'єктних аспектів життєдіяльності людини і простір як сукупність суб'єктних аспектів, що має інформаційне, соціально-нормативне, диспозиційне, комунікативне, ментальне вираження. Розмежування міського середовища на територію і простір відсилає нас до концепції Г. Зімеля, яка присвячена переходу від традиційного суспільства до цивілізації, від територіально-господарського типу соціальності до «суспільної єдності» [2, с. 12]. У свою чергу, М. Вебер та Ф. Тьоніс сформулювали уявлення про місто як простір комунікацій, а І. Гофман у власних роботах запропонував загальну «теоретичну рамку» дослідження взаємодії у публічних просторах [5]. Класичне визначення публічного простору можна зафіксувати в роботах Х. Арндт та Ю. Хабермаса. У даному випадку публічність постає як простір вільних зустрічей громадян та продукування ними на основі вільної та певним чином організованої комунікації точок зору на певні загальні питання життя суспільства, що не торкаються їх приватних інтересів [1].

У межах соціально-просторового підходу варто звернути увагу на корпус текстів, виокремлений у ході аналізу публічних просторів міст київськими дослідниками Н. Мезенцевою та М. Пальчук. Зокрема, наголошується на тому, що Дж. Джейкобс досліджувала соціальні функції публічних просторів, виявляючи залежність життєздатності і безпеки окремих міських околиць від їх просторових конфігурацій, щільності та різноманітності розміщених в їх межах публічних просторів. Містобудівник К. Лінч досліджував вплив просторових особливостей публічних просторів на конструювання ментальних мап, які дозволяють людям орієнтуватися і відчувати складні середовища. Урбаніст В. Вайт, засновник американської організації Project for Public Spaces, намагався емпірично довести зв'язки між формою і функцією на прикладі міських площ, а потім і інших видів відкритих публічних просторів міст [11].

Якщо ми звернемо свій погляд на ретроспективу аналітики публічних просторів, бачимо, що історично публічний простір є однією із базових категорій дослідження урбаністичного стилю життя. Як влучно зазначає аналітик CEDOS Ігор Тищенко, «із часу виникнення в античній Греції демократії як способу управління полісом, який прийшов на зміну тиранії чи аристократії, вона ототожнюється з містом: як із спільнотою повноправних громадян, так і з простором, у якому ці громадяни існують як політичні істоти. Публічні простори античності – агори грецьких міст та форуми римських – були тими місцями, в яких перетинались і змішувались політика, торгівля і репрезентація. Основним призначенням цих просторів були необмежені соціальні інтеракції, що сприяло вільному циркулюванню думок і підтримці політичного балансу у державі, не дозволяючи посадовим особам полісу узурпувати владу. Звісно, усе це було можливо допоки повноправне населення найбільшої еллінської держави – Афін у класичний період – складало близько 30-40 тисяч чоловіків» [16].

Але в той же час варто усвідомлювати, що в сучасних умовах розвитку міст функціональний імператив міського публічного простору є більш диференційованим та ускладненим. Міста, що виникли внаслідок урбанізації як одного із визначальних історико-культурних процесів у період модерну, можна описати як «нову форму просторово-структурної організації життя» [15].

Як відмічає львівський дослідник О. Урбан, міста перебувають у постійному русі, динаміці, але разом із тим завжди є чітко окресленими. Такі межі можуть мати різний характер і водночас характеризуватись як індивідуальні маршрути, так і колективні. У першому варіанті, коли мова йде про індивідуальні маршрути, мається на увазі приватний простір, що знаходить своє відображення в домі, роботі та улюблених, наперед визначених місцях. У той же час другий варіант є пов'язаним із публічним простором, він є більш видимим для нас і саме він є основною ознакою міста [4].

У контексті методологічної орієнтації на розгляд міста як культурного тексту, що володіє насиченим символічним та семіотичним навантаженням, публічність у місті постає як обумовлений символічно і детермінований «уявними соціальними значеннями» феномен (К. Касторіадіс). Теоретично доречними є пропозиції українських соціологів до визначення характеру феномену публічності. По-перше, цікавим є визначення публічності як віддзеркалення соціокультурного контексту, форми соціального уявного, яка конституюється навколо певних символів, знакових подій, місць та речей – складових «спільного» [13]. По-друге, змістовним та евристично насиченим є підхід О. Ходуса до концептуалізації феномену приватності, а, відповідно, публічності та публічних просторів у суспільній тканині – «...як спосіб термінологічного розмежування семантичних одиниць, які становлять зміст понять «публічність»/«приватність», ця бінарність цілком життєздатна, але виключно в епістемологічному сенсі, втім аж ніяк не в онтологічному, і тим більш емпіричному...», тобто відносини між публічністю і приватністю можна описати, відштовхуючись від логіки double bind («подвоєння»), у горизонті якої ці два полюси соціального життя існують у постійній діалектичній єдності протилежностей, змішенні констеляцій просторових і дискурсивних меж [14]. Відповідно, аналізуючи актуальну соціоісторичну та соціокультурну реальність постає питання щодо трансформації класичних публічних просторів у містах, саме даний аспект потрапляє у предметну сферу даної наукової роботи.

Розв'язання поставленого питання щодо особливостей зміни тканини публічних просторів у сучасних умовах потребує більш детального розгляду загальної концептуалізації

поняття «публічний простір». Як відмічають дослідники, сучасні міста та мегаполіси обмежують та зводять до мінімуму приватний простір, але збільшують публічний – різноманітні розважальні та торгівельні центри, які є причиною того, що людина завжди перебуває в оточенні інших людей, що призводить до того, що вона почувається самотньою у цьому натовпі. Незважаючи на постійну взаємодію приватного та публічного простору, приватний все ж залишається своєрідним захистом від зовнішнього життя у місті. Саме завдяки наявності такого простору людина звільняється від міста та отримує на деякий час свободу дій. Приватна сфера життя, яка є відділеною від публічної, наділяє суб'єкта свободою [4].

Постає питання щодо того, якими саме характеристиками володіють публічні простори у місті? Відмітимо, що публічний простір, на думку низки дослідників, таких як У. Уайт, Д. Джейкобс, Р. Сеннетт [10] володіє відкритістю як найважливішою складовою міського життя. Тобто під публічним простором міста розуміється, перш за все, відкриті, загальнодоступні простори, які пристосовані для перебування людей, для «комунікації незнайомих» (Л. Лофланд), анонімних зустрічей містян на вулицях, площах, у паркових зонах. На думку відомої американської дослідниці публічних просторів Л. Лофланд, «міське життя стало можливим завдяки упорядкуванню міського населення за зовнішнім виглядом і розташуванням у просторі таким чином, що люди в місті можуть дізнатися про оточуючих багато, просто дивлячись один на одного» [18]. Усі згадані соціальні дії можуть бути реалізовані найперше в загальнодоступних публічних місцях міста.

Необхідно підкреслити, що низка дослідників наголошують на тому, що публічні простори є «театром» міського стилю життя [12]. Це пов'язано з тим, що публічні простори являють собою місце відпочинку, зустрічей, спілкування і здійснення найрізноманітніших форм соціальної взаємодії і взаємовідносин. З іншого боку, ці простори певною мірою визначають моделі поведінки мешканців міста, дозволяють їм самовиражатися і реалізовувати свої потреби, проявляти активність. Відповідно, важливою ознакою будь-якого публічного простору вважається виникнення комунікації і взаємодії між людьми. Серед інших ознак є відкритість, безпека, доступність, анонімність.

Саме тут важливо наголосити, що культурне середовище сучасних міст трансформується: усі види публічних просторів змінюються – зникають або змінюються класичні простори, виникають і функціонують перехідні види просторів, з'являються нові види.

Ми бачимо, що знайти традиційні публічні простори в сучасних містах стає дедалі важче, адже публічна й приватна сфери в них надзвичайно переплетені; багато номінально приватних просторів слугують публічним потребам. Як відмічає І. Тищенко, виходячи з цього протиріччя, американські соціологи міст Захарія Ніл та Ентоні Орам пропонують таке узагальнено нейтральне визначення: публічні простори – це «всі простори, відкриті та доступні для всіх представників публіки в суспільстві в принципі, хоча необов'язково на практиці» [17, с.1].

У цілому корпус питань, що обговорюються в теоретичних дискусіях, дозволяє виокремити такі ознаки класичних публічних просторів: доступність, комфорт, зрозумілий функціонал, наповненість діяльністю, рівність учасників, вільний доступ до простору, безпеку, простір повинен займати конкретну міську територію і надавати можливість зустрічі з незнайомими людьми. Оскільки класична форма суспільного життя була представлена зборами громадян, і для цього їм потрібні відкриті площі. Низка дослідників міських публічних просторів наполягають на тому, що площі зайняті торговими центрами, і тим самим перешкоджають публічності. У міському середовищі виникає потреба в нових формах суспільного життя і для них потрібні інакші простори.

На сьогоднішній момент у зарубіжній науці є достатня кількість праць, орієнтованих на переосмислення процесів формування публічних просторів і публічного життя в сучасному світі, до них можна віднести роботи Дж. Уррі «Мобільність» та «Соціологія за межами товариств: види мобільності для XXI століття», З. Баумана «Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства» і «Плинна сучасність». Необхідно звернути увагу, що З. Бауман висуває ідею плинності і рухливості світу. Головний її аспект – зміна зв'язку між простором і часом. Він констатує, що простір поступово втрачає свою цінність, а цінність часу зростає. Ця концепція корелює з «мобільною соціологією» Дж. Уррі. Він говорить про те, що традиційна соціологія ґрунтується на статичних структурах при вивченні суспільства, що обмежує рамки

дослідників сучасності, спонукаючи їх мислити в «термінах стабільних структур». «Мобільність» проявляється у двох формах: фізичній та інформаційній. На його думку, саме ці форми суттєво впливають на змішування публічної та приватної сфер у місті [7].

Важливим для подальшого дослідження є те, що Дж. Уррі [19] висуває припущення про виникнення гібридних приватно-публічних просторів як явищ, що найбільш точно відображають процеси в сучасній міській культурі. Введення поняття «гібридність» у міські дослідження вперше створює можливість вивчення процесу змішування приватної та публічної сфер як позитивного явища. Визнання існування подвійності, вираженої в одночасній присутності приватного і публічного початку в багатьох соціальних процесах, дозволяє побачити нові форми публічних просторів.

У корпусі зарубіжних емпіричних міських досліджень широко використовується підхід до визначення публічного простору, закладений німецьким соціологом Х. Бардта. Тут публічний простір представлено як анонімний і (принципово) загальнодоступний соціальний простір, який передбачає лише часткову інтеграцію індивідів, а також різноманітність конкретних тактик поведінки, довільність вибудовування і руйнування контактів і, що особливо важливо, необхідність самопрезентації кожного індивіда перед оточуючими. Іншими словами, перебуваючи в публічному просторі, будь-який індивід в будь-який момент часу повинен пам'ятати, що у його дій і виборів можуть бути свідки, і вести себе так, щоб викликати у оточуючих очікувану і бажану реакцію. Анонімний характер міської комунікації часто призводить до формування усвідомлених толерантних установок по відношенню до чужого, а автоматично виконуваної норми невтручання, позиції індіферентності [12].

Досить вдало зазначив у власних публікаціях І. Тищенко, який відмітив, що для американського соціолога Д. Мітчелла однією з ключових вад класичної концепції публічної сфери є її абстрактність та іматеріальність, тобто ігнорування просторового виміру публічності і реальних просторів щоденного існування, претензія на екстериторіальність і всезагальність. Як показує його аналіз боротьби за публічний простір у сучасних американських містах, таке ігнорування означає втрату її політичного виміру – виміру боротьби

за громадянські права і соціальну інтеграцію виключених груп. І, навпаки, дослідження механізмів функціонування і трансформації публічних просторів у містах, прикладів їх «повернення» городянами або окремими соціальними групами відкриває доступ до розуміння «політик» публічної сфери [16].

Низка змін соціокультурного та соціоісторичного контексту, технологізація та інші процеси призводять до виникнення гібридних просторів, які стають перехідними між класичними публічними просторами і просторами нового типу. У якому форматі вони постають? Сучасні форми суспільного життя мобільні. Вони не потребують постійної, що належить тільки їм, території, часто користуючись тією територією, яка виявляється вільна. Ці форми (винятково міський прояв суспільного життя) обіграють наявну міську культуру і інфраструктуру, вони не вимагають створення спеціальних просторів, але дозволяють реалізовувати потребу мешканців міста в соприсутності, провокують як на заплановану, так і спонтанну комунікацію.

Гібридні публічно-приватні простори – це унікальне явище, виникнення якого стало можливо тільки на сучасному етапі розвитку міст. Пропонуємо звернути увагу на концепцію «третього місця» американського соціолога Р. Ольденбурга, яка представляє досить детальну класифікацію міських територій, які є перехідними від класичних публічних просторів до реальної публічності. З точки зору Р. Ольденбурга [9], оптимальні умови для розвитку міських громад надають так звані «третє місце» (після будинку – «номера першого» і роботи – «номера другого»), що являють собою неформальні громадські місця для зустрічей. У класичній соціології міста «третє місце» отримали назву «проміжних просторів», до яких спочатку відносились вулиці і тротуари, парки і сквери, алеї і бульвари. На думку дослідника, крім найбільш очевидних варіантів (кав'ярні і бари), функцію «третього місця» також можуть виконувати невеликі магазинчики і аптеки, місцеві відділення пошти, бібліотеки і навіть школи. «Третє місце» – це родове поняття для великої різноманітності публічних місць, в яких відбуваються регулярні, неформальні, добровільні, радісно очікувані зустрічі індивідів поза межами дому та роботи.

Також розглянемо теоретичні ідеї Дж. Джекобса, який виділяє таку важливу

характеристику публічних місць для спілкування як нейтральність. І ця нейтральність стає ключовою у випадку з третіми місцями. Це місця, куди індивіди можуть приходити і звідки вони можуть йти за своїм бажанням; де ніхто не зобов'язаний грати роль господаря і де всі відчувають себе як вдома. Друга важлива характеристика третього місця – зрівняння всіх його відвідувачів. Третє місце слугує для розширення контактів, не пов'язаних із соціальним становищем містянина, тоді коли формальні зв'язки в публічному житті на робочому місці мають властивість їх звужувати і обмежувати.

У ході аналітики характеру зміни публічних просторів у місті на особливу увагу заслуговує теза київської соціологині А. Петренко-Лисак щодо існування у сучасному міському просторі «четвертих місць». На думку дослідниці, «четверті місця» – це транзит(ив)ні, загальні, публічні, суспільні простори, засновані на практиках переходу, руху, тимчасового п(е)ребування, очікування, що надають людям відповідні до даних функцій сервіс, простір і об'єкти. Якщо «третє місце» сприяють формуванню спільнот, і це є їх основна функція, то «четверті місця», будучи як формалізованими, так і ні, відсторонені від даного функціоналу. Вони представлені як простори індивідуального споживання і поведінки в публічному оточенні: це не тільки будівлі гіпермаркетів, великі парки, площі, сходові клітини, міський транспорт і підземні переходи, а й позаміські зони – траси, шосе, салони міжміського та міжнародного транспорту [8]. Згідно з запропонованою ідеєю, виникають нові «рухомі» публічні простори у сучасних місцях.

Висновки.

Отже, у цілому, проаналізувавши корпус класичних робіт, присвячених вивченню просторової організації міста, ми можемо зафіксувати певні особливості в класичному та в сучасному соціологічному теоретизуванні в даному напрямку. До характеристик раннього періоду наукового дискурсу щодо міста варто віднести: просторовість (фізична, географічна, соціальна) як атрибутивна категорія концептуалізації міста, економіко-політична (адміністративна) детермінованість динамічного модусу міста, контурність та транзитивність розгляду міста в об'єктній сфері досліджень суб'єктів продукування дискурсу. Стосовно соціологічного дискурсу щодо безпосередньо

публічних просторів міста можливим є виокремлення узагальнювальних характеристик класичних публічних просторів у містах, до яких можна віднести доступність, комфорт, зрозумілий функціонал, наповненість діяльністю, рівність учасників, вільний доступ до простору, безпеку, простір повинен займати конкретну міську територію і надавати можливість зустрічі з незнайомими людьми. Враховуючи зміни в соціокультурному, соціоісторичному, технологічному, інформаційно-комунікаційному напрямках, виникнення ситуації подвійної обумовленості приватно-публічних сфер, низкою провідних теоретиків у галузі дослідження міста було зафіксовано зміну традиційної конфігурації публічних просторів,

появу гібридних форм та нових форматів міських публічних ареалів, зокрема, виділено евристично спроможні концепції існування «третіх місць» та «четвертих місць» у міських просторах у сучасному суспільстві. Сучасні дослідники в галузі соціології, урбаністики наголошують на тому, що в стані актуальної культурної, інформаційної, економічної ситуації надзвичайно важко (і чи потрібно?) розмежувати «публічне» та «приватне» в міській тканині, тому гібридизація приватно-публічного простору є розповсюдженою в сучасних містах, і в Україні зокрема. Ми бачимо, що науковий дискурс щодо публічних просторів у місті стає потужнішим та привертає все більше уваги серед вітчизняних дослідників міського простору.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Арндт Х. VITA ACTIVA, Или о деятельной жизни. – 2000. – Режим доступа: http://onrevolution.narod.ru/arendt/vita_activa2.htm.
2. Большие города и духовная жизнь / Г. Зиммель // Логос. – 2002. – №3-4 (34). – С. 23-34.
3. Бурдье П. Социология социального пространства. – Москва: Институт экспериментальной социологии, 2007. – 288 с.
4. Взаємодія публічного та приватного просторів в українському місті / О. Урбан // Культурологія. – 2017. – Вип. 37(50). – С. 39-45.
5. Гофман И. Ритуал взаимодействия: Очерки взаимодействия лицом к лицу. – Москва: Смысл, 2009. – 319 с.
6. Исторична регіоналістика, історичне краєзнавство та історична урбаністика: демаркація предметних полів / І. Ковальська-Павелко // Грані. – 2014. – №6 (110). – С. 161-167.
7. Классификация публичных пространств в современной городской культуре / А. Антонова // Урбанистика. – 2017. – № 3. – С. 74-80. DOI: 10.7256/2310-8673.2017.3.24020.
8. Мобильный урбанизм в транзит(ив)ных местах городского ландшафта / А. Петренко-Лысак // Лабиринт. Журнал социально-гуманитарных исследований. – 2016. – №5. – С. 17-24.
9. Ольденбург Р. Третье место: кафе, кофейни, книжные магазины, бары, салоны красоты и другие места «тусовок» как фундамент сообщества. – Москва: Новое литературное обозрение, 2014. – 456 с.
10. Плоть гражданственности. Мультикультурный Нью-Йорк / Р. Сеннет // Неприкосновенный запас. – 2010. – № 2 (70).
11. Публічні простори міст: осмислення через призму зарубіжного дискурсу / Н. Мезенцева, М. Пальчук // Економічна та соціальна географія. – 2016. – Вип. 76. – С. 19-26.
12. Социология города Ричарда Сеннета: трансформация публичной сферы / И. Вершинина // Вестн. моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. – 2012. – № 4. – С. 154-161.
13. Уявляючи публічне: соціокультурна інтерпретація публічності міста / Д. Заєць. – 2012. – Режим доступа: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/3290/1/12_zayets_do_imagining_the_public.pdf.
14. Ходус О. Феноменологія приватності: досвід соціально-філософського дослідження. – Дніпро: Літограф, 2018. – 394 с.
15. Человек в городском пространстве (философско-антропологические основания урбанографии) / Ю. Тыхеева. – Режим доступа: <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Tyheeva>.
16. Що таке міський публічний простір? / Тищенко І. – 2015. – Режим доступа: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/shcho-take-miskyi-publichnyi-prostir>.
17. Common ground? Readings and Reflections on Public Space / [Editors: Z. Neal, A. Orum]. – New York : Routledge, 2009. – 240 p.
18. Hutter M. Experiencing cities. – Boston, 2012.
19. Scheller M., Urry J. Mobile Transformations of “Public” and “Private” Life // Theory, Culture and Society. – 2003. – № 3. – P. 107-125.

REFERENCES

1. Arendt, H. (2000). VITA ACTIVA, Ili o deyatelnoy zhizni [VITA ACTIVA, Or about an active life]. Retrieved from: http://onrevolution.narod.ru/arendt/vita_aktiva2.htm [in Russian].
2. Zimmel, G. (2002). Bolshie goroda i duhovnaya zhizn [Big cities and spiritual life]. Logos, 3-4 (34), 23-34 [in Russian].
3. Burde, P. (2007). Sotsiologiya sotsialnogo prostranstva [Sociology of Social Space]. Moskva: Institut eksperimentalnoy sotsiologii [in Russian].
4. Urban, O. (2017). Vzaïemodiia publichnoho ta pryvatnoho prostoriv v ukrainskomu misti [Interaction of public and private space in the Ukrainian city]. Kulturolohiia, 37(50), 39-45 [in Ukrainian].
5. Gofman, I. (2009). Ritual vzaimodeystviya: Ocherki vzaimodeystviya litsom k litsu [Ritual of interaction: Essays on face-to-face interaction]. Moskva: Smyisl [in Russian].
6. Kovalska-Pavelko, I. (2014). Istorychna rehionalistyka, istorychne kraieznavstvo ta istorychnaurbanistyka: demarkatsiia predmetnykh poliv [Historical regional studies, historical studies and historical studies: demarcation of subject fields]. "Grani", 6(110), 161-167 [in Ukrainian].
7. Antonova, A. (2017). Klassifikatsiya publichnykh prostranstv v sovremennoy gorodskoy culture [Classification of public spaces in modern urban culture]. Urbanistika, 3, 74-80 [in Russian]. DOI: 10.7256/2310-8673.2017.3.24020.
8. Petrenko-Lysak, A. (2016). Mobilnyi urbanizm v tranzit(iv)nykh mestah gorodskogo landshafta [Mobile urbanism in transit places of urban landscape]. Labirint. Zhurnal sotsialno-gumanitarnykh issledovaniy, 5, 17-24 [in Russian].
9. Oldenburg, R. (2014). Trete mesto: kafe, kofeyni, knizhnyie magazyni, bary, salony krasoty i drugie mesta «tusovok» kak fundament soobschestva [Third place: cafes, coffee houses, bookstores, bars, beauty salons and other places of "hangouts" as the foundation of the community]. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie [in Russian].
10. Sennet, R. (2010). Plot grazhdanstvennosti. Multikulturnyy Nyu-York [The flesh of citizenship. Multicultural New York]. Neprikosnovennyiy zapas, 2 (70) [in Russian].
11. Mezentsseva, N., Palchuk, M. (2016). Publichni prostory mist: osmyslennia cherez pryzmu zarubizhnoho dyskursu [Public space: comprehension through the prism of foreign discourse]. Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia, 76, 19-26 [in Ukrainian].
12. Verzhinina, I. (2012). Sotsiologiya goroda Richarda Senneta: transformatsiya publichnoy sfery [Sociology of Richard Sennett: Transformation of the Public Sphere]. Vestnyk. Moskovskogo universiteta. Seriya. 18. Sotsiologiya i politologiya, 4, 154-161 [in Russian].
13. Zaiets, D. (2012). Uivlaiiuchy publichne: sotsiokulturna interpretatsiia publichnosti mista [Disclosing Publicity: Social and Cultural Interpretation of Public Publicity]. Retrieved from: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/3290/1/12_zayets_do_imaging_the_public.pdf [in Ukrainian].
14. Khodus, O. (2018). Fenomenolohiia pryvatnosti: dosvid sotsialno-filosofskoho doslidzhennia [Phenomenology of privacy: additional social and philosophical access]. Dnipro: Litohraf [in Ukrainian].
15. Tyiheeva, Yu. (2002) Chelovek v gorodskom prostranstve (filosofsko-antropologicheskie osnovaniya urbanologii) [Man in urban space (philosophical and anthropological foundations of urbanology)]. Retrieved from: <http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/professor.ru/Tyheeva> [in Russian].
16. Tyshchenko, I. (2015). Shcho take miskyi publichnyi prostir? [What is also a public publication?]. Retrieved from: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/shcho-take-miskyi-publichnyi-prostir> [in Ukrainian].
17. Neal, Z., Orum, A. (2009). Common ground? Readings and Reflections on Public Space. New York : Routledge.
18. Hutter, M. (2012). Experiencing cities. Boston.
19. Scheller, M., Urry, J. (2003). Mobile Transformations of "Public" and "Private" Life. Theory, Culture and Society, 3, 107-125.

Міхно Надія Костянтинівна

Кандидат соціологічних наук, докторант
Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4

Mikhno Nadiya

Ph.D. of Sociological Sciences, Doctoral Student
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

Email: krupskayanadiya@gmail.com

ORCID 0000-0001-8120-7182

Цитування: Міхно Н. К. Особливості (ре)конфігурації публічних просторів у місті: до питання актуалізації проблеми у науковому дискурсі / Н. К. Міхно // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.13-20

Citation: Mikhno, N.K. (2019). Osoblyvosti (re)konfiguratsii publichnykh prostoriv u misti: do pytannia aktualizatsii problemy u naukovomu dyskursi [Features of (re) configuration of public spaces in the city: to the issue of actualization of the problem in scientific discourse]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 13-20

Стаття надійшла / Article arrived: 17.06.2019

Схвалено до друку / Accepted: 16.07.2019

Людина у новому, біотехнокібернетичному, «театрі» буття

Лада Прокопович, Одеський національний політехнічний університет

Мета дослідження – осмислення впливу на людину, соціальні відносини та соціокультурні комунікації змін, які відбуваються у соціумі та культурі завдяки появі людиноподібних роботів. Сприйняття людиноподібних роботів як нових, «просунутих», ляльок дозволяє в якості дослідницької стратегії залучити концепт «ляльковий театр буття», який є складовою концепції театральності соціокомунікативних проявів культури. Порівняння соціального життя із ляльковим театром, в якому люди – це ляльки (маріонетки, іграшки), яких створюють та якими керують боги, Доля й тощо має давні традиції у філософській думці, ще з часів античності. Ця міфологема породжує подвійне світосприйняття: з одного боку, вона відображає сприйняття людиною себе як ляльки у «театрі» життя, з іншого боку – роблячи ляльок, людина сама уподібнюється Творцеві. Це світосприйняття зберіглося і дооформилося у сучасній культурі. Відчуття себе лялькою у «театрі» життя не заважає людині бути одночасно і глядачем в цьому «театрі», і його критиком, і – головне – його інтерпретатором. Поява нових «ляльок» – людиноподібних роботів, андроїдів – сприяє формуванню нового, біотехнокібернетичного, «лялькового театру» буття. У цьому театрі андроїди за своїми функціями відносяться, скоріш, до маріонеток. Тільки система управління цими «маріонетками» більш складна. Ускладнювалася ця система поступово, у результаті чого послідовно з'являлися роботи нових поколінь – промислові роботи, роботи із органами відчуттів (тобто із різноманітними датчиками), роботи із штучним інтелектом. Особливості всіх цих поколінь втілювалися (і втілюються) в андроїдах, формуючі нові сценографію, драматургію і смисловий зміст «театру» буття. Наразі цей «театр» задає нові формати соціальних відносин і комунікацій, викликає необхідність визначення нових цінностей і норм, змушує замислитись про подальші роль і місце людини у новій природно-штучній реальності. У цьому «театрі» людина знаходить додаткові можливості для пізнання самої себе, своєї природи та сутності свого буття у світі.

Ключові слова: людина, людиноподібні роботи, «ляльковий театр буття», суспільство, комунікація, технології, пізнання

Human in the new, biotechnocybernetic, “theater” of being

Lada Prokopovych, Odessa National Polytechnic University

The purpose of the study is to understand the impact of Android implementation on a person, social relations and sociocultural communications of changes occurring in society and culture. Understanding androids as new, “advanced” dolls, allows us to use the concept of “puppet theater of life” as a research strategy. This concept is a part of a broader concept of theatricality of socio-communicative manifestations of culture. Comparison of social life with a puppet theater, where people are puppets created and controlled by gods, Destiny, etc., has a long tradition in philosophical thought since antiquity. It has been shown that this mythology gives rise to a double world perception: 1) it reflects the person’s perception of himself as a puppet in the “theater” of life; 2) when making dolls, man himself becomes like the Creator. This perception of the world has been preserved and completed in modern culture. Feeling like a puppet in the “theater” of life does not prevent a person from being at the same time a spectator in this “theater”, his critic, and – most importantly – his interpreter. The emergence of new “dolls” – androids – contributes to the formation of a new, biotechnocybernetic, “puppet theater” of being. In this theater, androids are similar to puppets in their functions, only the control system of these “puppets” is more complex. This system has complicated gradually. As a result, robots of new generations are created consistently – industrial robots, robots with feelings (with various sensors), robots with artificial intelligence. Features of all these generations embodied in androids form a new set design, drama and semantic content of the “theater” of life. Now this “theater” sets new formats of social relations and communications, necessitates the determination of new values and norms, makes us think about the future role of human in the new natural-artificial reality. In this “theater” a person finds additional opportunities for knowing himself, nature and the essence of his being in the world.

Keywords: human, androids, “puppet theater of life”, society, communication, technology, cognition

Человек в новом, биотехнокибернетическом, «театре» бытия

Лада Прокопович, Одесский национальный политехнический университет

Цель исследования – осмысление влияния на человека, социальные отношения и социокультурные коммуникации изменений, происходящих в социуме и культуре из-за появления человекоподобных роботов. Восприятие человекоподобных роботов как новых, «продвинутых», кукол позволяет в качестве исследовательской стратегии привлечь концепт «кукольный театр бытия», который является составляющей концепции театральности социокоммуникативных проявлений культуры. Сравнение социальной жизни с кукольным театром, где люди – это куклы (марионетки, игрушки), которых создали и которыми управляют боги, Судьба и т.д. имеет давние традиции в философской мысли, ещё со времён античности. Показано, что эта мифологема порождает двойное мировосприятие: с одной стороны, она отражает восприятие человеком себя куклой в «театре» жизни, в другой стороны – деля куклой, человек сам уподобляется Творцу. Это мировосприятие сохранилось и дооформилось в современной культуре. Ощущение себя куклой в «театре» жизни не мешает человеку быть одновременно и зрителем в этом «театре», и его критиком, и – главное – его интерпретатором. Появление новых «кукол» – человекоподобных роботов, андроидов – способствует формированию нового, биотехнокибернетического, «кукольного театра» бытия. В этом театре андроиды по своим функциям относятся, скорее, к марионеткам. Только система управления этими «марионетками» более сложная. Усложнялась эта система постепенно, в результате чего последовательно появлялись роботы новых поколений – промышленные роботы, осязательные роботы (то есть с различными датчиками), роботы с искусственным интеллектом. Особенности всех этих поколений воплощались (и воплощаются) в андроидах, формируя новые сценографию, драматургию и смысловое содержание «театра» бытия. Сейчас этот «театр» задаёт новые форматы социальных отношений и коммуникаций, вызывает необходимость определения новых ценностей и норм, заставляет задуматься о дальнейшей роли человека в новой естественно-искусственной реальности. В этом «театре» человек находит дополнительные возможности для познания самого себя, своей природы и сущности своего бытия в мире.

Ключевые слова: человек, человекоподобные роботы, «кукольный театр бытия», общество, коммуникация, технологии, познание

Постановка проблеми.

Трансформації, які наразі спостерігаються у соціумі, відбуваються на тлі чергової інформаційної революції та лавиноподібної появи нових технологій майже у всіх сферах людської діяльності. І, звісно ж, виникає необхідність не лише відслідковувати появу всіх технічних та технологічних новинок, а й осмислювати причини їх появи, оцінювати їх вплив на людей у соціальному, культурному, психологічному та інших аспектах.

В окремих випадках такому осмисленню допомагає погляд на соціальні процеси й явища, як на театр. Наприклад, бурхливий розвиток робототехніки можна розглядати крізь призму концепту «ляльковий театр буття».

Аналіз досліджень і публікацій.

Порівняння соціального життя із ляльковим театром, в якому люди – це ляльки (марионетки, іграшки), яких створюють та якими керують боги, Доля й тощо має давні традиції у філософській думці, ще з часів античності [6]. Порівняння людей із ляльками (і ляльок

із людьми) стало своєрідним дослідницьким підходом для філософів. Багато хто з них у своїх роздумах звертався до теми ляльок, лялькового театру, розмірковуючи про природу людини, розглядаючи її в соціальному, етичному, онтологічному аспектах [14].

Інший напрямок подібних досліджень пов'язаний із практикою виготовлення людьми ляльок (ритуальних, традиційних, авторських) та її міфологічним змістом. Міфопоетика цієї практики, як і теоретичні конструкції античних філософів, ґрунтується на міфологемі про походження людей з ляльок, створених богами. Ця міфологема породжує подвійне світосприйняття: з одного боку, вона відображає сприйняття людиною себе як ляльки у «театрі» життя, з іншого боку – роблячи лялькою, людина сама уподібнюється Творцеві. Це світосприйняття зберіглося і дооформилося у сучасній культурі. Відчуття себе лялькою у «театрі» життя не заважає людині бути одночасно і глядачем в цьому «театрі», і його критиком, і – головне – його інтерпретатором [12].

Метафоричний характер концепту «ляльковий театр буття», який є складовою концепції театральності соціокомунікативних проявів культури, містить досить потужний гносеологічний ресурс [11]. Цей ресурс ґрунтується на сприйнятті метафори як базової моделі гносеології, епістемології, що висвітлюється в працях Е. Кассіра [7], Н. Мішанкіної [10], Н. Арутюнової [1], Дж. Міллера [9], А. Річардса [16] та інших дослідників. Погляд на метафору як на дослідницьку концепцію формувалася в працях таких вчених, як Т. Кун [18], П. Рікер [15], Дж. Лакофф і М. Джонсон [19], А. Баранов [2] та інші.

У цьому плані, наприклад, досить ефективним виявилось поєднання метафори соціального хаосу, яку все частіше використовують для характеристики та філософського осмислення сучасного стану суспільства, із метафорою/концепцією театральності буття. Цей підхід дозволив показати, що однією з причин прагнення людей до театралізації життя є намагання впоратись із психологічним дискомфортом та екзистенційними страхами, які виникають в умовах соціального хаосу [13]. Це, у свою чергу, дає змогу говорити не лише про театралізацію життя як культурну практику, а й про театралізацію свідомості як один із способів (наряду із міфологізацією) інтерпретування дійсності.

Поява в «ляльковому театрі» життя нових ляльок – людиноподібних роботів – призвела до певних змін не лише у сценографії, а й у драматургії, у розподілі ролей, у смисловому змісті. Ці зміни потребують осмислення, зокрема і в рамках предмету соціальної філософії, який передбачає вивчення сутності та форм існування соціальної реальності, розробку методологічних підходів до її осмислення.

Тому **метою даного дослідження** є осмислення впливу на людину, соціальні відносини та соціокультурні комунікації змін, які відбуваються у соціумі та культурі завдяки появі людиноподібних роботів.

Сприйняття людиноподібних роботів як нових, «просунутих», ляльок дозволяє в якості дослідницької стратегії залучити концепт «ляльковий театр буття», який є складовою концепції театральності соціокомунікативних проявів культури. Методологічний апарат дослідження базується на методах і підходах соціокультурного аналізу.

Виклад основного матеріалу.

Якщо людиноподібних роботів порівнювати із ляльками, то, скоріш за все, із маріонетками. Тільки система управління цими «маріонетками» більш складна.

Ускладнювалася ця система поступово, у результаті чого послідовно з'являлися роботи нових поколінь – промислові роботи, роботи із органами відчуттів (тобто із різноманітними датчиками), роботи із штучним інтелектом.

Відлік історії сучасних промислових роботів зазвичай ведеться від появи першого. Проте Володимир Бусленко наполягав на тому, що, якщо числова шкала починається не з одиниці, а з нуля, то й має існувати нульове покоління роботів. У своїй книзі «Наш колега – робот» він зауважував, що «кожна ідея та будь-яке її технічне втілення мають свою нульову фазу, так би мовити, утробний розвиток проблеми» [3, с. 19].

Наприклад, сім-вісім тисяч років до нашої ери, в епоху неоліту, людина застосувала перші інструменти для свердління отворів у камінні, три-чотири тисячі років до нашої ери з'явився гончарний круг. Це – далекі родичі всіх сучасних токарних, свердлильних та карусельних верстатів.

Нульова фаза розвитку робототехніки також глибоко занурена в історичне минуле людства, вона також пов'язана із першим приладдям, завдяки якому люди покращували та полегшували своє життя. На думку В. Бусленко, цю фазу слід відлічувати від появи у II ст. до н.е. водяних годинників: вода, що витікала із посудини, піднімала поплавок, який вказував час на вертикальній шкалі. Автор цього винаходу – олександрійський механік Ктезібій.

Більш складні прароботи в античному світі існували у вигляді статуй, що оживали, та всіляких «дивовижних» машин: достатньо було кинути декілька монет до відкритого рота кам'яного грифона, щоб «священна вода» сама по собі полилася з його очей.

Одним із перших автоматичних пристроїв, що копіюють конструкцію живого «механізму», історики інженерної справи фіксують дерев'яного голуба, якого створив друг давньогрецького філософа Платона, відомий як Архітас із Таренту. За свідченнями сучасників, цей голуб літав, як справжній. При всій привабливості таких «свідчень» історики визнають, що відділити їх від легенд, густо замішаних на міфах, майже неможливо.

Втім, ці легенди хоч і не мають достовірного підтвердження реального створення таких речей, але красномовно вказують на прагнення людей до їх створення.

Вони ж фіксують і прагнення людей до створення власних механічних копій.

І ось тут постає питання: навіщо люди створювали андроїдів – автоматичні пристрої, що копіюють зовнішній вигляд та рухи людини, попри те, що вони аж ніяк не полегшували життя й працю самих людей? Адже більшість легенд, анекдотів та історично зафіксованих подій свідчать про «непрактичний» характер використання цих людиноподібних машин.

Наприклад, є згадки про те, що у XIII столітті у архієпископа міста Регенсбург Альбертуса Магнуса був механічний «вартовий», який стояв біля дверей його кімнати у монастирі. Цього «вартового» було зроблено із воску, деревини, металу та шкіри. За легендою, він вітав відвідувачів, розпитував їх про справи, жартував із ними, поки вони очікували на аудієнцію із архієпископом. Зберігся навіть анекдот про те, що одного разу, коли один із учнів єпископа, молодий філософ Томас Аквінський, почав йому набридати своїми філософськими запитаннями, він відлупцював його дубиною.

Подальше створення андроїдів було пов'язано із винаходом німецького годинникаря Петера Хенлейна у XVI столітті годинника із пружинним приводом. У цьому годиннику вперше були використані принципи та окремі механізми, які згодом набули широкого розповсюдження у різноманітних автоматах.

Одним із майстрів, що створювали такі мініатюрні автомати, був Хуанело Таріано, інженер при дворі імператора Карла V. Таріано створював для нього іграшкових солдатиків, які вправно фехтували, пастушку, яка грала на лютні. Існує легенда, що він створив навіть андроїда розміром із людину, який кожного дня з'являвся на вулицях Толедо, закупаючи провізію для свого господаря. Легенда виявилася настільки привабливою і стійкою, що вулиця в Толедо, на якій мешкав винахідник, й по сьогодні зветься «вулицею дерев'яної людини».

У 1675 році голландський винахідник Християн Гюйгенс побудував перший маятниковий годинник.

Такі успіхи механіків потребували осмислення. Слід було якось впорядкувати безліч нових фактів, виявити їх соціально-філософські засади, спробувати спрогнозувати подальші кроки людства у цьому напрямку.

Одним із перших до такого осмислення вдався французький філософ Рене Декарт. Свого часу він захоплювався андроїдами і навіть створив механічну жінку на ім'я Франсіна. А у 1637 році філософ написав, що прийде час, коли людство створить «бездушні механізми», котрі будуть вести себе, як люди [5].

У 1747 році інший французький філософ і лікар Ж. де Ламетрі видав трактат «Людина-машина», в якому, зокрема, писав: «У порівнянні із мавпою та найрозумнішими тваринами вона є те саме, що й планетний годинник Гюйгенса із годинником імператора Юліана. Якщо для фіксації руху планет треба було більше інструментів, колесиків, пружин, ніж для показу часу на годиннику, якщо на створення флейтиста Вокансону знадобилося більше вправності, ніж на качку, то на створення механічної людини, здатної говорити, треба було б ще більше; неможна думати, що таку машину неможливо створити, особливо руками якогось Прометея...» [8].

Про якого Вокансона з його флейтистом йдеться в цьому фрагменті? Про французького винахідника та інженера Жака де Вокансона (1709–1782), автомати якого можна вже віднести до достовірно відомих. Серед цих автоматів був пастух, який грав на флейті. Сам винахідник іноді акомпанував йому на тамбурині. Репертуар андроїда-флейтиста складався із дванадцяти музичних п'єс. Інший андроїд Вокансона грав лівою рукою на провансальській сопілці, а правою – на бубні. При цьому ще й клацав язиком за звичаєм провансальських сопілкарів.

Качка, яка згадується у трактаті Ламетрі, також є відомим механічним твором Вокансона. Її навіть згадував у своїх щоденниках Гете.

Усі ці винаходи Вокансон демонстрував публіці у Парижі в 1738 році.

А в 1774 році швейцарський годинникар П'єр Дро та його син Анрі продемонстрували ще одну дивовижну конструкцію – механічного писаря. Він чинно умокав гусяче перо у чорнильницю і рівним, красивим почерком виводив довгу фразу. При цьому він рухав головою та вдоволено проглядав написане. Наприкінці він навіть присипав, як тоді водилося, аркуш піском та струшував його.

Окрім писаря, майстри виготовили механічного малювальника та музикантку, яка виконувала на фісгармонії вельми складні твори.

Ці андроїди мали успіх і на виставці у Парижі, але в Іспанії майстри потрапили під

гнів інквізиції, котра звинуватила їх у чаклунстві та посадила у в'язницю, відібравши автомати-андроїди.

Часто саме із іменем Анрі Дро пов'язують появу слова «андроїд». Проте деякі дослідники вважають це лише збігом, хоча й вдалим. Більш об'єктивною та логічною здається етимологія від грецького слова “anthros” – чоловік, або “anthropos” – людина. Звідси – «людиноподібний».

Поступово захоплення андроїдами почало вщухати. Кращі конструкції, що були створені за часів Середньовіччя та епохи Просвітництва, потім лише повторювалися у різних варіантах. Наприклад, у 1810 році німецький механік І. Кауфман створив механічного трубача, який віртуозно виконував декілька складних п'єс на трубі. У 1850 році Г. Дешан змайстрував автоматичну «приборкувачку змії». У 1893 році Дж. Мур побудував механічну людину з приводом від парової машини.

Отже, бачимо, що старовинні андроїди зазвичай грали на музичних інструментах, щось писали, малювали, дресировали змії тощо. І при цьому – жодної згадки про те, що вони виконували якусь тяжку роботу – щось будували, орали землю або робили щось подібне.

Цю роботу виконували промислові роботи, яким не надавали людських рис.

Навіть навпаки, першим «промисловим роботом», якого створив Вокансон, був осел, який ткав на звичайному ткацькому верстаті. Цей випадок красномовно підтверджує загальну ситуацію, бо до створення саме такого «промислового робота» винахідника спонукала образа на ліонських ткачів, які, коли дізналися, що винахідник замислив створити автоматичний ткацький верстат, вирішили його побити. Ось він і зобразив їх у вигляді віслюка, який вперто, всупереч технічному прогресу, продовжує працювати на старому обладнанні.

А технічний прогрес набирав обертів. Автоматичні машини з'являлися у текстильній, металообробній, гірничо-видобувній та інших галузях промисловості. Проте всі вони жодним чином не нагадували людей.

Так само відбувається і сьогодні, коли цікавість до андроїдів знов зростає. Сучасні андроїди із штучним інтелектом грають у шахи, баскетбол (робот CUE), футбол (робот «Нао»), працюють екскурсоводами (робот «Сепулька», створений у Москві за часів СРСР), рекламують

на міжнародних виставках комп'ютерні ігри (робот «Кара», 2017), розмовляють із журналістами та державними діячами (робот «Софія», 2015), грають у спектаклях (робот Ever-3 виступає на сцені сеульського театру у п'єсі «Робот і сім гномів») та, на відміну від андроїда архієпископа Магнуса, не дубасяють молодих філософів, а самі читають лекції з філософії (у Військовій академії США).

То що ж змушувало людей (і змушує зараз) створювати роботів, які по факту не полегшують ані життя, ані працю людини? І чому так наполегливо люди прагнуть надавати цим роботам людських рис, створюючи власні штучні копії? Адже важко припустити, що стільки зусиль, матеріальних та інтелектуальних ресурсів витрачається лише заради створення людиноподібних «іграшок».

Зазвичай філософи припускають, що тут людство діє за принципом «Збудуємо копію – можливо, зрозуміємо, як збудований оригінал».

Так, дійсно, практика показує, що на цьому шляху люди багато чого дізналися про самих себе. І ці знання надають поштовхів для нових винаходів. «Працюючи над створенням роботів, – писав відомий винахідник М. Трінг, – я уважно придивлявся до всього, що мені доводилося робити руками, та намагався уявити собі, як міг би зробити таке саме робот із електронним мозком. Здатність людини до найточнішої координації рухів та до оцінки обставин, що виникають у процесі роботи, настільки мене приголомшила, що я вирішив серйозно зайнятись телекерованими механізмами» [17].

Така творчість кожного разу стикається із проблемою – а що, власне, означає людиноподібність? Адже йдеться не лише про зовнішній вигляд або особливості рухів кінцівок.

Людських якостей робота набували поступово. «Роботи першого покоління моделюють рухові функції людини і тварини, вони беруть і кладуть, піднімають і опускають, виймають, струшують, крім того, робот ходить, скаче, перелазить та марширує, – перелічує В. Бусленко. – Роботи другого покоління модулюють функції відчуттів: вони бачать і чують, відчувають запахи і дотики. Роботи третього покоління моделюють функції мислення: впізнають і згадують, розмірковують і пробують, помиляються і вчаться на помилках» [3, с. 33].

А ще важливою складовою людської природи є необхідність у спілкуванні із іншими людьми.

«— Чому ти вчора прийшов так пізно? – незадоволено питає Мегпай.

– Я ходив до кегельбану, – відповідає Скотт Робертсон, її чоловік.

– А мені здавалось, що ти відчуваєш відразу до цієї гри, – підступно відповідає Мегпай.

– Коли я у компанії, то не відчуваю.

– А я до цієї компанії не відношусь?

Скотт мляво протестує:

– Це ж не те саме.

– Авжеж, тому що ти не можеш знайти собі жінок у себе вдома!»

Цей діалог, дуже схожий на сімейну сценку, відбувся між комп'ютером, точніше, комп'ютерною програмою «Мегпай – Сорока» і молодим психологом Йельського університету, якому було відведено роль чоловіка при ревнивій та сварливій дружині. Ця програма не зберігає заготовлені та стереотипні фрази. Вона сама формує відповіді. Вона аргументує, «розмірковує», і цим дещо нагадує людину.

Наразі таких діалогів існує величезна кількість. З того часу, як з'явився тест Тюрінга «Якщо я не здогадуюсь, що зі мною розмовляє машина, то ця машина вже досягла інтелектуального рівня людини», як із Рогу достатку посипалися різноманітні електронні співрозмовники.

Наприкінці 60-х років минулого століття американський кібернетик, викладач Массачусетського технологічного університету Дж. Вейценбаум створив декілька програм, головною метою яких є збити з пантелику експертів. Найбільш відомою його програмою є «Еліза», яка здатна вести світську бесіду.

Згодом з'явилася програма «Перрі», яку розробив К. Колбі у Стенфордському університеті. На відміну від «Елізи», ця програма служить більш практичній меті – допомагати психіатрам-початківцям набувати навичок розмов із пацієнтами: вона моделює людину, що страждає на манію переслідування.

Нещодавно з'явилася робот-програма «Софія», бесіди якої перед широким загалом наробили багато галасу у пресі на Інтернеті.

Проте чи дійсно такі «бесіди» є спілкуванням? Або це лише його імітація? Не здійснення однієї із соціальних практик людського життя, а лише гра в неї, як у театрі?

Чи сприяють усі ці «розмови» набуттю роботами людського? І хоча розробники андроїда Ever-1 стверджують, що створили свою «Єву» для міжособистісної комунікації (так,

принаймні, вказано в українській Вікіпедії), чи не поспішають вони з визначенням як особистостей обох сторін комунікації? Адже людину робить людиною (індивіда – особистістю) не імітація комунікації, а справжнє спілкування, у результаті якого від людини до людини передається соціально-культурна інформація (знання, цінності, життєвий досвід) та відбувається обмін емоціями, почуттями.

Чи переростають у чутливих роботів (хай там скільки в них закладено різних датчиків) відчуття у почуття?.. Чи перетворюється накопичена ними інформація у знання?

І чим такі «розмови» відрізняються від «гри» механічних андроїдів на музичних інструментах? Адже то було не виконання музичного твору, а лише його імітація, яка здійснювалася за певною програмою (за принципом шарманки). Справжнє ж музичне виконання передбачає не лише алгоритм дій та принципи, а й передачу емоційного змісту твору, натхнення, виконавчу інтерпретацію.

Чи здатні роботи із штучним інтелектом інтерпретувати наявну інформацію (і дійсність взагалі)?.. Хоча питання тут навіть не у тому, чи здатні вони це робити, а у тому, чи треба наділяти їх цією здатністю? (Якщо, звісно ж, розуміємо, яким чином самі це робимо).

Комунікативний аспект цих запитань дозволяє звернути увагу на те, що роботам надають людських рис лише тоді, коли використовують їх у сферах діяльності, які передбачають публічність, елементи театралізації в події або акті комунікації. Тобто там, де нема соціального «театру», нема необхідності й в людиноподібності. Це зайвий раз доводить те, що театральність є важливою складовою життя людей, але виникає вона лише в умовах публічності, тоді, коли відбувається акт комунікації між «актором» і «публікою» [11; 14].

Виходить, що люди переносять на роботів ще й моменти соціалізації: як людина стає Людиною (особистістю) лише серед людей, так і роботи, що знаходяться серед людей, мають бути «людьми», а серед машин – нехай залишаються машинами. Адже і люди, які працюють із машинами або в умовах, що нагадують роботу машини, часто відчувають себе машинами (або частинами машини, її «гвинтиками»).

На це вказував ще у 1974 році американський публіцист Луїс «Стадс» Теркел у своїй фундаментальній праці «Робота: люди розповідають про свою щоденну працю і про те, як вони до цієї праці ставляться».

– Я – машина, – каже робітник, що обслуговує машину для точкового зварювання.

– Я – звір у клітці, – скаржиться касир банку.

– Я – мул, – каже металург.

– Я перетворився на сільськогосподарське приладдя, – констатує сезонний працівник.

– Я – робот, – кажуть про себе майже всі «сині комірці» та «білі комірці».

Стадс Теркел наводить ще багато подібних прикладів [20], які вказують на те, що люди створюють роботів – автоматизовані машини – не лише задля позбавлення себе важкої або небезпечної праці, й для того, щоб самим не ставати роботами.

А людських рис люди надають лише тим машинам, які спільно із ними приймають участь у «театрі» життя, який часто супроводжується ще й процесом пізнання людиною самої себе.

У цьому контексті принцип «Створи копію – дізнався, як створений оригінал» має не лише практичну та теоретичну соціально-філософську цінність. Він змушує порушити й таке питання: якщо людина створює свої робото-копії задля розуміння самої себе, то як розуміти уявлення про те, що Бог створив людину «за образом та подобою своєю»? Він теж, через створення людей, намагався пізнати самого себе?.. Тобто людина як творіння Бога – не ціль, а засіб?

Цей аспект роздумів знов повертає нас до практики виготовлення людьми ляльок (ритуальних, традиційних, авторських), до практики, яка дозволяє людині відчутти себе Творцем. І так само, як боги, що створювали перших людей із ляльок, а потім влаштовували світ, як ляльковий театр, люди створюють власних ляльок, щоб влаштовувати власний «ляльковий театр» буття. «Театр», в якому людина є не лише творцем ляльок-маріонеток, а й режисером, драматургом, критиком.

Питання тепер в тому, чи зможуть (а якщо зможуть, то коли) ці «ляльки» перетворитись на «акторів», що здатні самостійно інтерпретувати свою роль? А якщо зможуть, чи не буде наступним кроком – перетворення їх на «режисерів», здатних ще й самостійно ставити завдання?.. Наскільки широким може бути коло цих завдань? Чи потрібно буде їх обмежувати так, як обмежуються зараз деякі людські прагнення та вчинки багатьма законами? Хто ці закони має встановлювати? Люди? На якій підставі?.. Якщо закони для людей пишуть люди, то закони для роботів мають приймати роботи. А якщо роботи здатні формулювати закони, тобто мислити, то вони вже

й не роботи?.. Чи зітреється при цьому кордон між людиноподібністю та людяністю?.. Яку роль буде відведено людині в цій новій реальності?

Адже вже зараз є розуміння того, що роль людини в «театрі» буття почала змінюватись із появою машин. Принаймні, змін зазнав характер наукового пізнання, стиль наукової діяльності. Про це розмірковував Генріх Волков, виходячи з того, що «машинне виробництво внесло справжню революцію у спляче царство технологічної емпірії» [4, с. 152]. Тому що машина сама по собі представляє вже не просту, а складну систему, яка створюється завдяки жорсткому взаємозв'язку великої кількості технічних компонентів. Вона утворює міцну єдність деталей, які функціонують у заданому ритмі і чіткій послідовності. Крім того, кожна машина функціонує у зв'язку із цілим комплексом інших машин та приладів, як частина великої технологічної системи.

Цій системності у будівництві машинної техніки відповідав, а історично і передував, системний характер наукового знання, точні методи науково-дослідницької діяльності. На думку Г. Волкова, націленість науки на готовий практичний результат, конкретне технічне рішення породжують специфічний стиль наукових публікацій, де панує неупереджена і «безпощадна» логіка силогізмів, математичних формул, графіків та креслень. У результаті «сторінки багатьох наукових статей та книг нагадують до блиску вичищені, відполіровані, строго стандартні (щойно з конвеєра) технічні агрегати – царство втіленого формалізму бездоганно точного мислення» [4, с. 153].

Хід творчих пошуків – роздумів, невдач, помилок, як правило, залишається за рамками такого викладу, тут важливий лише остаточний результат. Тут важливо викласти все послідовно, логічно, економічно, але водночас і максимально ґрунтовно, без перебільшень, без іскри уяви та фантазії. Уява та фантазія потрібні у самому процесі наукової творчості, а не під час презентації її результатів. Це змушує не лише автора статті, а й її читача рухатись у заданому напрямку логічних побудов. «Здається, що читачами таких публікацій мають бути не люди, а машини, – робить невтішний висновок Г. Волков. – І це аж ніяк не містифікація. Це дійсно схоже на правду, тому що кінцевими «адресатами» таких публікацій є технічні додатки науки, а люди (науковці-прикладники, інженери та техніки) виступають як допоміжна, передаточна ланка, як засіб, яким техніка користується для свого функціонування та розвитку» [4, с. 154].

Якщо такі формулювання – «люди ..., як засіб, яким техніка користується...» – з'являлися в роздумах філософів наприкінці ХХ століття, то що маємо думати зараз, при інтенсивних розробках штучного інтелекту? Чи дійсно люди власноруч створюють реальність, в якій все менше місця залишається для них самих, для людського?

Або просто людське стає іншим, набуває інших рис та сенсів?

Ким, до речі, у цій реальності будуть люди із вживленими цифровими чипами, імплантатами для безпосереднього управління комп'ютерами? Хто ким буде насправді керувати в цьому «біотехнокібернетичному театрі»? Хто буде «смикати» за ниточки-нейрони в таких системах природно-штучного інтелекту та природно-штучної тілесності?.. Враховуючи, що такі експерименти вже зараз активно проводяться, зрозуміло, що сучасну проблематику біоетики слід розширювати ще й такими питаннями біотехноетики.

Хай там як воно складеться у майбутньому, але всі ці питання вже зараз змушують замислюватись (знову й знову) над тим, що є Людина. І метафора, що порівнює людей із ляльками, допомагає в цьому, як дослідницький підхід з потужним онтологічним ресурсом.

Висновки.

Практика створення людьми своїх копій – ляльок – існує дуже давно. Мабуть відтоді, відколи людина вперше почала замислюватись над тим, хто вона є, яка її роль і місце в цьому світі. Створюються ляльки з різними цілями – для використання в магічних ритуалах, дитячих іграх, для колекціонування тощо – але сприйняття ляльки саме як моделі людини сприяло виникненню лялькового театру, в якому

моделюються різні життєві ситуації людей. Це, у свою чергу, дало підстави й життя людей порівнювати із ляльковим театром, а людей – із ляльками-маріонетками, якими керують, смикаючи за нитки, боги.

Поява в культурі нових моделей людини – людиноподібних роботів – дозволяє розглядати їх як ляльок нового покоління в сучасному «театрі» життя.

У цьому контексті проявляється подвійна сутність андроїдів як культурних артефактів: з одного боку, вони є результатом людської діяльності, з іншого боку, вони ж цю діяльність і актуалізують, будучи носіями ідей (як втілених, так і потенційних). Тому, якщо розглядати людиноподібних роботів не лише як машини, а й як «ляльок», якими «грається» сучасне людство, то можна отримати уявлення не лише про рівень його технічного розвитку, а й про інші аспекти його існування. Зокрема, про формування нових соціальних відносин і соціокультурних комунікацій, де андроїди виконують роль медіаторів між світом людей і світом техніки. Чим більш техногенним, техномірним стає світ (точніше, таким його роблять самі люди), тим більшою стає потреба у таких медіаторах. Чим більше їх стає, і чим більше вони починають походити на людей, тим більше виникає питань про співвідношення техномірного і людиномірного у сучасному (і майбутньому) біотехнокібернетичному «театрі» буття. Цей «театр», який задає нові формати соціальних відносин і комунікацій, викликає необхідність визначення нових цінностей і норм, змушує замислитись про подальші роль і місце людини у новій природно-штучній реальності.

У цьому «театрі» людина знаходить додаткові можливості для пізнання самої себе, своєї природи та сутності свого буття у світі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – Москва: Языки русской культуры, 1999. – 326 с.
2. Баранов А.Н. Очерк когнитивной метафоры / А.Н. Баранов // Русская политическая метафора (материалы к словарю). – Москва, 1997. – С. 240-252.
3. Бусленко В. Наш коллега – робот / В. Бусленко. – Москва: Молодая гвардия, 1984. – 222 с.
4. Волков Г.Н. Три лика культуры / Г.Н. Волков. – Москва: Мол. Гвардия, 1986. – 335 с.
5. Декарт Р. Сочинения в 2 т. / Р. Декарт. – Москва: Мысль, 1989. – Т.1.
6. Иванова Д. Специфика античного театра ляльок: осмысления теоретического та практического досвіду / Д. Иванова // Аркадія. – 2015. – № 2(42). – С. 74-78.
7. Кассирер Э. Сила метафоры / Э. Кассирер // Теория метафоры. – Москва: Прогресс, 1990.
8. Ламетри Ж.О. Человек-машина / Ж.О. Ламетри // Сочинения. – Москва: Мысль, 1978.
9. Миллер Дж. Образы и модели, уподобления и метафоры / Дж. Миллер // Теория метафоры. – Москва: Прогресс, 1990.
10. Мишанкина Н.А. Метафора в науке: парадокс или норма? / Н.А. Мишанкина. – Томск, 2010. – 282 с.
11. Прокопович Л.В. Метафори в дискурсі філософського осмислення сутності й форм соціальної реальності / Л.В. Прокопович // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 145 (6). – С. 132-136.
12. Прокопович Л.В. Соціально-філософські аспекти функцій ляльок у «театрі» буття / Л.В. Прокопович // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 140(1). – С. 83-88.

13. Прокопович Л.В. Театральність буття в умовах соціального хаосу: філософський та психологічний аспекти / Л.В. Прокопович // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 5. – С. 25-36. DOI: 10.15421/171950.
14. Прокопович Л.В. Філософсько-аксіологічний аспект «лялькового театру» буття / Л.В. Прокопович // Scientific Journal “Virtus”. – 2018. – № 28. – Р. 39-42.
15. Рикер П. Живая метафора / П. Рикер // Теория метафоры. – Москва: Прогресс, 1990.
16. Ричардс А. Философия риторики / А. Ричардс // Теория метафоры. – Москва: Прогресс, 1990.
17. Тринг М. Как изобретать? / М. Тринг, Э. Лейтуэйт. – Москва: Мир, 1980. – 272 с.
18. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions / Thomas S. Kuhn. – Chicago: University Press, 1970. – 210 p.
19. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago; London: University Press, 1980. – 242 p.
20. Terkel S. Working: People Talk About What They Do All Day and How They Feel About What They Do / Studs Terkel. – New York: Panthenon/Random House, 1974.

REFERENCES

1. Arutyunova, N.D. (1999). *Yazyk i mir cheloveka* [Language and human world]. Moscow, 326 [in Russian].
2. Baranov, A.N. (1997). Oчерк kognitivnoy metafory [Sketch of cognitive metaphor]. *Russian political metaphor (dictionary materials)*. Moscow, 240-252 [in Russian].
3. Buslenko, V. (1984). *Nash kollega – robot* [Our colleague is a robot]. Moscow, 222 [in Russian].
4. Volkov, G.N. (1986). *Tri lika kultury* [Three faces of culture]. Moscow, 335 [in Russian].
5. Descartes, R. (1989). *Sochineniya v 2 t.* [Essays in 2 t.]. Moscow, T.1 [in Russian].
6. Ivanova, D. (2015). Spetsyfika antychnoho teatru lyal'ok: osmyslennya teoretychnoho ta praktychnoho dosvidu [The specifics of ancient puppet theater: understanding the theoretical and practical experience]. *Arcadia*, 2(42), 74-78 [in Ukrainian].
7. Cassirer, E. (1990). Sila metafory [The Power of Metaphor]. *Theory of metaphor*. Moscow [in Russian].
8. Lametri, J.A. (1978). Chelovek-mashina [Man-machine]. *Writings*. Moscow [in Russian].
9. Miller, J. (1990). Obrazy i modeli, upodobleniya i metafory [Images and models, assimilations and metaphors]. *Theory of metaphor*. Moscow [in Russian].
10. Mishankina, N.A. (2010). *Metafora v nauke: paradoks ili norma?* [Metaphor in Science: Paradox or Norm?]. Tomsk, 282 [in Russian].
11. Prokopovych, L.V. (2019). Metafory v diskursi filosofov'koho osmysleniya sutnosti y form sotsial'noyi real'nosti [Metaphors in the discourse of philosophical understanding of the essence and forms of social reality]. *Hileya: scientific bulletin*, 145(6), 132-136 [in Ukrainian].
12. Prokopovych, L.V. (2019). Sotsialno-filosofski aspekty funtsiy lyalok u “teatri” buttya [Socio-philosophical aspects of the cultural functions of puppets in the “theater” of life]. *Hileya: scientific bulletin*, 140(1), 83-88 [in Ukrainian].
13. Prokopovych, L.V. (2019). Teatralnist buttia v umovakh sotsialnogo khaosu: filosofskiy ta psykholohichnyi aspekty [Theatricality of being in conditions of social chaos: philosophical and psychological aspects]. *Scientific and theoretical almanac “Grani”*, 22 (5), 25-36. DOI: 10.15421/171950 [in Ukrainian].
14. Prokopovych, L.V. (2018). Filsofov'ko-aksiolohichnyy aspekt “lyalkovoho teatru” buttya [The philosophical and axiological aspect of “puppet theater” of being]. *Scientific Journal “Virtus”*, 28, 39-42 [in Ukrainian].
15. Ricker, P. (1990). Zhivaya metafora [Live metaphor]. *Theory of metaphor*. Moscow [in Russian].
16. Richards, A. (1990). Filosofiya ritoriki [Philosophy of rhetoric]. *Theory of metaphor*. Moscow [in Russian].
17. Tring, M., Leithwaith, E. (1980). *Kak izobretat?* [How to invent?]. Moscow, 272 [in Russian].
18. Kuhn, Thomas S. (1970). The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: *University Press*, 210.
19. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago; London: *University Press*, 242.
20. Terkel, S. (1974). *Working: People Talk About What They Do All Day and How They Feel About What They Do*. New York: Panthenon/Random House.

Прокопович Лада Валеріївна

Кандидат технічних наук, доцент
Одеський національний політехнічний університет
65044, Одеса, пр. Шевченка, 1

Prokopovych Lada

Ph.D. Engineering, Assoc. Prof.
Odessa National Polytechnic University
1, Shevchenko avenue, Odessa, 65044, Ukraine

Email: lada.prokopovich@gmail.com

Цитування: Прокопович Л. В. Людина у новому, біотехнокібернетичному, «театрі» буття / Л. В. Прокопович // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.21-29.

Citation: Prokopovych, L.V. (2019). Liudyna u novomu, biotekhnokibernetychnomu, «teatri» buttia [Human in the new, biotechnocybernetic, “theater” of being]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 21-29.

Стаття надійшла / Article arrived: 19.06.2019

Схвалено до друку / Accepted: 18.07.2019

Management in the publishing of modern period

Orkhan Usubaliyev, Institute of Manuscript named after M.Fuzili

The importance and social role of the management in marketing system of our global world are huge. Management has the function of the influence on whole system in important scope of economics. In common, the management function in any activity procedure is implemented by the managers. The managers are driving force of the management. The managers directly influence on the formation of the culture and the society, which is social system, by their considered, purposeful activity and opportunities.

The publishing is whole system and profitable business scope. There are typical characteristics of all the business types in the publishing scope of modern period. As well, the publishing is considered as the service for the society in common, because the publishers, carrying out the activity in the publishing scope, publish the books, which are used in the education scope and are able to change public and social points of view of people. That's why the society wants the publishers to work not for their shareholders, but especially in favor of the society.

At present, there is the problem in the publishing market. The problem is that the publishers justify everything to sell the products manufactured by them, with the revenue motives. We must take into the consideration, that there are different publishing standards. Thus, there are so clear-sighted publishers, who, besides the revenue during the publishing of the book, take into the consideration the role of the book in the society and seek the publishing of books with the titles corresponding to high standards in the scope of science, education, training, literature, as well the titles which will be accepted by the readers. Such publishers are clear-sighted in their work. They are the citizens, who think about their motherland and people, their future. As we know, business scope is difficult system. Each businessman building his/her business activity, has the purpose of getting the revenue. Moreover, the revenue size in business is depending on businessman and his/her abilities. As we know, the publishing scope is the business too.

Keywords: management, publishing, publishing scope, publishing enterprise

Менеджмент у видавництві сучасного періоду

Орхан Усубалієв, Інститут рукописів імені М.Фузулі

Важливість і соціальна роль управління в системі маркетингу нашого глобального світу величезна. Управління має функцію впливу на всю функцію управління в будь-якій процедурі діяльності здійснюється менеджерами. Менеджери є рушійною силою управління. Менеджери безпосередньо впливають на формування культури і суспільства, тобто соціальної системи, за їх розглянутими, цілеспрямованими діями і можливостями.

Видавництво – це цілісна система і прибутковий бізнес. У видавничому просторі сучасного періоду наявні характеристики всіх типів бізнесу. Також видавництво розглядається як послуга для спільного суспільства, тому що видавці, що здійснюють діяльність у видавничій сфері, видають книги, які використовуються в освітній сфері і здатні змінювати громадські та соціальні точки людей. Тому суспільство хоче, щоб видавці працювали не для своїх акціонерів, а для суспільства.

На даний момент існує проблема на видавничому ринку. Проблема полягає в тому, що видавці виправдовують все, щоб продати вироблену ними продукцію, з мотивами доходу. Ми повинні взяти до уваги, що існують різні стандарти публікації. Таким чином, існують настільки прозорі видавці, які, крім доходу під час видання книги, враховують роль книги в суспільстві і прагнуть видавати книги з титулами, що відповідають високим стандартам у сфері науки, освіти, навчання, літератури, а також назви, які будуть прийняті читачами. Такі видавці є прозорими у своїй роботі. Це громадяни, які думають про свою батьківщину і людей, своє майбутнє. Як ми знаємо, сфера бізнесу є складною системою. Кожен бізнесмен (підприємець), який будує свою підприємницьку діяльність, має на меті отримати дохід. Крім того, розмір доходу в бізнесі залежить від бізнесмена (підприємця) та його здібностей. Як відомо, сфера публікації також є бізнесом.

Ключові слова: управління, видавнича справа, видавнича сфера, видавниче підприємство

Менеджмент в издательстве современного периода

Орхан Усубалиев, Институт рукописей имени М.Фузули

Значение и социальная роль менеджмента в маркетинговой системе нашего глобального мира огромны. Управление имеет функцию влияния на всю систему в важной области экономики. Как правило, функция управления в любой процедуре деятельности осуществляется менеджерами. Менеджеры являются движущей силой управления. Менеджеры напрямую влияют на формирование культуры и общества, являющегося социальной системой, своей продуманной, целенаправленной деятельностью и возможностями.

Издание представляет собой целостную систему и выгодную сферу бизнеса. Существуют типичные характеристики всех видов бизнеса в сфере публикаций современного периода. Кроме того, публикация рассматривается как услуга для общества в целом, потому что издатели, осуществляя деятельность в области публикаций, публикуют книги, которые используются в сфере образования и способны изменять общественные и социальные точки зрения, мнение людей. Вот почему общество хочет, чтобы издатели работали не на своих акционеров, а особенно на благо общества.

В настоящее время существует проблема на издательском рынке. Проблема в том, что издатели оправдывают все, чтобы продавать произведенную ими продукцию, с целью получения дохода. Надо учитывать, что существуют разные издательские стандарты. Таким образом, есть настолько проницательные издатели, которые, помимо доходов от издания книги, принимают во внимание роль книги в обществе и стремятся к публикации книг с названиями, соответствующими высоким стандартам в области охвата, науки, образования, обучения, литературы, а также названия, которые будут приняты читателями. Такие издатели проницательны в своей работе. Это граждане, которые думают о своей родине и людях, своем будущем. Как известно, сфера бизнеса – сложная система. Каждый предприниматель, строящий свою коммерческую деятельность, имеет целью получение дохода. Кроме того, размер дохода в бизнесе зависит от бизнесмена (бизнес-леди) и его / ее способностей. Как известно, издательская сфера – это тоже бизнес.

Ключевые слова: управление, издательская деятельность, издательская сфера, издательское предприятие

Actuality.

The most important economic procedure among others being realized in the scope of the publishing of modern period is the management. Management is professional activity, implemented with the purpose of achieving the goals of the company in market condition, by rational use of material, labor and financial reserves by using of methods, principles and functions of economic mechanisms of the administration. As well, management is the administration in market economy, market and competition conditions; and it stipulates the solution of economic and social matters.

What do we mean, when we talk about the management? Management is social function influenced by moral values, usages, thoughts in government and policy. As well, the management is important component of the economy, or rather, of global economic system. The importance and social role of the management in marketing system of our global world are huge. Management has the function of the influence on whole system in important scope of economics. In common, the

management function in any activity procedure is implemented by the managers. The managers are driving force of the management. The managers directly influence on the formation of the culture and the society, which is social system, by their considered, purposeful activity and opportunities. This character is especially typical for the managers working in the publishing sector, which is considered as the component and important scope of the culture [2, p. 98].

Discussion.

As we know, the publishing is whole system and profitable business scope. There are typical characteristics of all the business types in the publishing scope of modern period. As well, the publishing is considered as the service for the society in common, because the publishers, carrying out the activity in the publishing scope, publish the books, which are used in the education scope and are able to change public and social points of view of people. That's why the society wants the publishers to work not for their shareholders, but especially in favor of the society.

The matter of the use of the management in the publishing system is actual economic procedure

considered as the important matter. From this point of view, the managers carrying out the activity in the publishing scope are to understand anyway social and moral responsibility of their profession and, in the literal sense of the word, to be the professional in their work. If the manager wants to gain his/her business and social purposes, the best and important way is to be the innovator, i.e. to have something new. The managers must design such perspective plan for the publishing enterprise where they work, which will make them one of the leading members of structural base, strategy of the organization [4, p. 63-74].

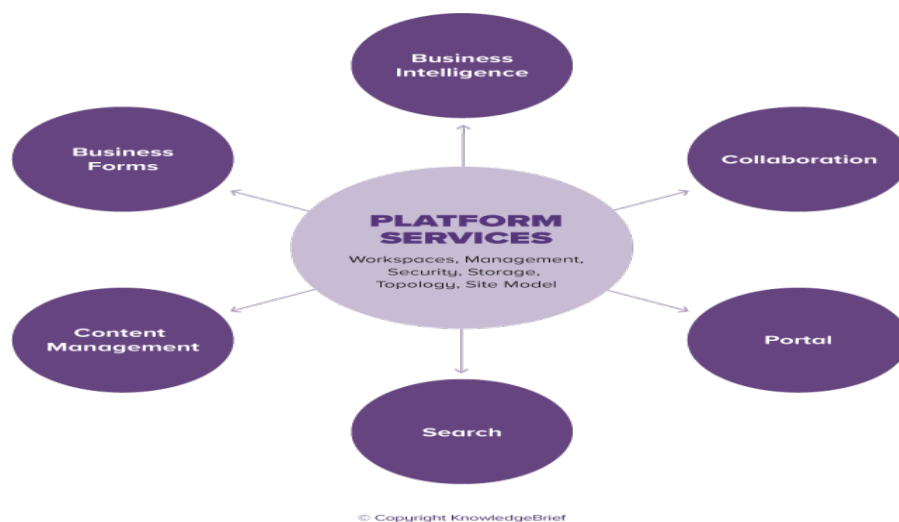
The fact is that, some publishing enterprises, in most cases, determine their real planned purposes, depending on the opinion of the publishers about them, depending on that how their friends and society members want to see them [3, p. 17].

At present, as usual, in most cases, the book plays resolute role for the society. That's why, the workers of the publishing enterprise must seek the production during their activity of better designed, high-quality books. However, sometimes, the administration of the publishing enterprise doesn't take into the consideration the interests of such authoritative workers, like editors, commercial workers, designers, managers etc.

At present, there is the problem in the publishing market. The problem is that the publishers justify

everything to sell the products manufactured by them, with the revenue motives. We must take into the consideration, that there are different publishing standards. Thus, there are so clear-sighted publishers, who, besides the revenue during the publishing of the book, take into the consideration the role of the book in the society and seek the publishing of books with the titles corresponding to high standards in the scope of science, education, training, literature, as well the titles which will be accepted by the readers. Such publishers are clear-sighted in their work. They are the citizens, who think about their motherland and people, their future.

As we know, business scope is difficult system. Each businessman (businesswoman) building his/her business activity, has the purpose of getting the revenue. Moreover, the revenue size in business is depending on businessman (businesswoman) and his/her abilities. As we know, the publishing scope is the business too. Thus, there are enough opportunities for getting the revenue in the publishing. Average share of the getting of the revenue in the publishing scope is 5%. However, if the marketing plan of the publishing enterprise is took into the consideration for the achieving the goals, the revenue value as net benefit is able to be arisen up to 10%. In this case, the determination of economic and social goals, clear view of the workers about these goals are important factors [5, 156-162].

«To achieve effective information management, organisations will need to pay greater attention to managing soft knowledge, such as tacit knowledge, judgement, and intuitive abilities (Anand et al., 1998).»

The goals and ideas of the publishing are the most important criteria for the evaluation of each manuscript and step. The most important general goals of each publishing enterprise are to get revenue and to publish valuable book. Some publishers also has such goals, like education, enlightenment of the society, or change of current thought, behavior manners. There is another group of the publishers, which publish only entertaining books or books for the teaching of any profession. However, these goals are able to be changed at times either for the better, or for the worse. This case is able to be arisen because of structural changes in the publishing base [9, p. 23-37].

In common, all the publishing enterprises implement the same activity procedure. However, depending on different manner of position distribution, the editing, publishing, managing and marketing methods are able to be different. The distribution of these functions and authorities depends on how the administration of the publishing enterprise sees the goals of the enterprise. Private and public goals determine type, quality, determined standards of publishing books and manner of their entrance to the market. In common, the publishers must understand deeper which publications the society needs more. It must considered as very important factor in the market. However, there are some publishers, for whom the sale figures are more important than the publishing of needed books. Such publishers don't hesitate to publish the books which are able to conflict with current social norms of the society, which are able to be rejected by the readers and to cause material losses [10, p. 54-61].

Undoubtedly, it's important for business activity and enterprise in each scope, either private or public sector, to have its structure. As well, work quality, number of the workers, activity scope must be determined by the needs of the enterprise. Availability of base structure of an enterprise is the guarantee of building of its future activity on strong base [8, p. 54-61].

All the modern organizations and bodies, including enterprises engaged in the publishing business, are able to create the means of management to accept a lot of information, to process and to analyse it. However, such analysis would be unprofitable [6, p. 22]. On this base, all the directions and decisions in accordance with their type must be passed to the managers. Information provided by the means of management, is the intellectual and financial support of the manager, who, together with each his/her step in the management, is to take into the consideration such important characteristics, like social and human factors. Another important for the manager characteristic is to be able to get positive result by use of different methods and manners. The

manager is to increase regularly his/her scientific and economic knowledge, to understand and defense innovations and different progressive equipment and technology. The fact is that social and human opinion are always inaccurate [7, p. 30-35].

When communication and management problems are settled, the manager is to determine needed volume of the information with the purpose of the implementation of effective function. Then, he/she is to create the management system with the purpose of supply of the information enough for effective management of the business. In accordance with the opinion of the expert managers, fewer efforts you spend to control the situation in the business activity, more successful will be the opportunity of getting such control; and fewer the means of management there are, more comfortable will be the work of businessmen (businesswomen) [1, 74-83].

Result: Generally, "Management" is a set of principles relating to the functions of planning, organizing, directing and controlling, and the application of these principles in harnessing physical, financial, human and informational resources efficiently and effectively to achieve organizational goals.

"Management" includes the activities of setting the strategy of an organization and coordinating the efforts of its employees (or of volunteers) to accomplish its objectives through the application of available resources, such as financial, natural, technological, and human resources.

A manager is an administrator of an organization. A manager is a person who manages or is in charge of something. Managers can control departments in companies, or guide the people who work for them. Managers must often make decisions about things.

At present, the managers working in different scopes, are to know how to compare if the information is needed or not, or if the information is important or not at researches, reports and statistical information. Such managers are considered as the best managers. The attempts of the managers with spacious intellect to control many operations will cause poor administration. In this case, the information needs are to be determined and only important operations must be implemented in planned manner. The manager shouldn't lose himself under the information overloading, he/she must implement important orders. In this case, the most important is that the manager is to give special attention in the means of the management to social matters and main goals of the business activity, to the perspective scopes in the context of these goals, and he/she is to carry out planned activity exactly in this scope.

REFERENCES

1. Quliyev, T.Ə. (2001). *Menecmentin əsasları*. Bakı, “Nağıl evi”.
2. Ağasəf İmran (2007). *Menecment (dərslik)*. Bakı, “Nurlan”.
3. Vəliyev, M.Ə., & Pürhani, S.H. (2013). *Menecment*. Bakı, Çəşioğlu.
4. Kitab nəşri biznesi. (2002). *Menecment treyninq kursu*. Bakı: YUNESKO Kitab Evinin Təlim Mərkəzi.
5. Umudlu, İ. (2004). *Kitab nəşri bu gün*. Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları.
6. Allahverdiyev, B.V. (2017). *Kitabın tipologiyası (monoqrafiya)*. Bakı: ÇapART Nəşriyyat Evi.
7. Əliquliyev, R.M. (2014). İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasının multidissiplinar elmi-nəzəri problemləri və onların ölkəmizdə araşdırılması vəziyyəti. *AMEA-nın Xəbərlər məcmuəsi*, 1 (1), 30-35.
8. Kabushkin, N.I. (1998). *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Minsk [in Russian].
9. Utkin, Je.A. (1998). *Kurs menedzhmenta* [Management course]. Moscow: Zercalo [in Russian].
10. Alguliev, R.M., & Mahmudova, R.Sh. (2015). Information Culture Formation as The Most Promising Direction of Individual's General Culture. *International Journal Modern Education and Computer Science*, 3, 54-61.

Усубалиев Орхан

Докторант

Інститут рукописів імені М.Фузулі
1001, Баку, вул Істїглалійят, 8

Email: rus_rahimli@yahoo.com

Usubaliyev Orkhan

Doctorant

Institute of Manuscripts named M.Fuzuli
8, Istihlaliyat str., Baku 1001, Azerbaijan

Цитування: Усубалиев О. Менеджмент у видавництві сучасного періоду / О. Усубалиев // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.30-34.

Citation: Usubaliyev, O. (2019). Management in the publishing of modern period. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 30-34.

Стаття надійшла / Article arrived: 20..06.2019

Схвалено до друку / Accepted: 19.07.2019

Соціальний аудит діяльності громадських об'єднань Запорізької області

Igor Kudinov, Iva Pavlenko, Valeriia Honcharova, Запорізький національний університет

Стаття присвячена проблемі соціального аудиту як соціальної технології регулювання діяльності громадських об'єднань. В основі дослідження – результати моніторингу реєстраційних даних відкритого реєстру громадських формувань та об'єднань Міністерства юстиції України «Реєстр громадських об'єднань» (<http://rgo.informjust.ua/>). Було визначено, що відомості в реєстрі громадських об'єднань структуровано частково. Більша частина громадських об'єднань не надає повної інформації про себе, що дає змогу їх «не помітити» у великій кількості організацій за наявними параметрами пошуку.

Позитивним моментом соціального аудиту є пошук невідповідностей чи помилок в офіційній документації. Тому, чим більше некомпетентність осіб, що ухвалюють рішення про реєстрацію громадського об'єднання (як засновників, так і представників органів реєстрації), тим більше обсяг помилок та порушень в офіційній документації громадського об'єднання.

У цілому було визначено, що стан ведення реєстру громадських об'єднань в Україні вкрай жахливий та потребує повного перегляду та контролю як процедур подання даних, так і процедур розміщення даних на веб-ресурсі у відкритому доступі. Необхідність даних процедур обумовлено не лише необхідністю стандартизації первинної інформації про суб'єктів громадського простору України, а й тому, що інформація з даного реєстру є візитною карткою наших громадських об'єднань, їх рекламою. Чим менше можливість отримати необхідну інформацію, тим менша ймовірність залучення відповідних організацій або спілок до процесів розбудови українського суспільства. Тому всю сукупність розроблених рекомендацій було розділено на три категорії: 1) для громадських об'єднань; 2) для державної влади; 3) для місцевої влади / донорів.

Ключові слова: соціальний аудит, громадське об'єднання, громадська організація, громадська спілка, реєстр громадських об'єднань, Запорізька область.

Social audit of CSOs' activity in Zaporizhzhia region

Igor Kudinov, Iva Pavlenko, Valeriia Honcharova, Zaporizhzhia National University

The article is devoted to the problem of social audit as a social technology for regulating activities of civil society organizations. The aim of the article is to determine optimization directions for CSOs regulation in Zaporizhzhia region. Hypothesis – the greater the incompetence of the decision-makers during registration, the greater quantity of errors and violations in the official register of CSO.

The main research method is document analysis (content analysis). Research objects is registration data on the open CSO data register of the Ministry of Justice of Ukraine “CSO Register” (<http://rgo.informjust.ua/>).

It was determined that the information in the register is structured partially. Most of CSOs do not provide complete information during registration, which leads to situations “not to be found” in a huge number of records based on the existing search parameters.

The positive aspect of social audit is the search for inconsistencies or errors in the official documentation. Therefore, the more incompetence of decision makers during registration (both founders and representatives of the registration authorities), the greater volume of errors and violations in official documentations of CSO.

In general, it was determined that the current state of the CSO register in Ukraine is extremely terrible and requires full revision and control of both the submission procedures and the procedures for the disclosure of data to the web resource for open access. The necessity of these procedures is due not only to the need to standardize the primary information about the subjects of the civil space of Ukraine, but also because information from this register is a visiting card of our CSOs. The less the opportunity to obtain the necessary information, the less likely it is to involve relevant organizations or unions in the processes of building democratic society in Ukraine. Therefore, the whole set of recommendations was divided into three categories: 1) for CSOs; 2) for the government and 3) for local authorities / donors.

Keywords: Social audit, civil union, civil society organization, nongovernmental organization, CSO register, Zaporizhzhia region

Соціальний аудит діяльності громадських об'єднань Запорізької області

Ігорь Кудинов, Іва Павленко, Валерія Гончарова, Запорізький національний університет

Стаття присвячена проблемі соціального аудиту як соціальної технології регулювання діяльності громадських об'єднань. В основі дослідження - результати моніторингу реєстраційних даних відкритого реєстру громадських формувань і об'єднань Міністерства юстиції України «Реєстр громадських об'єднань» (<http://rgo.informjust.ua/>). Було визначено, що дані в реєстрі громадських об'єднань структуровано частково. Велика частина громадських об'єднань не надає повної інформації про себе, що дозволяє їх «не помітити» в великій кількості організацій за наявними параметрами пошуку.

Позитивним моментом соціального аудиту є пошук невідповідностей або помилок в офіційній документації. Тому, чим більше некомпетентність осіб, які приймають рішення про реєстрацію громадського об'єднання (як учасників, так і представників органів реєстрації), тим більше обсяг помилок і порушень в офіційній документації громадського об'єднання.

В цілому було визначено, що стан ведення реєстру громадських об'єднань в Україні дуже жахливий і потребує повного перегляду і контролю як процедур подання даних, так і процедур розміщення даних на веб-ресурсі в відкритому доступі. Необхідність даних процедур обумовлено не тільки необхідністю стандартизації первинної інформації про суб'єктів громадського простору України, але й тому, що інформація з реєстру є візитною карткою наших громадських об'єднань, їх рекламою. Чим менше можливість отримати необхідну інформацію, тим менше ймовірність залучення відповідних організацій або союзів до процесу розвитку українського суспільства. Тому всі скомпільовані рекомендації були розділені на три категорії: 1) для громадських об'єднань; 2) для державної влади; 3) для місцевої влади / донорів.

Ключові слова: соціальний аудит, громадське об'єднання, громадська організація, громадський союз, реєстр громадських об'єднань, Запорізька область

Постановка проблеми.

Соціальні технології були відомі суспільству протягом багатьох століть. Їх використовували ті, хто намагався змінити суспільство та вплинути на його становлення та розвиток. Соціальні технології в широкому розумінні слід розуміти як діяльність людей, під час якої відбувається реалізація їх задумів, енергії, інтелекту. У більш вузькому тлумаченні це сукупність методів і прийомів реалізації задач взаємодії між людьми або алгоритм соціальної взаємодії, у ході якої соціальний суб'єкт, що бере участь у взаємодії, реалізує власну життєву стратегію по відношенню до інших соціальних суб'єктів, що і формує соціальну дійсність.

Людину, яка впроваджує певну соціальну технологію, за аналогією з технічними науками, називають соціальним технологом (англ. social engineer). У загальному розумінні, соціальний технолог – це фахівець, який володіє теоретичними знаннями, методиками та

практичним досвідом розробки і впровадження соціальних технологій. Соціальні технологи, що існують самі по собі, здебільшого не спроможні здійснити значного впливу на соціальні системи. Тому кращим рішенням для самореалізації соціальних технологів у сучасному суспільстві є об'єднання та легалізація своєї діяльності, щонайменше, у форматі громадського об'єднання.

Важливою умовою розвитку демократичних держав є становлення і розгортання систем суспільних інститутів, що утворюють та об'єднують громадське суспільство. Цими суспільними інститутами є громадські організації. Основною метою їх заснування та діяльності є вплив на розвиток суспільства. За останні п'ять років кількість громадських об'єднань в Україні зросла вдвічі, що актуалізує проблеми ефективного регулювання їх діяльності з боку держави. За умов сучасних децентралізаційних процесів питання регулювання діяльності таких суб'єктів громадянського суспільства як

громадські об'єднання є прерогативою, у першу чергу, регіональних та місцевих органів влади.

Згідно з проведеним опитуванням громадської думки [11] в 2018 році не більше 8% українців віком від 18 років беруть активну участь у роботі громадських організацій України. Як правило, це пов'язано, по-перше, з песимізмом і зневірою в здатності на щось впливати. По-друге, серед безлічі офіційно зареєстрованих організацій є так звані «мертві душі» – об'єднання, союзи, що існують тільки на папері. За статистикою, громадських об'єднань в Запорізькій області більше 4000 одиниць (<http://rgo.informjust.ua>), проте, згідно з принципом Парето, тільки 20% з них приносять користь суспільству, а не тільки членам цих організацій, обсягом мінімум 80%. Подолати такі установки і такий стан справ – виклик, що стоїть перед українською владою зокрема, і суспільством у цілому. Є підстави вірити, що відповіддю на нього може стати соціальний аудит діяльності громадських об'єднань. Його метою постає встановлення відповідності діяльності громадських об'єднань та інших соціальних інститутів, інтересам громадян і задачам соціальної політики, а також формування пропозицій відносно досягнення цієї відповідності.

Аналіз досліджень і публікацій.

Проблема дослідження соціального аудиту діяльності громадських об'єднань в Україні безпосередньо пов'язана з темою аудиту взагалі. Що стосується соціального аудиту, то він офіційно як інструмент соціальної відповідальності бізнесу з'явився в 40-х роках ХХ століття в США у зв'язку з початком регулярного проведення соціальних рейтингів.

У процесі розробки соціального аудиту важливе місце має теорія соціальних технологій, яка представлена більш повною мірою у вітчизняній та зарубіжній науці у напрямі соціального управління. Так, В. Підшивалкіною розглядаються проблеми соціального управління, що базуються на соціальних технологіях. Ю. Сурмін, М. Туленков, М. Лукашевич досліджують можливості та переваги соціальних технологій, їх використання в управлінні політичними і економічними процесами в Україні.

Соціальний аудит є достатньо молодю сферою наукових досліджень в Україні, тому перелік представників цього напрямку

небагатий. А якщо і є, то в більшості випадків це представники економічної науки. Водночас є спроби висвітлити цей феномен з соціологічної точки зору. Так, Л. Полякова, Н. Демків, І. Руденко приділяють увагу окремим аспектам формування соціального аудиту в Україні [15; 18]. О. Шулус, доктор економічних наук, розглядає соціальний аудит як інструмент ефективного регулювання соціоекономічних відносин [24].

Нині апогеєм наукових соціологічних досліджень у сфері соціального аудиту слід вважати праці доктора соціологічних наук О. Мазурика. У 2014 році він захистив дисертаційне дослідження з теми: «Соціальний аудит як сучасна діагностична технологія в управлінській практиці України». У своїх наукових доробках автор вперше здійснив соціологічний аналіз та концептуалізацію феномену соціального аудиту та визначив його як особливий тип сучасного суспільного контролю. Соціальний аудит був визначений як соціальна технологія, та до сфери його об'єктів включені не тільки організації (підприємства), а також галузі, регіони та окремі види документів (соціальних звітів, програм) [10].

З методологічної точки зору невід'ємною частиною досліджень проблеми соціального аудиту громадських об'єднань є роботи, що присвячені методології та методам проведення соціологічних досліджень. У першу чергу ті роботи, в яких розкривається специфіка такого методу збору інформації як аналіз документів (контент-аналіз) [14; 23]. Крім того, основою для практичного етапу дослідження стали роботи І. Косуке «Quantitative Social Science: An Introduction» та У. Чанга «R Graphics Cookbook» [26; 27] та методологічні розробки в сфері соціологічних досліджень ІТ-простору (С. В. Романенко).

Другою складовою є дослідження громадянського суспільства в Україні. Серед дослідників можна визначити дослідження феномену організацій в Україні (Л. М. Хижняк), соціально-політичний маркетинг (О. А. Агарков), соціально-політичне проектування суспільних потреб (Т. І. Бутченко), стратегічне прогнозування процесів та ситуацій (М. А. Лепський). У цьому напрямку можна зробити посилання, наприклад, на соціологічний моніторинг Інституту соціології НАН України, в якому у 2013 році С. Дембіцький описав стан громадської активності в Україні. За тодішніми висновками, активність української громади була дуже низькою [18, с. 113-119].

Більш свіже дослідження стану розвитку

громадського сектору України було проведено Ресурсним центром ГУРТ, зокрема і в Запорізькій області. Дослідження показало, що з 2014 року кількість громадських організацій в Запорізькій області зростає, але у внутрішньому устрої їм не вистачає навичок і знань задля реалізації своєї діяльності. У зовнішньому устрої не регулюється взаємодія із владою, бізнесом та іншими інститутами. Діяльність більшості громадських об'єднань має несистемний характер, базуються більшою мірою на особистих контактах, взаємодія з іншими громадськими організаціями передбачає участь у заходах один одного. У цілому робиться висновок про те, що громадські об'єднання потребують більш чіткого регулювання діяльності [16].

Найбільш наближеними до нашої проблеми у методологічному та теоретичному плані виявилися два дослідження. Перше має безпосереднє відношення до перших років проведення соціального аудиту, а саме визначення вибірки. У нашому випадку вибірку можна було сформулювати лише за допомогою використання веб-ресурсу Міністерства юстиції України «Реєстр громадських об'єднань». Саме особливостями та проблемам роботи з цим веб-сервісом присвячена робота В. Барладима «Реєстр громадських об'єднань як інструмент інформаційної підтримки неформальної освіти: сучасний стан та перспективи використання» [2].

У теоретичному плані основою для нашого дослідження стало дослідження М. Грищенко (2015) «Стан та умови розвитку міських НУО та ініціатив в Маріуполі, Краматорську, Слов'янську». Метою дослідження було виявлення особливостей зміни умов та стратегій розвитку суспільства на заданій місцевості через діяльність громадських об'єднань. В якості емпіричного методу у цьому дослідженні було обрано метод глибинного інтерв'ю з представниками громадських об'єднань зазначених територій. За результатами аналізу була представлена типологія громадських об'єднань Маріуполя, Краматорська, Слов'янська та надані практичні рекомендації щодо оптимізації їх діяльності [4].

Метою даної статті є визначення напрямів оптимізації регулювання діяльності громадських об'єднань Запорізької області.

Виклад основного матеріалу.

У загальному розумінні аудит – це процес, за допомогою якого компетентний незалежний

фахівець накопичує, оцінює свідчення про інформацію для визначення та висловлення думки щодо ступеня та її відповідальності встановленим критеріям. У свою чергу, соціальний аудит – це певна соціальна технологія оцінки та контролю стану соціальних відносин, рівня соціальної відповідальності бізнесу, влади, громадянського суспільства в будь-якій сфері діяльності.

Громадське об'єднання – це об'єднання фізичних чи юридичних осіб з метою задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Залежно від того, хто виступає ініціатором створення громадського об'єднання – фізичні чи юридичні особи, виділяють громадські організації (об'єднання фізичних осіб) та громадські спілки (об'єднання юридичних осіб). До цього переліку також відносяться терміни неурядові громадські організації (NGO) та організації або інститути громадянського суспільства (CSO або ІГС).

Дослідження соціального аудиту як інструменту регулювання громадських об'єднань дозволяє стверджувати про його першочергове значення на шляху до належного врядування.

Соціальна роль громадських об'єднань є дуже важливою, оскільки вони мають можливість заохочувати громаду до проведення якісної та ефективної діяльності, заснованої на принципах соціальної відповідальності.

Регулювання діяльності громадських організацій для органів державної влади є однією із умов побудови соціального суспільства, яке допоможе налагоджувати зв'язки з іншими соціальними інститутами. Соціальний аудит як соціальна технологія виступає першочерговим інструментом регулювання діяльності, оскільки на його основі замовники аудиту отримують об'єктивну інформацію про реальний стан розвитку об'єкту аудиту та визначають ефективні заходи щодо оптимізації діяльності.

Для досягнення поставленої мети було проведено моніторингове дослідження стану громадських об'єднань Запорізької області. Вибіркова сукупність складала 3019 одиниць спостереження. Метод дослідження – аналіз документів (контент-аналіз). Основою для вибірки став веб-сервіс Міністерства юстиції України «Реєстр громадських об'єднань» (<http://rgo.informjust.ua/>).

Для проведення контент-аналізу було взято інформацію про реєстраційні картки (див. рис. 1-2) громадських об'єднань та сформовано перелік змінних, що підлягали

фіксації, а саме: реєстраційний номер, назва громадського об'єднання, дата реєстрації, місцезнаходження, спрямованість, статус та ін.

Всі права захищені "Держінформіст" © 2013 - 2019

Рис. 1. Початкова форма пошуку

Для аналізу та обробки даних було використано комплекс програмного забезпечення: Microsoft Office Excel (збір, чищення, візуалізація даних) та RStudio (визначення базових статистик, візуалізація даних).

Кожна з отриманих реєстраційних карток громадського об'єднання Запорізької області була розкладена на категорії та одиниці аналізу. Отримані результати аналізу викликали багато питань як до громадських організацій, так і до веб-ресурсу «Реєстр громадських об'єднань».

Реєстраційний номер запису в Єдиному реєстрі	Статус	Повне найменування (Скорочене найменування)	Номер та дата видачі свідоцтва / дубліката свідоцтва	Дата реєстрації																																				
121100	зарєєстровано	Професійна спілка працівників Аварійно-рятувальних (ПСП Аварійнорятувальники)		17.06.2009 16:50:12																																				
121285	зарєєстровано	Бердянська перемна професійна організація "Січово-трудове товариство" (СТТ)		17.06.2009 17:02:26																																				
139403	зарєєстровано	ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ГЛУБ ЕКОСУ БЕРДІАНСЬК" (ГО "ГЛУБ")	30	23.06.2009 13:35:04																																				
<table border="1"> <tr><td>Реєстраційний номер запису</td><td>139403</td></tr> <tr><td>Статус</td><td>зарєєстровано</td></tr> <tr><td>Тип запису</td><td>Громадське об'єднання (зі статусом юридичної особи) (приватна реєстрація)</td></tr> <tr><td>Реєстраційний номер у Реєстрі об'єднань громадян</td><td>30</td></tr> <tr><td>Дата реєстрації у Реєстрі об'єднань громадян</td><td>17.06.2009</td></tr> <tr><td>Повне найменування</td><td>ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ГЛУБ ЕКОСУ БЕРДІАНСЬК"</td></tr> <tr><td>Скорочене найменування</td><td>ГО "ГЛУБ"</td></tr> <tr><td>сДРПОУ</td><td>36237930</td></tr> <tr><td>Організаційно-правова форма</td><td>Громадська організація</td></tr> <tr><td>Статус</td><td>Місцевий</td></tr> <tr><td>Спрямованість</td><td>Фізкультурно-спортивна</td></tr> <tr><td>Здійснення підприємницької діяльності</td><td>ні</td></tr> <tr><td>Номер та дата видачі свідоцтва (дубліката)</td><td>30</td></tr> <tr><td>Місцезнаходження</td><td>71112, Запорізька обл., м. Бердянськ, вулиця Морська, будинок 17156</td></tr> <tr><td>Засновники</td><td>(-)</td></tr> <tr><td>Керівні органи</td><td>(-)</td></tr> <tr><td>Засоби зв'язку</td><td>+3806954270077</td></tr> <tr><td>Дата внесення останніх змін</td><td>15.03.2017 12:11:44</td></tr> </table>					Реєстраційний номер запису	139403	Статус	зарєєстровано	Тип запису	Громадське об'єднання (зі статусом юридичної особи) (приватна реєстрація)	Реєстраційний номер у Реєстрі об'єднань громадян	30	Дата реєстрації у Реєстрі об'єднань громадян	17.06.2009	Повне найменування	ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ГЛУБ ЕКОСУ БЕРДІАНСЬК"	Скорочене найменування	ГО "ГЛУБ"	сДРПОУ	36237930	Організаційно-правова форма	Громадська організація	Статус	Місцевий	Спрямованість	Фізкультурно-спортивна	Здійснення підприємницької діяльності	ні	Номер та дата видачі свідоцтва (дубліката)	30	Місцезнаходження	71112, Запорізька обл., м. Бердянськ, вулиця Морська, будинок 17156	Засновники	(-)	Керівні органи	(-)	Засоби зв'язку	+3806954270077	Дата внесення останніх змін	15.03.2017 12:11:44
Реєстраційний номер запису	139403																																							
Статус	зарєєстровано																																							
Тип запису	Громадське об'єднання (зі статусом юридичної особи) (приватна реєстрація)																																							
Реєстраційний номер у Реєстрі об'єднань громадян	30																																							
Дата реєстрації у Реєстрі об'єднань громадян	17.06.2009																																							
Повне найменування	ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ "ГЛУБ ЕКОСУ БЕРДІАНСЬК"																																							
Скорочене найменування	ГО "ГЛУБ"																																							
сДРПОУ	36237930																																							
Організаційно-правова форма	Громадська організація																																							
Статус	Місцевий																																							
Спрямованість	Фізкультурно-спортивна																																							
Здійснення підприємницької діяльності	ні																																							
Номер та дата видачі свідоцтва (дубліката)	30																																							
Місцезнаходження	71112, Запорізька обл., м. Бердянськ, вулиця Морська, будинок 17156																																							
Засновники	(-)																																							
Керівні органи	(-)																																							
Засоби зв'язку	+3806954270077																																							
Дата внесення останніх змін	15.03.2017 12:11:44																																							
139658	в стані припинення	Громадська організація "Бердянська районна рада товариства рятівників на воді"	21	23.06.2009 14:12:15																																				

Рис. 2. Повний реєстраційний запис вибіркового громадського об'єднання

За місцем реєстрації (див. таблиця 1) найбільша кількість громадських об'єднань у м. Запоріжжя – 42,93%. Це обумовлено тим, що Запоріжжя є обласним центром та нараховує найбільшу кількість населення. За даними Державної Служби Статистики України у статистичному щорічнику «Міста та райони Запорізької області за 2017 рік»

на 1 січня 2018 року м. Запоріжжя налічує – 741 496 осіб. Після Запоріжжя знаходиться м. Мелітополь, воно налічує 12,69% громадських організацій.

Найменшу ж кількість громадських організацій мають райони Розівський – 0,40% та Більмацький – 0,20%, при цьому кожен із цих районів має велику наповнюваність постійного населення [20].

Таблиця 1

Розподіл громадських об'єднань за територіальною приналежністю

Район області	%
м. Запоріжжя	42,93%
м. Мелітополь	12,69%
м. Бердянськ	10,33%
м. Енергодар	4,77%
м. Токмак	2,68%
Василівський	2,62%
Вільнянський	2,15%
Приморський	1,95%
Пологівський	1,89%
Запорізький	1,82%
Веселівський	1,76%
Оріхівський	1,62%
Михайлівський	1,59%
Новомиколаївський	1,42%
Мелітопольський	1,16%
Приазовський	1,16%
Якимівський	1,16%
Гуляйпільський	1,13%
Бердянський	0,93%
Чернігівський	0,83%
Кам'янсько-Дніпровський	0,79%
Токмацький	0,76%
Кубишевський	0,73%
Великобілозерський	0,53%
Розівський	0,40%
Більмацький	0,20%

Пошук та відбір організацій проводився за допомогою параметру пошуку (див. рис. 1) «Місцезнаходження», де вказувалися регіон та райони пошуку. Під час формування даних по м. Запоріжжя в цілому виявилось, що веб-ресурс видає помилку «Кількість знайдених записів перевищує 500, уточніть параметри пошуку». З цього виходить, що будь-який користувач не зможе отримати повної інформації про кількість громадських організацій у тому випадку, якщо їх

кількість буде складати більше 500 одиниць. Як виявилось, у реєстрі громадських об'єднань існують записи про громадські організації та спілки, які можуть мати лише один рівень територіальної класифікації. Тобто організація може бути зареєстрованою в м. Запоріжжя, але не віднесеною до певного району міста. Оскільки обсяг можливого пошуку обмежено 500 записами, знайти організацію в регіоні, районі, місті із чисельністю записів більше 500 (для будь-

якого рівня) можливо буде лише за умов наявності інформації про назву (приблизну назву) об'єднання або службових даних. Це є показовим недоліком розробників пошукової системи веб-ресурсу, який не ліквідовано ще з 2014 року [2].

Особистий стан громадських організацій

налічує 90,91% зареєстрованих. Це дає підставу вважати, що на сьогодні дуже багато громадських організацій проводять свою діяльність. За змінною «статус юридичної особи» 84,17% громадських організацій мають статус юридичної особи та 15,83% знаходяться без статусу юридичної особи.

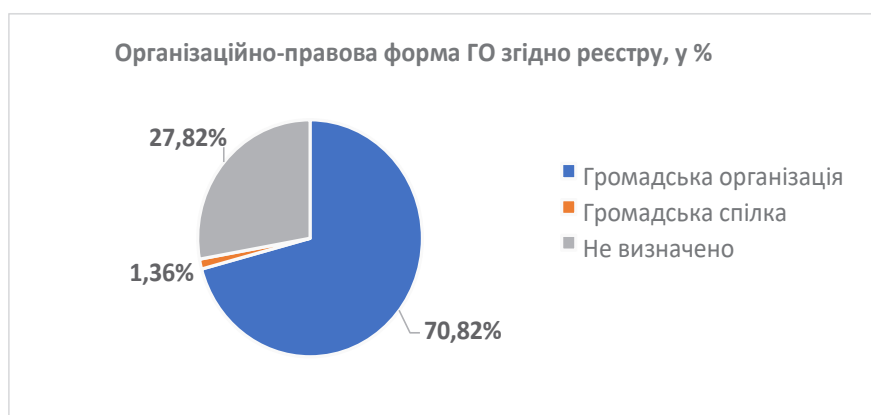

Рис. 3. Організаційно-правова форма громадських об'єднань Запорізької області згідно з реєстром

Стан організаційно-правової форми був розглянутий у двох категоріях: згідно з даними, наданими реєстром, та згідно з аналізом повної назви громадського об'єднання. Остання змінна була створена нами особисто задля порівняння даних, оскільки виявилось, що не

кожна організація має в картці задане поле. За результатами згідно з реєстром налічується 70,82% громадських організацій та 1,36% громадських спілок.

27,82% з них залишаються не визначеними (див. рис. 3-4).

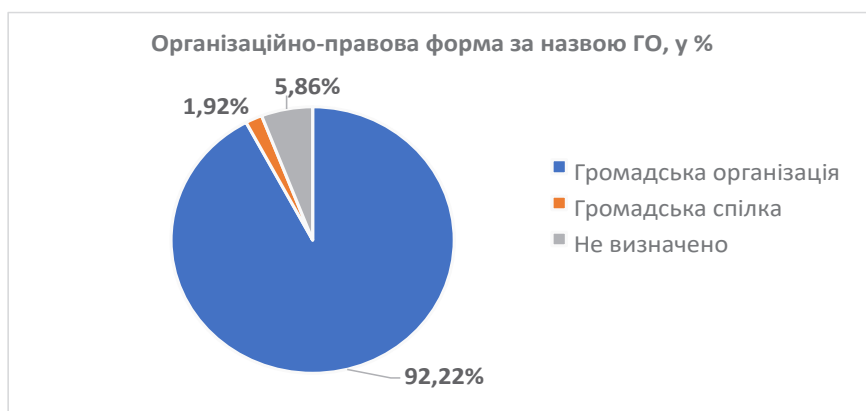

Рис. 4. Організаційно-правова форма громадських об'єднань Запорізької області згідно з офіційною назвою

Аналіз змісту повної назви громадських об'єднань дозволив отримати дещо іншу інформацію: 92,22% – це громадські організації, 1,92% – громадські спілки. 5,86% організацій мають невизначену організаційноправову форму.

Наступна змінна, яку можна умовно

визначити як «Рівень діяльності громадського об'єднання», визначалася способом аналогічним попередньому, а саме – діяльність (статус) за реєстром та діяльність відповідно до повної назви громадського об'єднання. Під рівнем діяльності в нашому випадку розуміється орієнтація громадського

Приазовський	4
м. Енергодар	3
Приморський	2
Василіський	2
Великобілозерський	2
Запорізький	2
Мелітопольський	2
м. Токмак	1
Чернігівський	1
Бердянський	1
Гуляйпільський	1
Новомиколаївський	1
РАЗОМ	85

Таблиця 3

Кількість реєстраційних записів, в яких наявні помилки орфографічного характеру в назві громадського об'єднання англійською мовою

Район області	Кількість помилок
м. Запоріжжя	40
м. Мелітополь	7
Оріхівський	4
м. Бердянськ	2
м. Енергодар	2
Гуляйпільський	1
Приморський	1
Розівський	1
Токмацький	1
Чернігівський	1
РАЗОМ	60

Висновки.

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що дані громадських організацій не повністю структуровано. Більша частина громадських організацій не надає повної інформації про себе, що дає змогу їх «не помітити» у такій кількості організацій за параметрами пошуку.

Багато недоліків має веб-ресурс «Реєстр громадських об'єднань»:

- має малий запас надання пошукового запиту – лише 500 запитів на сторінку;
- пошукова система недоопрацьована та потребує доповнення;
- реєстраційні картки не завжди

містять повну інформацію про громадську організацію та потребують особливого контролю;

– пункт «Спрямованість» потребує розширення класифікації за видами громадських організацій.

У цілому, аналізуючи роботу пошукової системи реєстру громадських об'єднань, можна сказати, що не всі громадські об'єднання змогли потрапити до вибірки для нашого аналізу. Стан ведення реєстру громадських організацій вкрай жакхливий та потребує повного перегляду та контролю як процедур подання даних, так і процедур викладу даних на вебресурс у відкритий доступ.

Усю сукупність рекомендацій, які можна надати для оптимізації діяльності громадських об'єднань в Україні, можна поділити на три групи: для громадських об'єднань, для державної влади та для місцевої влади або донорів.

1. Рекомендації для громадських організацій.

Під час заснування або оновлення даних громадської організації чітко перевіряти повноту наданої інформації за заявою.

Перевірка орфографії написання найменувань – українською та, за необхідністю, англійською мовою. Якщо в організації відсутня потреба у міжнародних донорах або не планується співпраця з іноземними контрагентами, краще зовсім нічого не вигадувати і залишити поле для англійської назви порожнім. Для тих, хто не може діяти без підтримки іноземців, пам'ятати, що під час роботи із міжнародними (американськими особливо) донорськими організаціями можуть виникнути проблеми, тому якість поданих англійських даних – один із гарантів успіху.

Обов'язковим пунктами для заповнення є «Спрямованість» та «Засоби зв'язку». Саме так громадськість зможе дізнатися про спрямованість організації та прослідкувати діяльність на інформаційному ресурсі, сайті, або подзвонити на пряму.

Інформування про свою діяльність міської спільноти. Так, залучення громади підвищує рівень довіри, а також залучення жителів працює на розповсюдженні інформації серед родичів, друзів, колег та у соціальних ресурсах.

2. Рекомендації для органів державної влади

Продовжити удосконалювати можливості веб-ресурсу «Реєстр громадських об'єднань». У першу чергу проблема веб-ресурсу підводить принцип Закону України «Про громадські об'єднання» про прозорість, відкритість та публічність. Його обмеження у пошуку до 500 записів на сторінку не дають

користувачам повного доступу до даних, які корисні як для громади, так і для потенційних донорів.

Розробити більш чітку форму для пошукової системи веб-ресурсу «Реєстр громадських об'єднань». Зокрема, додати більше пошукових можливостей до пункту пошуку «Місцезнаходження»: по вулиці та ін. Не кожен громадянин може знати повне найменування організації, її реєстраційний номер та інші номерні дані.

Розширити перелік пункту «Спрямованість» та зобов'язати громадські організації зазначати ці дані у повній мірі.

Розробити формалізовану систему для реєстраційних карток громадських організацій. Більшість громадських організацій не надають повну інформацію про себе.

Проводити регулярний контроль веб-ресурсу «Реєстр громадських об'єднань» задля уникнення можливих системних проблем.

Повернути позицію «кількість суб'єктів ЄДРПОУ за різними організаційно-правовими формами господарювання» для статистичного бюлетеню «Діяльність громадських організацій». Така інформація буде доповнювати представлені дані та нести корисну інформацію для громади і дослідників.

3. Рекомендації для органів міської влади / донорів.

Розробити прозору систему залучення громадських об'єднань до взаємодії на спільних умовах. Через проблему особистих контактів зростає рівень недовіри громади до органів влади.

Запровадити програм для реалізації взаємодії громадських об'єднань та органів влади. Наприклад, використовувати досвід діяльності громадських об'єднань в якості експертів у питаннях розвитку громади; проведення програм-тренінгів для громадських об'єднань без досвіду та навичок ведення звітної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Аудит: навчальний посібник / Дерев'яно С.І., Кузик Н.П., Олійник С.О. та ін. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 380 с.
2. Бардалим В.М. «Реєстр громадських об'єднань» як інструмент інформаційної підтримки неформальної освіти: сучасний стан та перспективи використання. – Режим доступу: lib.iitta.gov.ua/10346/1/Tezy_mol_vcen_11_12_2014.pdf.
3. Бухгалтерська звітність підприємств (2003). Режим доступу: <https://readbookz.net/book/118/3066.html>.
4. Грищенко М. Стан та умови розвитку міських НУО та ініціатив в Маріуполі, Краматорську, Слов'янську. – Режим доступу: <https://donbasstudies.org/stan-ta-umovirozvitku-miskih-nuo-ta-initsiativ-v-mariupoli-kramatorsku-slov-yansku/>.
5. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналіт. доповідь / Яблонський В. М., Андриченко Т. В., Бекешкіна І. Е. та ін. ; за заг. ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. – Київ : НІСД, 2018. – 128 с.
6. Данькова Н. В. Аудит. Учебно-практическое пособие. – Балашиха, 2009. – Режим доступу: <https://studopedia.org/2-37.html>.
7. Долбнева Д. В. Сутність соціального аудиту та його роль у формуванні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств // Бізнес-інформ. – 2014. – № 9. – С. 190.
8. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 9.
9. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1.
10. Мазурик О. В. Соціальний аудит як тип сучасного суспільного контролю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора соціол. наук. – Режим доступу: http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/newsfiles/mazurik_avtoreferat.doc.
11. Мазурик О. В. Соціальний аудит як сучасна діагностична технологія: теоретико-методологічні засади дослідження, західний досвід, вітчизняні перспективи // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2015. – № 1148. – Вип. 34. – С. 107-113.
12. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/11840830095b58982de29a54.07265026.pdf>.
13. Про затвердження Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.12.2012 № 1212 // Офіційний вісник України. – 2013. № 1.
14. Панина Н.В. Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій. – 2-е видання, доповнене. – Київ, 2007. – 320 с.
15. Полякова Л.М., Демків Н.І. Аспекти розвитку системи соціального аудиту в Україні // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2009. – № 639. – С. 159-162.
16. Результати дослідження стану й спроможності ОГС Запорізької області (інфографіка). – Режим доступу: <https://www.gurt.org.ua/articles/33169/>.
17. Романенко С.В. Виртуальное пространство: методологические подходы к изучению // Вісник Одес. нац. ун-ту. – 2006. – Т. 11. – Вип. 10. – С. 54-60.
18. Руденко І. Ю. Етичні аспекти обліку та аудиту аудиту. – Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1302/13riieao.pdf>.
19. Статистичний збірник. «Діяльність громадських організацій в Україні» 2017 рік. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_go_2017.pdf.
20. Статистичний щорічник: «Міста та райони Запорізької області за 2017 рік». – Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2018. – 261 с.
21. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. / О. В. Лісовець. – Київ : ВЦ «Академія», 2011. – 256 с.
22. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
23. Черниш Н. Й. Соціологія: Підручник / За ред. д-ра соціол. наук, проф. В.М. Пічі. – 4-те видання, виправлене. – Львів: Магнолія 2006. – 2009. – 293 с.
24. Шулу А.А. Социальный аудит. Учебное пособие / под общ. редакцией д.э.н., проф. А. А. Шулу, д. э. н., проф. Ю. Н. Полова. – Москва: Издательский дом «АТИСО», 2008. – 620 с.
25. Definition of NGOs. – Режим доступу: <http://www.ngo.org/ngoinfo/define.html>.
26. Civil Society Organizations. Global Education Magazine. – Режим доступу: <http://www.globaleducationmagazine.com/civil-society-organizations-2/>.
27. Kosuke I. Quantitative Social Science: An Introduction. – Princeton : Princeton University Press, 2017. – 406 p.
28. Chang W. R Graphics Cookbook. – Sebastopol : O'Reilly Media, 2018. – 1151 p.

REFERENCES

1. Derevianko, S.I., Kuzyk, N.P., Oliinyk, S.O. (2016). *Audyt* [Audit]. Kyiv: *Tsentr uchbovoi literature* [in Ukrainian].
2. Bardalym, V.M. “*Reiestr hromadskykh obiednan*» yak instrument informatsiinoi pidtrymky neformalnoi osvity: suchasnyi stan ta prespektyvy vykorystannia [Public Register as a Tool for Informal Support for Non-Formal Education: Current State and Prospects for Use]. Retrieved from: lib.iitta.gov.ua/10346/1/Tezy_mol_vcen_11_12_2014.pdf [in Ukrainian].
3. *Bukhhalterska zvitnist pidpriemstv* [Accounting of enterprises]. (2003). Retrieved from: <https://readbookz.net/book/118/3066.html> [in Ukrainian].
4. Hryshchenko, M. *Stan ta umovy rozvytku miskykh NUO ta initsiatyv v Mariupoli, Kramatorsku, Sloviansku* [State and conditions of development of urban NGOs and initiatives in Mariupol, Kramatorsk, Slavyansk]. Retrieved from: <https://donbasstudies.org/stan-ta-umovirozvitku-miskih-nuo-ta-initsiativ-v-mariupoli-kramatorsku-slov-yansku/> [in Ukrainian].
5. Iablonskyi, V. M., Andriuchenko, T. V., Bekeshkina, I. E. (2018). *Hromadianske suspilstvo Ukrainy: suchasni praktyky ta vyklyky rozvytku: analit. Dopovid* [Civil Society of Ukraine: Current Practices and Challenges for Development: An Analytical Report]. Kyiv : NISD [in Ukrainian].
6. Dankova, N. V. (2009). *Audyt. Uchebno-praktycheskoe posobye* [Audit. A practical manual]. Balashykh. Retrieved from : <https://studopedia.org/2-37.html> [in Russian].
7. Dolbnieva, D. V. (2014). *Sutnist sotsialnoho audytu ta yoho rol u formuvanni konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv* [The essence of social audit and its role in shaping the competitiveness of domestic enterprises]. *Biznesinform*, 9 [in Ukrainian].
8. *Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorську diialnist : Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 № 2258-VIII* [On the Audit of Financial Reporting and Audit Activity. Law of Ukraine of December 27, 2017 № 2258-VIII]. (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 9 [in Ukrainian].
9. *Pro hromadski obiednannia : Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4572-VI* [About public associations: Law of Ukraine]. (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1 [in Ukrainian].
10. Mazuryk, O. V. *Sotsialnyi audyt yak typ suchasnoho suspilnoho kontroliu*. Ph.D. Thesis, Social Science, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine. Retrieved from: http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/newsfiles/mazurik_avtoreferat.doc [in Ukrainian].
11. Mazuryk, O. V. (2015). *Sotsialnyi audyt yak suchasna diahnostychna tekhnolohiia: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia, zakhidnyi dosvid, vitchyzniani perspektyvy* [Social audit as a modern diagnostic technology: theoretical and methodological bases of research, western experience, domestic perspectives]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. Serija: Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody, 1148, 34, 107-113 [in Ukrainian].
12. *Opytuvannia hromadskoi dumky dlia otsinky zmin v obiznanosti hromadian shchodo hromadskykh orhanizatsii ta yikhnoi diialnosti* [Opinion polls to assess changes in public awareness of NGOs and their activities]. Retrieved from: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/11840830095b58982de29a54.07265026.pdf> [in Ukrainian].
13. *Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Reiestru hromadskykh obiednan : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.12.2012 № 1212* [On Approval of the Procedure of Keeping the Register of Public Associations: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2003). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 1 [in Ukrainian].
14. Panina, N.V. (2007). *Tekhnolohiia sotsiolohichnoho doslidzhennia: Kurs lektsii* [Technology of sociological research: Course of lectures]. (2th ed.). Kyiv [in Ukrainian].
15. Poliakova, L.M., Demkiv, N.I. (2009). *Aspekty rozvytku systemy sotsialnoho audytu v Ukraini* [Aspects of development of social audit system in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, 639, 159-162 [in Ukrainian].
16. *Rezultaty doslidzhennia stanu y spromozhnosti OHS Zaporizkoi oblasti (infohrafika)* [Results of the research of the state and capacity of CSOs of Zaporizhzhya region (infographic)]. Retrieved from: <https://www.gurt.org.ua/articles/33169/> [in Ukrainian].
17. Romanenko, S.V. (2006). *Vyrtualnoe prostranstvo: metodolohicheskye podhody k izucheniju* [Virtual space: methodological approaches to learning]. *Visnyk Odeskoho Natsionalnoho Universytetu*, 11, 10, 54-60 [in Russian].
18. Rudenko, I. Yu. *Etychni aspekty obliku ta audytu* [Ethical aspects of accounting and auditing]. Retrieved from: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1302/13riieao.pdf> [in Ukrainian].
19. *Statystychnyi zbirnyk. «Diialnist hromadskykh orhanizatsii v Ukraini» 2017* [Statistical collection. «Activities of NGOs in Ukraine» 2017.]. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_go_2017.pdf [in Ukrainian].
20. *Statystychnyi shchorichnyk: «Mista ta raiony Zaporizkoi oblasti za 2017 rik»* [Statistical Yearbook: “Cities and Districts of Zaporizhzhia Region for 2017”]. *Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti*, 2018. [in Ukrainian].
21. Lisovets, O. V. (2011). *Teoriia i metodyka roboty z dytchymy ta molodizhnymy orhanizatsiiami Ukrainy : navch. posib* [Theory and methodology of working with children’s and youth organizations of Ukraine: a textbook]. Kyiv : *VTs “Akademiia”* [in Ukrainian].
22. *Ukrainske suspilstvo 1992–2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichni monitorynh* [Ukrainian Society 1992-2013. Status and dynamics of change. Sociological monitoring], V. Vorona, M. Shulha. (red.). (2013). Kyiv : *Institut*

sotsiologii NAN Ukrainy [in Ukrainian].

23. Chernysh, N. Y. (2009). *Sotsiologhiia: Pidruchnyk* [Sociology: Textbook], *V.M. Pichi* (red.). (4th ed.). Lviv: *Mahnoliia 2006* [in Ukrainian].

24. Shulus, A.A., Polov, Yu. N. (2008). *Sotsyalnyi audyt. Uchebnoe posobyie* [Social audit. Tutorial]. Moskva: *Yzdatelskyi dom «ATYSO»* [in Russian].

25. *Definition of NGOs*. Retrieved from: <http://www.ngo.org/ngoinfo/define.html>.

26. *Civil Society Organizations. Global Education Magazine*. Retrieved from: <http://www.globaleducationmagazine.com/civil-society-organizations-2/>.

27. Kosuke, I. (2017). *Quantitative Social Science: An Introduction*. Princeton: Princeton University Press.

28. Chang, W. (2018). *R Graphics Cookbook*. Sebastopol: O'Reilly Media.

Кудінов Ігор Олексійович

Кандидат філософських наук, доцент
Запорізький національний університет
69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

Email: info@igokudinov.pro

Kudinov Igor

Ph.D. of Philosophy, Assos. Prof.
Zaporizhzhia National University
66, Zhukovsky St., Zaporizhia, 69600, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7785-1637

Павленко Іва Олександрівна

Кандидат філософських наук, доцент
Запорізький національний університет
69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

Email: iva.fsu@gmail.com

Pavlenko Iva

Ph.D. of Philosophy, Assos. Prof.
Zaporizhzhia National University
66, Zhukovsky St., Zaporizhia, 69600, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9994-6477

Гончарова Валерія Сергіївна

Кандидат філософських наук, доцент
Запорізький національний університет
69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

Email: vgoncharova1998@gmail.com

Honcharova Valeriia

Ph.D. of Philosophy, Assos. Prof.
Zaporizhzhia National University
66, Zhukovsky St., Zaporizhia, 69600, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3471-9024

Цитування: Кудінов І. О., Павленко І. О., Гончарова В. С., Соціальний аудит діяльності громадських об'єднань Запорізької області/І. О. Кудінов // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.35-48.

Citation: Kudinov I.O.& Pavlenko I.O.&Honcharova V.S. (2019). *Sotsialnyi audyt diialnosti hromadskykh obiednan Zaporizkoi oblasti* [Social audit of csos' activity in Zaporizhzhia region]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 35-48.

Стаття надійшла / Article arrived: 25.06.2019

Схвалено до друку / Accepted: 19.07.2019

Economism, commercialization and massification of university education (on the example of american and european educational systems)

Marina Strihul, National Aviation University

The main point of the article is to disclose the essence of the phenomena of economism, commercialization, and massification of the university education. It has been noted that the massification and especially commercialization of education are quite dangerous for the classical institute of education. The era of globalization, informatization and mass consumption affects significantly the development of educational institutions. In addition, the last decades are characterized by the modernization of society and higher education, focused on the development of market relations. As a result of higher education reforms, a peculiar environment of the commercial education has appeared, which requires the existence of new rules of interaction, status-role relationships, value-normative formations. Commercialization, in fact, appears to be a kind of challenge of our time; however, in society there are scientific disputes about how large-scale this process is, what form it takes and how it affects the quality of educational services. Consideration of the American and European models of higher education makes it possible to understand the essence of the emergence in the scientific literature of such concepts as «Academic capitalism», «Market-type University» and «Entrepreneurial University», to analyze the emergence of private education, profit and to determine the priority task of commercialization. 'Academic capitalism' is a policy of higher education aimed at the transformation of universities from a center of liberal arts to the entrepreneurial periphery, where the scientific research is conducted exclusively with commercial purposes. The reasons for the emergence of academic capitalism and entrepreneurial university have been defined in the article as they are very different in society. On the one hand, universities need new sources of income in the context of reduced public funding, on the other - the companies themselves seek to remain competitive in global markets, they are interested in new scientific knowledge and results that can provide universities for them. In general, the phenomena of entrepreneurship, the importance of entrepreneurial universities for the development of the educational system, their extreme role in innovation, corporate culture and the transformation of the social process as a whole have not been revealed in the sociological literature sufficiently.

Keywords: *society, University, sociology of education, commercialization, Institute, academic capitalism, entrepreneurial University, modernization*

Економізм, комерціалізація та масовізація університетської освіти (на прикладі американської та європейської освітніх систем)

Марина Стригуль, Національний авіаційний університет

Головний зміст статті полягає в розкритті суті явищ економізму, комерціалізації та масовізації університетської освіти. Зазначається, що масифікація й особливо комерціалізація освіти є доволі небезпечними для класичного інституту освіти. Ера глобалізації, інформатизації та масового споживання суттєво впливає на розвиток інститутів освіти. Крім того, останні десятиліття характеризуються модернізацією всього суспільства і вищої освіти, зорієнтованої на розвиток ринкових відносин. В результаті реформ вищої освіти з'явилося своєрідне середовище комерційної освіти, котра вимагає існування нових правил взаємодії, статусно-рольових взаємовідносин, ціннісно-нормативних утворень. Комерціалізація, по суті, постає своєрідним викликом сьогодення; тим не менш, у суспільстві точаться наукові суперечки з приводу того, наскільки масштабний цей процес, у якій формі він протікає та як позначається на якості надання освітніх послуг. Розгляд американської та європейської моделей вищої освіти дають змогу зрозуміти суть появи в науковій літературі таких понять, як «академічний капіталізм», «університет ринкового типу» та «підприємницький університет», проаналізувати появу приватної освіти, прибутку та визначити першочергове завдання комерціалізації. В статті визначено причини появи академічного капіталізму та підприємницького університету, адже в суспільстві вони доволі різноманітні. З одного боку, університети потребують нових джерел доходів у умовах скорочення державного

фінансування, з іншого - самі компанії прагнуть залишитися конкурентоспроможними на глобальних ринках, вони зацікавлені в нових наукових знаннях і результатах, які можуть надати їм університети. У цілому, у соціологічній літературі недостатньо мірою розкриті феномени підприємництва, важливості підприємницьких університетів для розвитку освітньої системи, їхньої надзвичайної ролі в інноваційній діяльності, корпоративній культурі та трансформації як соціального процесу загалом.

Ключові слова: університет, соціологія освіти, комерціалізація, інститут, академічний капіталізм, підприємницький університет, модернізація.

Экономизм, коммерциализация и массовизация университетского образования (на примере американской и европейской образовательных систем)

Марина Стригуль, Национальный авиационный университет

Главное содержание статьи заключается в раскрытии сущности явлений экономизма, коммерциализации и массовизации университетского образования. Отмечается, что масификация и особенно комерциализация образования являются достаточно опасными для классического института образования. Эра глобализации, информатизации и массового потребления существенно влияет на развитие институтов образования. Кроме того, последние десятилетия характеризуются модернизацией всего общества и высшего образования, ориентированной на развитие рыночных отношений. В результате реформ высшего образования появилась своеобразная среда коммерческого образования, которая требует существования новых правил взаимодействия, статусно-ролевых взаимоотношений, ценностно-нормативных образований. Коммерциализация, по сути, предстает своеобразным вызовом современности; тем не менее, в обществе идут научные споры по поводу того, насколько масштабный этот процесс, в какой форме он протекает и как сказывается на качестве предоставления образовательных услуг. Рассмотрение американской и европейской моделей высшего образования дают возможность понять суть появления в научной литературе таких понятий, как «академический капитализм», «университет рыночного типа» и «предпринимательский университет», проанализировать появление частного образования, прибыли и определить первоочередную задачу коммерциализации. В статье определены причины появления академического капитализма и предпринимательского университета, ведь в обществе они весьма разнообразны. С одной стороны, университеты нуждаются в новых источниках дохода в условиях сокращения государственного финансирования, с другой - сами компании стремятся остаться конкурентоспособными на глобальных рынках, они заинтересованы в новых научных знаниях и результатах, которые могут предоставить им университеты. В целом, в социологической литературе в недостаточной мере раскрыты феномены предпринимательства, важности предпринимательских университетов для развития образовательной системы, их чрезвычайной роли в инновационной деятельности, корпоративной культуре и трансформации социального процесса в целом.

Ключевые слова: университет, социология образования, коммерциализация, институт, академический капитализм, предпринимательский университет, модернизация.

Determination of the relevance of the topic and the formulation of a scientific problem in the context of the subject of science.

The main point of the article is to disclose the essence of the phenomena of economism, globalization and massification of the university education. Economism is seen to be a part of globalization of education, a global corporatization of education provides training for the global labour market using human capital economic theories.

In general, the globalization of higher education is considered to be a process of increasing interdependence and convergence of national economics, trade liberalization and market, dominated by competition, struggle, transnational education and the commercialization of knowledge, as well as the erosion and disappearance of national boundaries and models of education.

Statement of the scientific problem.

Development of the global market of educational

services and management in universities have led to institutional changes in the system of higher education. As an example we may study an American university managed by legislators, economic and political leaders of the society where private universities are controlled by political councils. We should mention that the similar administration model was described in the paper of the American sociologist T. Veblen 'Higher Learning in America: A Memorandum On the Conduct of Universities By Business Men' at the end of the 19th century. Traditionally, not the faculty members but non-professionals are entitled with the control over operation of American universities.

Today, there emerges a lot of works by authors trying to substantiate who stands behind university management under the conditions of globalization [2]. However, the answers to these questions are not always clear and are primarily connected with economic processes in the modern society.

Aim of the article is to analyze the concept of higher education, economism, commercialization and massification of university education as manifestation of the globalization of higher education and to justify the methodology for sociological macroanalysis.

Analysis of recent publications.

Modern development of foreign education sociology is described in papers by M. Archer, J. Beaulieu, R. Boudon, J. Coleman, N. Luhmann, J. Meyer, J. Passeron. The authors mentioned consider the education system within the context of its socio-typological, morphogenetic, functional-systemic specific features, as an instrument of establishing distinctions (discernings), communication, gabitualization. All the processes mentioned are inherent in the system of education of both institutionalized and non-institutionalized forms. Institutionalization of the education system is accompanied by its establishment as a completely autonomous system is able to develop following on from the limited interference of other social subsystems with its operation.

Presentation of the main results.

Postindustrial society is characterized by the emergence of corporate universities transforming technologies of production and knowledge delivery, introducing different innovations and contributing to knowledge distribution within the epoch of postindustrialism. In general, it means that traditional universities lose the monopoly on providing educational services: dynamics of development of different activity

spheres influences the mechanism of knowledge delivery.

Together with the rise of the above mentioned phenomena, universities see the emergence of privatization, temporary employment, division of labor. Under these conditions, academic rights, freedoms and culture undergo certain influence. Alternatively, 'academic capitalism' is developing at the universities meaning structural reconstruction of integrative elements of the university and emergence of new structures, paying schemes for several aspects of academic career, and increase of tension [8]. The problem of higher education lies in administration that finds its reflection in the fact that a classical American university has no full management which would comply with the needs of 'academic capitalism'. In the classical study on higher education administration, professors M. Cohen and G. Marsh talked about the fact that universities were not administrated at all: they constituted a unique social object labeled 'organized anarchy'. Within the modern society, there is a need for a distinct organizational and administrative solution – like, for example, at General Motors enterprises. Especially it concerns the new distance training programmes offered by both real and new virtual universities.

Therefore, it is necessary to pay attention to the mission of education which is, first of all, a culture-shaping one, to the issue of university management and fundamentalism capacities enabling to analyse the culture of entrepreneurship and its influence on the operation of pro-American education systems among the existing institutional changes at American universities.

'Academic capitalism' is a policy of higher education aimed at transformation of universities from a center of liberal arts to the entrepreneurial periphery where scientific research is conducted exclusively with commercial purposes[8]. Let's look at the reasons of academic capitalism, whereas they are quite diverse within the society. On the one hand, universities need new sources of income under the conditions of state financing cuts. On the other hand, companies themselves strive for staying competitive on global markets, they are interested in new scientific knowledge and results they can get from universities. Common interests of universities and companies caused 'the second academic revolution' and defined modern relations between universities, government and industry. Whereas a university entering the market relations can be either directly interested in receiving revenues from

patents, licenses or firms of additional income or competes for external financing without focusing on obtaining revenues from contracts or donations. But in both cases, university life is interfered with orientation at market values and competition.

It is worth mentioning that there exist several scenarios of academic capitalism's development. The first lies in capitalism being a system based on private property and knowledge which is also a subject of private property. Hence, under such conditions, students are offered with extraordinary opportunities of obtaining education, and universities, in their turn, compete with one another. Under these conditions, knowledge emerges within global and local social processes. On the labor market, there is a fight for designing knowledge of low intellectual level. There is observed personification of knowledge, and the very development of academic capitalism leads to extinction of a university as a social institution of education which has been performing a range of agreed functions.

Universities should do their best to preserve the balance between academic and postacademic values. The fear of academic capitalism lies in the latter leaving less and less opportunities for development of academic interests, for publications and fundamental research. In connection with this fear, there appears a negative reaction and resistance to 'academic capitalism' and 'a university of market kind'.

Under such conditions, a 'research-entrepreneurial university' integrating cultural traditions of the European and American higher education becomes one of the possible solutions of the issue of preserving the balance between a university of market kind and segregation of higher education as culture-forming factors. It is no commercial organization selling educational services and research results, but it turns into a major supplier of highly-qualified human capital, scientific, innovative, technological solutions transforming knowledge from an element of exclusively spiritual life into the phenomenon of the modern society, the source of innovation of the new science-intensive economy [8].

We have to mention that existence of crucial problems modern universities face requires re-comprehension of their mission. Massification of the university education is one of the major problems. At the end of the 18th c. – beginning of the 19th c. while formation of the modern university model, only an insignificant part of the society was covered by higher education, and to master it was rather an

exception than a rule. Under these conditions, it was possible to introduce strict requirements at the entrance to the university (i.e. a command of Latin and Greek) and to maintain the high level of instruction designed for prepared audience with relatively homogenous intellectual potential. However, the situation changes critically while transition to mass education. Therefore, there increases dispersion at the level of preparation of applicants and motivation of pupils, not to mention their level of cultural and intellectual development. Many modern HEIs solve this problem the following way: they lower the level of requirements at the entrance and, undoubtedly, during the process of training; moreover, they have to align the process of training of students partially playing the role secondary school has been playing before earlier [9].

Within the transition to postindustrial society, creation and development of entrepreneurial universities are of great necessity. Nevertheless, in the European society the above mentioned phenomena are developed enough, while in Ukraine they need significant development.

Generally, sociological literature fails to cover to the sufficient extent the phenomena of entrepreneurship, significance of entrepreneurial universities for development of the educational system, their extraordinary role in innovational activity, corporate culture and transformation as a social process as a whole.

We have to note that the very notion of 'entrepreneurship' was introduced into the scientific discourse by A. Smith. Alternatively, the English scholar R. Cantillon was one of the first to present the issue concerning development and formation of an entrepreneurial university giving to entrepreneurship a separate economic function and a function of social risk. In works by such theorists as J. Schumpeter, F. Hayek, B. Karlof, the role of innovations and the innovational character of entrepreneurship (use of new technologies, scientific developments etc.) was emphasized. The most developed model of an entrepreneurship university is abroad; the conceptual principles of formation of such university are formulated by B. Clark (1997) [5]. The issue of university management was elaborated by C. Cameron, H. Mintzberg, B. Speernie, A. Stevens. The phenomenon of an entrepreneurship university, innovations, academic knowledge and development of globalizational economy were described in works by J. Ropke [4].

The first attempt of scientific comprehension of the notion of an 'entrepreneurial university' was made in 1998 by Burton R. Clark who introduced it [5].

In the article ‘An Entrepreneurial University: the Strategy of Institutional Development’, P. Schulze singles out two ways of realization of the university entrepreneurial function. The first direction is related to the preparation of future entrepreneurs – i.e. people ready to establish their own business and bear responsibility for it. The second direction constitutes the entrepreneurial activity of the university itself lying in creation of business incubators, technoparks, subsidiary firms, etc. The university must engage students and graduates in entrepreneurship providing them with both information-consulting and resource assistance. As an example, we will consider the USA: 300 firms with a general annual turnover of 4 billion dollars are operating at Oxford University with 1 billion going to the university. At Harvard University, the resource capital (endowment), the university’s capital used for its entrepreneurial activity is 18 billion dollars, and at the George Washington University it is about 500 million dollars, at 280 universities and colleges it is above 100 million dollars.

It is necessary to examine the other aspect as well – i.e. creation of technoparks and business incubators.

Business incubators have reached the biggest popularity in the USA where they are included in most scientific-technological parks. More than 160 business incubators are operating in the USA today. The first association of business incubators, as it has been already mentioned, was established in the USA in 1985. Nowadays, it is the largest one and consists of about 800 members from different countries of the world. Similar associations have been operating for a long time practically in all Western European countries.

Hence, business incubators and technoparks are strategic success factors for the modern HEI system of personnel preparation [8].

It is worth mentioning that the role of education in the society changes drastically together with the transition from the stage of industrial to postindustrial development. According to the Ukrainian researchers D. Livanov and A. Volkov, this transition is characterized by some principally new features, i.e.:

- a change of training technologies that is technically marked with a transition to application of new training methods and models (application of online courses, trainings, case-study, project activity etc.);

- massive renovation of personnel employed at high school. Hence, this index presumes presence of professors, scientists and administrators of a high

level. Certainly, the conditions are being created requiring the HEI that longs for taking better rating positions to employ highly-qualified specialists;

- expansion of territories of universities and construction of multifunctional university campuses;
- emergence of professional development centers, innovational training technologies, powerful centers of collaboration between the university and the employer.

Considering all the above mentioned, in the nearest future universities of an entrepreneurial kind might become not only necessary for society and essential for wide strata of population but also quite efficient. Whereas within their operation, such universities combine both scientific-educational and innovation activity.

Focusing on the importance of entrepreneurial universities in the modern system of education, it is necessary to single out their main tasks:

- creating conditions for development, ensuring involvement of investments for creating innovations,

- creating conditions for training competitive graduates, able to produce innovational goods and to be needed within innovational economy [6].

Hence, when the USA, Germany, Great Britain, Singapore, the PRC already have created preconditions for emergence and development of such higher education institutions, in Ukraine it is too early to speak now about the presence of such preconditions.

The preconditions for entrepreneurial university transformation are as follows:

- expanded development (existence of technoparks, research centers, laboratories able to establish external relations);

- an administrative core consisting of central management groups and university divisions;

- diversification, presupposing extension of financing bases;

- an integrated entrepreneurial culture within which innovations are considered an essential condition of successful and sustainable development of the university;

- stable academic structures, their stability ensures sustainable development of education and science [1].

At the same time, it is crucially essential for higher educational institutions, interested in the long-term successful development, to transform timely in response to key challenges of the new higher education paradigm within the society’s transition to postindustrial development. It is the

entrepreneurial university that might become one of the possible efficient forms of a higher educational institution under new conditions. We will examine major specific features of the entrepreneurial university in more details.

According to the American researchers H. Torp and B. Goldstein [1], the entrepreneurial university:

- is a prominent research HEI;
- constitutes a unique educational company with age-old history, corporate culture, customs, traditions driving the entrepreneurial spirit;
- conducts applied research and priority research aimed at solving complicated problems, often of an innovational character. At the same time, a big part of daily routine work is performed not within academic circles, but innovational centers with entrepreneurial culture necessary for everyday creation of start-ups;
- is a HEI with its employees being specialists in production of knowledge and their application in practice (creation of new technological centers, enterprises or reengineering of existing non-efficient enterprises). One can't define that innovations used while creating universities, new enterprises or restructuring the existing ones don't contribute to economic development, whereas economic development is a by-product of successful operation of the entrepreneurial university.

Such university is gradually refusing from existent traditions, cultural patterns, creating its own corporate culture instead.

We address the ideas of the American researcher J. Riglice who noted that the entrepreneurial university complies with the following requirements:

- demonstrates entrepreneurial behavior and acts as an organization;
- lecturers, students and employees are to be entrepreneurs;
- the university exists in symbiosis with the region and the medium through structural interaction and complementation .

For the sake of university transformation into an entrepreneurial one, according to our opinion, it is necessary:

1) to develop the 'entrepreneurial spirit' at educational institutions, to stimulate students. But, first of all, it presupposes that students must possess entrepreneurial skills, be able to act under risk, live in the consumption society, solve complicated tasks, think in the innovational way, conduct project and research activity, and, at the same time, – they must self-improve. Thorough work is to be done: change of curricula, inclusion of the range of disciplines

presupposing formation of entrepreneurial culture and entrepreneurial spirit in general to the obligatory studying list;

2) to create research medium, to encourage lecturers and students. This educational institution must contain research centers, development centers, scientific-research laboratories etc. and also such positions as lecturer-researcher, lecturer-consultant, lecturer-expert;

3) to develop infrastructure at higher educational institutions that particularly presupposes creation of business incubators, business laboratories, centers for entrepreneurship for students, organizations of commercial and non-commercial types which can both be included in the general structure of the university and exist separately.

Generally, the realization of the offered measures will allow making a serious step towards development of the Ukrainian market of science-intensive products and resource provision of higher school, will contribute to modernization of the whole Ukrainian economy. Formation of a civilized market supposes creation of its adequate social basis – i.e. reliance on civilized manufacturers: priority support of corresponding kinds of activity and professions; development of the market sectors bringing benefits to the society and not exhausting it to quit restoring raw resources. Therefore, development of entrepreneurial activity of universities is necessary not only for adapting science to the market, but also for bringing civilized image to the Ukrainian market.

Hence, it is obvious that the entrepreneurial university constitutes a higher educational institution making efforts to generate knowledge, transform it into practice, create new kinds of activity, conduct systematic changes and modification of the inner medium. Crucial limitations in the above mentioned spheres are connected with lack of financial and informational resources. Moreover, a significant role in this process is played by human factor. Application of the above mentioned resources is perceived as a specific feature of entrepreneurship. Nevertheless, entrepreneurial activity of the university is impossible without presence of such resources, whereas traditional universities solve the problem of resources as a task that is to be solved by the environment they operate in. However, if it indeed occurs, the entrepreneurial potential of universities gets lowered considerably.

In general, it is worth mentioning that economization and marketization are not to be equated with economic determinism.

In the first place, economic structures unilaterally define superstructure. This strong version of economic reductionism is improbable taking into account K. Marx's penchant for dialectic analysis [3].

In the second place, economic forms define the general character as a coordinated set of social forms during its long-term domination over economic components since they keep on recurring.

In the third place, relations of the class, founded on technical and social relations of production, lead to class economic struggle, and it drives history.

In the fourth place, economic dynamics produces bigger influence over social development than dynamics of any other social layer (e.g. law, politics, religion, art, philosophy). Actually, they are asymmetrically interrelated since economic dynamics is more powerful in the long-term perspective.

Generally, the globalizational phenomenon has become one of the most relevant and disputable issues of the present. The process of globalization has restored the old and produced new issues in different spheres of human activity including the educational one. Unconditionally, without modernization of education and higher school in particular, it is impossible to produce adequate answers to the questions set and to stay at a certain level of social progress.

Contribution of globalization to educational systems is quite ambiguous. Strengthening of influence of the USA as a superstate and trying to create a unipolar world, state, leaving the social sphere, only assist homogenization of education, pragmatization, decrease of the number of fundamental research.

There emerges the issue of mass character of higher education or its universal and all-purpose nature. Scientific-technological progress, on the one hand, and demographic crisis, on the other hand, have caused the higher education ceasing to be elitist.

However, because of the range of reasons, far not all can obtain fundamental higher education: education is becoming single-purpose, more and more students are obtaining Bachelor's degree.

Under the influence of globalization, integrative processes have increased significantly, finding their maximal development in the range of countries of the European. Whereas these countries are also observing significant processes: i.e. erasing of borders between states, creation of a single market of labor force, emergence of a need for

standardization of education and interrecognition of diplomas. Significant attention is also must be paid to economic competition between the USA, the EU and Japan that affects university education in a certain way.

The USA and the EU are considerably increasing expenses on the educational sphere while countries of the third world experience significant regress. The split between state and economy and decrease of state financing have lead to privatization of higher education and, subsequently, emergence of the range of processes including both commercialization, diversification etc. The sharp development of private education contributes to emergence of the range of elitist educational establishments, characterized by high quality of education and designed for higher population layers. Strengthening of the liberalism ideology and attention to human rights for the sake of human development and accentuation of identity require an individual approach to education.

The world university educational system is represented basically as two models: i.e. a faculty (Europe) and a department (the USA) models. However, if we talk about the USA, all youth is engaged in the sphere of higher education, it is of a mass character. M. Trow, a prominent sociologist in the educational sphere, discovered that most Americans have the greatest faith in importance of higher education – and that can't be said about any other nation in the world [4].

Any American university is characterized by the following criteria: an individual approach, maximal possibility of taking into account interests of students, a great emphasis on independent work, duration of studying at the HEI, specific features of faculty members. This is a reflection of another system of values, upbringing which presupposes inviolability of private life, competitiveness, individualism.

Within such universities, all the courses, delivered by a lecturer, are original; the workload of a lecturer contains no more than 4 academic hours per week, and it is presupposed that his/her free time the lecturer dedicates to scientific activity. Therefore, at American universities alongside the main position of a lecturer there emerge new positions of lecturer-researcher, lecturer-analyst, lecturer-consultant etc.

Also, another specific feature is significant mobility: American students seldom study in their native city, whereas the system of higher education presumes their mastering knowledge of high quality and studying at a prestigious institution. The average age of education completion is 30-32.

When compared, the European universities are characterized by scientific research, academism, significant humanitarian training, early specialization and significant participation of state in the educational sphere. Hence, under the conditions of globalization and considerable integrational processes in the European education, significant competitiveness decrease of the European education in comparison with the American one, there have been made crucial efforts during the creation of the single European educational space and conduction of higher education modernization. Thus, the process of globalization finds its reflection in formation of the single integrational global educational space, contributing to free traffic of intellectual resources, creation of international projects and curricula, emergence of integrational processes in higher education.

Hence, high competition of HEIs for leading positions on the market can be considered to be a result of changing conditions in the sphere of higher education; universities are changing their direction at a consumer – state, employers, pupils. Under such conditions, there appears a necessity of searching for financing sources, whereas the more financing sources are there, according to researchers, the more sustainable position of the HEI within the changing medium will be.

Conclusions.

Emergence of competition in the sphere of higher professional education is caused, in the first place, by formation of the non-state sphere of higher education; in the second place, it is caused by commercial sector i.e. by emergence of paid education at state HEIs that, first of all, created the institutional basis for development of entrepreneurial activity.

The next position presupposes transformation of the university into an entrepreneurial organization, which is oriented at a consumer, has its own needs, follows business principles, responds to changes of demand on a certain product. At the same time, this entrepreneurial university performs not only training and researching in different social-economic and business spheres, but also contributes to significant investments from large corporations, state and separate individuals.

It is worth mentioning that in works of American and European sociologists much attention was paid to the examination of the concept of the entrepreneurial university. For example, the professor of California University B. Clark admits that the specific feature of the entrepreneurial university lies in its performing active and goal-oriented policy, focused on innovational activity of an entrepreneurial character, reflecting in the search for reorganization ways, increase of the level of revenues, in the attempt to win key positions on the market [5].

Generally, commercialization and marketization are reflected in:

- education being oriented at the market;
- the market being focused on education;
- educational capabilities being defined by the market, considerably funded and regulated by state;
- HEIs increasingly functioning as suppliers on the market of education;
- students becoming consumers;
- education resulting from needs of the society and focusing on the use of its educational results for fulfillment of economic desires.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Кльов М. В. Особливості виникнення та розвитку «підприємницького університету» в структурі вищої освіти / М. В. Кльов // Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах / [гол. ред. С. А. Квітка]. – Дніпропетровськ, 2014. – № 8 (112). – С. 101–104.
2. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – Москва : Прогресс, 1975. – 256 с.
3. Маркс К. Капитал / К. Маркс // Избранные сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Москва: Политиздат, 148. – Т.7. – 655 с.
4. Троу М. Социология образования / М. Троу. // Американская социология: перспективы, проблемы, методы. – Москва: Прогресс, 1972. – С. 58-77.
5. Clark B. R. Higher Education System: A Cross-National Perspective / Barton R. Clark. - Berkeley: University of California Press, 1983. – p. 239.
6. Krauf J. Ware Bildung, Schule und Universität unter dem Diktat der Ökonomie / J.Krauf – Berlin, 2007. – 196 p.
7. Röpke J. The entrepreneurial university: Innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy : [Електронний ресурс]/ J. Röpke ,1998. – Режим доступу: <http://www.staff.unimarburg.de/~roepke/Documents/entreuni.pdf> (Accessed on 14 September 2013).
8. Slaughter S. Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University / Slaughter S., Leslie L. – Baltimore – London: John Hopkins University Press, 1997.– 353 p.
9. Spring J. Globalization of Education / J.Spring. – GB., 2014. – 211 p.
10. Taylor C. The ethics of authenticity / C. Taylor. – Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2003. – 189 p.

REFERENCES

1. Klov, M. V. Osoblyvosti vynykennia ta rozvytku «pidpriemnytskoho universytetu» v strukturі vyshchoi osvity. *Hrani : naukovo-teoretychnyi i hromadsko-politychnyi almanakh*. Dnipropetrovsk, 2014. 8 (112). 101–104 (in Ukrainian)
2. Kun, T. *Struktura nauchnykh revolyutsiy*. Moskva, 1975.256 (in Russian).
3. Marks, K. Kapital. Izbrannyye sochineniya. Moskva: *Politizdat*, 1948.7. 655 (in Russian).
4. Trou, M. Sotsiologiya obrazovaniya. Amerikanskaya sotsiologiya: perspektivy, problemy, metody. Moskva: *Progress*, 1972. 58-77 (in Russian).
5. Clark, B. R. Higher Education System: A Cross-National Perspective. Berkeley: *University of California Press*, 1983. 239 (in English)
6. Krauf, J. *Ware Bildung, Schule und Universität unter dem Diktat der Ökonomie*. Berlin, 2007. 196 (in English)
7. Röpke, J. *The entrepreneurial university: Innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy*: <http://www.staff.unimarburg.de/~roepke/Documents/entreuni.pdf> (Accessed on 14 September 2013) (in English)
8. Slaughter, S. Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University. Baltimore. London: *John Hopkins University Press*, 1997. 353. (in English)
9. Spring, J. *Globalization of Education*. GB., 2014. 211 (in English)
10. Taylor, C. The ethics of authenticity. Cambridge, Mass: *Harvard University Press*, 2003. 189. (in English).

Стригуль Марина Василівна

Кандидат соціологічних наук, доцент
 Національний авіаційний університет
 03058, Київ, проспект Космонавта Комарова, 1

Strihul Marina

Ph.D. of Sociology, Assoc. Prof.
 National Aviation University
 1, Kosmonavta Komarova Av., Kyiv, 03058, Ukraine

Email: marinka.strigul@gmail.com

Цитування: Стригуль М. В. Економізм, комерціалізація та масовізація університетської освіти (на прикладі американської та європейської освітніх систем) / М. В. Стригуль // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.49-57.

Citation: Strihul, M.V., (2019). Ekonomizm, komertsializatsiia ta masovizatsiia universytetskoï osvity (na prykladi amerykanskoi ta yevropeiskoi osvitynikh system) [Economism, commercialization and massification of university education (on the example of american and european educational systems)]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7),49-57.

Стаття надійшла / Article arrived: 27.06.2019

Схвалено до друку / Accepted: 25.07.2019

Протестантська етика покликання: минуле і сучасність

Євген Мулярчук, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди Національна академія наук України

У статті реконструйовано основні положення етики покликання у протестантизмі та її трансформація в сучасній трудовій етиці та соціальній моралі цього напрямку християнства. Охарактеризовано закономірності процесу поширення ідеї покликання у протестантському вченні на всі суспільні стани та сфери людської діяльності. З'ясовано зміст поняття професійного покликання в лютеранстві в сенсі релігійного обов'язку людини. Оцінено вплив ідей есхатології та предестинації в кальвінізмі на формування аскетичного розуміння людської праці та повсякденної моралі. Показано, як релігійна аскеза обертається на етичну настанову до ощадливого життя і сприяє накопиченню капіталу. Проаналізовано, як протестантська етика стає ідеологією капіталізму. Розкрито кореляцію релігійних ідей та соціально-економічних процесів у ході загального цивілізаційного процесу раціоналізації світу, який, згідно аргументації М. Вебера, є закономірним для західної цивілізації і стає долею всього людства. Проаналізовано сучасні дослідження впливу протестантської моралі на трудову й соціальну етику. Виявлено основні напрямки трансформації протестантської етики в сучасному світі, зумовлені такими чинниками, як відхід від визначальної ролі есхатологічної ідеї, зростання значення соціальної відповідальності, справедливості та служіння суспільству. У цілому визначено 5 головних рис сучасної етики протестантизму: 1) її особистісний характер; 2) принцип відповідальності людини; 3) важлива роль ідеї соціальної справедливості; 4) настанова на скромність та стриманість в економічній поведінці у поєднанні з щедрістю; 5) відкритість у свідченні віри та настанова на євангелізацію світу, яка має здійснюватися не лише словом, але й справами доброчинства і самопожертви.

Ключові слова: *християнська моральність, трудова етика, мирська аскеза, есхатологія, соціальна відповідальність, служіння суспільству, євангелізація світу*

Protestant ethics of calling: past and present

Yevhen Muliarchuk, H. Skovoroda Institute of Philosophy National Academy of Sciences of Ukraine

The reconstruction of main ethical principles of calling in Protestantism has been given in the article, as well as its transformation in works on contemporary labor ethics and social ethics of this Christianity branch has been shown. The regularities in the process of the spreading of the idea of calling in Protestantism on all social strata and fields of human activity have been described in the research. The content of the Luther's concept of professional calling has been clarified as a religious duty of every man and woman on their way of serving people and the God. The influence of the eschatological Luther's understanding of human existence in the world and of Calvin's idea of predestination on the formation of ascetic attitude towards human labor and everyday morality as well has been estimated in the article. It has been explicated in the paper how the religious asceticism results on the economy and works in favor of the capital build-up, though the motivation of enrichment was not foreseen by the founders of Protestantism. Thus, the possibility for Protestant ethics to become the ideology of capitalism has been shown in the article. The correlation between the religious ideas and socio-economical processes via the general civilizational process of world's rationalization have been discovered. The rationalization, as M. Weber explained, determines the legality of the Western civilization and becomes the future of the entire human world. The contemporary influence of Protestant ethics on working and social behavior and its morality is conditioned by the transformation of Protestant doctrine itself. The analysis shows that the main factor of the transformation is the shift from the traditional eschatological idea towards the increase of the importance of social responsibility, justice and social service. On the whole, 5 main traits of the contemporary Protestant ethics have been emphasized: 1) its personal characteristics; 2) the principle of responsibility; 3) the importance of the idea of social justice; 4) the claim for modesty and prudence in the economic behavior together with generosity; 5) the openness to the idea of faith and the movement towards the evangelization of the world not only by spreading all over the word, but also by charity and sacrifice.

Keywords: *Christian morality, work ethics, secular asceticism, eschatology, social responsibility, social service, evangelization of the world*

Протестантська етика призвання: прошле и современность

Евгений Мулярчук, Институт философии им. Г.С. Сковороды Национальная академия наук Украины

Организационная культура интерпретируется как составляющая социального управления, базовой, интегральной характеристикой которой является упорядоченная система ценностей, представлений, убеждений и нормативных образцов поведения, что обеспечивает оптимальную внутреннюю интеграцию и внешнюю адаптацию организации или социального института. Доказано, что общественные, не государственные организации выступают как добровольные объединения граждан, деятельность которых направлена на достижение общественно значимых целей, реализацию собственных и коллективных потребностей без получения прибыли, что указывает на наличие определенной организационной структуры. Институции гражданского общества в транзитивном обществе более адаптивны к общественным трансформациям и создают фундамент формирования демократической системы социального управления. Выделены структурные компоненты организационной культуры общественного сектору общества: 1) социетальные составляющие (идентичность, архетипы руководителя); 2) ценностно-нормативные составляющие (ценности, организационные ценности и нормы); 3) организационно-управленческие составляющие организационной культуры (стиль руководства в организации, структура коммуникации, социально-психологический климат). На основе результатов социологического опроса выявлены структурные и содержательные особенности организационной культуры в гражданском секторе украинского общества в условиях демократического транзита: 1) в измерении социетальных составляющих – доминирование социальной идентичности на фоне усиления социетальной идентичности, доминирование креативного функционала в архетипе руководителя; 2) в ценностно-нормативном измерении – относительно интегрированная ценностная система, ориентация на человеческий ресурс и качества, морально-психологическая и коммуникативная основа социальных норм; 3) в измерении организационно-управленческих отношений – демократический и ситуативный стиль руководства, средний уровень открытости информационных потоков, позитивный социально-психологический климат. Определено, что развитое гражданское общество выступает показателем демократичности социального управления в государстве, хотя и имеет определенные отличия в возможностях выявления, участия в принятии управленческих решений и их контроля в разных секторах общества: государственном (особенно в сфере управления), коммерческом.

Ключевые слова: христианская мораль, трудовая этика, мирская аскеза, эсхатология, социальная ответственность, служение обществу, евангелизация мира

Постановка проблеми і мета дослідження.

Етика покликання продовжує бути мотивувальною у професійному житті людини. Однак її зміст поступово трансформується. Дослідження такої трансформації на прикладі протестантизму дає змогу показати закономірності цього процесу. Доречність та актуальність аналізу протестантської етики для українського суспільства підтверджують соціологічні дослідження, які показують, зокрема на прикладі опитування шкільної молоді, що «для підлітків із релігійних сімей цінності успіху та матеріального добробуту мають суттєво більшу значущість, ніж для дітей із нерелігійних сімей». При цьому, як стверджується автором статті про це опитування, «цілком ймовірно, що серед школярів з релігійних сімей значна частка належить до протестантської гілки християнства, в якій матеріальні досягнення

заохочуються релігійним вченням» [5, с. 14]. Отже, важливо розуміти основні зміни і зміст сучасних настанов релігійної моралі щодо праці та соціального життя людини.

Метою даної статті є простежити процес формування ідеї покликання та пов'язаних з нею етичних настанов у протестантизмі від основних положень його засновників до сучасного їх переосмислення.

Аналіз досліджень і публікацій.

У висвітленні даної теми ми головним чином спиратимемося на праці М. Вебера та сучасних протестантських дослідників трудової етики та ідеології цієї гілки християнства. Зокрема, у дослідженнях трудової етики та етосів професійних спільнот веберівські ідеї набули розвитку в концепціях Р. Мертона, Т. Евеста, Д. Мілера, В. І. Бакштановського, Ю. В. Согомонова, О. І. Погорілого, С. Л. Катаєва, М. М. Рогожі та ін. [7].

У сучасних публікаціях українських дослідників (С. М. Серьогін, Н. Г. Сорокіна) також актуалізовано проблему обґрунтування етичних ціннісних вимірів у професійній діяльності. Зокрема, розкрито моральний потенціал понять «честь», «гідність», «професійна відповідальність» [8] та проаналізовано правові аспекти формування вимог до етичної поведінки в такій сфері як державна служба [9].

Виклад основного матеріалу.

Протестантизм, як загальна назва багатьох реформаторських течій, в історичному минулому являв собою прагнення до оновлення християнського вчення та церковних практик, до організації соціального життя вірян відповідно до релігійних настанов. У доктринах М. Лютера, Ж. Кальвіна, У. Цвінглі та їх послідовників вимоги до загалу людей посилювалися і навіть набували у багатьох випадках жорстких та безкомпромисних форм. «Мирський» характер церковного спілкування та інституціоналізації громад вірних означав те, що релігійні уявлення поширювалися на всі аспекти повсякденного життя. Як зазначає Т. В. Тесленко, «реформатори не переймалися глобальними питаннями, їх цікавили, передовсім, індивідуальні установки, які визначають ставлення людини до того, з чим вона безпосередньо і повсякденно стикається», і це сприяло становленню «людини раціональної» в епоху Нового часу та буржуазних революцій, втім «ці установки стосувалися, передовсім і понад усе, неухильного виконання приписів євангельської етики» [10, с. 13, 14].

У часи Реформації ідея покликання людини, яка у традиційному християнстві стосувалася передусім священиків та ченців, у протестантизмі поступово опанувала всі без винятку сфери діяльності та суспільні стани. Основний сенс цієї зміни полягав у тому, що всі люди рівні за можливістю відчувати та здійснювати власне покликання і не існує привілеїв окремих груп людей у наближенні до його мети. Лютер, звісно, виходив із загальної християнської настанови про дієву любов до ближнього, зокрема, з апостольського повчання про те, що віра без добрих справ мертва. Однак новим стало те, що найвищим проявом любові до Бога та ближнього має бути повсякденна діяльність людини в рамках її професії. У текстах цього ідеолога Реформації, як пише М. Вебер, «дедалі сильніше починає підкреслюватись вказівка на те, що виконання повсякденних мирських обов'язків за всіх обставин – це єдиний шлях догодити

Богові, що це і лише це є волею Божою, а тому всі дозволені професії принаймні рівні перед Богом». Відтак, «моральна кваліфікація мирської професійної діяльності» виявилася одним «із найдалекосяжніших наслідків Реформації» [3, с. 71].

Лютер цілком сприймає думку про те, що поділ суспільства на стани пояснюється волею «згори» і що різні люди мають природні схильності до тих або інших професій. Він навіть вважає, що не потрібно намагатися змінювати соціальний стан і заняття, адже кінець світу близький і неважливо, ким саме є людина, головне – яким християнином вона є. Головний «реформатор» акцентує момент трудової аскези – праця призначена людині для опанування нею своєї плоті. Сенс роботи полягає не у задоволенні від неї чи від її результатів, а лише у можливості виявити любов до ближнього та догодити Богові. Відповідно й покликання не є справою пошуку людиною себе у світі та її вільного вибору. «Професія як покликання – це те, що людина повинна приймати як Господнє веління, те, чому вона мусить “покоритися”», адже, як виголошує Лютер в одній із проповідей, «Кожен покликаний до якогось покликання. Цьому покликанню він мусить слідувати і в ньому служити Господу. Бог радий не вчинкові людини, а тому послухові, який при цьому виявлений» [3, с. 74, 113]. Покликання людини нелегке. У поясненнях до книги «Буття» Лютер пише: «Тяжким випробуванням було слідувати своєму покликанню і не звертати уваги на все інше... Дуже мало тих, хто був би задоволений своєю участю...» [3, с. 74, 112]. У цілому, на думку Вебера, поняття професійного покликання у Лютера «залишається традиціоналістським», таким, що узгоджується з християнським вченням до Реформації [3, с. 74].

Проте мирська аскеза стає справді визначальним явищем релігійного життя людини в часи Реформації. Вебер вважав, що з самих текстів Біблії та з есхатологічного настрою християнства аскетична трудова етика не могла сформуватися. Дійсно, з думки про кінець світу і кінечність індивідуального існування ще не випливає стимулів до методичної праці та накопичення її здобутків. Очевидно, на вчення Лютера та подальших ідеологів Реформації позначався вплив соціальних спонукань їх часу – поступового руйнування станової ієрархії, нових економічних відносин між людьми та змін у самому характері та функціях праці, які стимулювали до її подальшої раціоналізації та дисципліни в добу зародження капіталізму.

Аскетичний зміст протестантської етики, яка почала формуватися у творах Лютера, посилювався його послідовниками та навіть критиками всередині реформаторського руху, зокрема у кальвінізмі, пієтизмі, методизмі та в інших течіях, що поширювалися у Західній Європі та США. Думка про потойбічне блаженство задавала трансцендентну мету існуванню всіх християн і переносила їх очікування у світ інший, але у повчаннях Лютера вона дисциплінувала щоденне життя людини. Кальвінізм додав цьому налаштуванню особливого ригоризму, сприйнявши сенс покликання як обрання людини до спасіння: ти або покликаний спастися, або приречений на вічну смерть. Кальвін проголошує, що обрання людини до спасіння випробовується через професію. Саме у конкретній справі, у тому, як вона людині вдається, виявлене її покликання – те, чи має вона благодать бути спасеною для «царства Божого». Проте, як наголошує Вебер, жодним чином, ні в Лютера, ні в Кальвіна не йдеться про мету одержання прибутків – головним є «значення релігійної винагороди за мирську працю» [3, с. 72].

У кальвінізмі посилюється значення християнської ідеї, що людина нічого не може здійснити без волі Бога, без благодаті. Як грішна істота, вона сама по собі не здатна творити благо. Тому той, хто допомоги «згори» не отримує, добрих діл не створить, і в будь-якому разі його власних зусиль недостатньо для спасіння душі. Останнє твердження у цій версії протестантизму набуває категоричного звучання – покликані не всі. «Вестмінстерське віросповідання» 1647 року, доктринальний документ кальвіністів, у главі 10 «Про дієве покликання» проголошує: «Усіх тих, і лише тих, кого Бог визначив для життя, Він закликає Своїм Словом і Духом, всякого у свій призначений час, і встояти перед цим покликом неможливо. Він кличе їх зі стану гріховності та смерті, у якому вони перебувають по своїй природі, до благодаті та спасіння через Ісуса Христа... Він оновлює їхню волю, налаштовуючи її на добро Своєю всемогутньою силою. Він дієво залучає їх до Ісуса Христа, але так, що вони приходять до Нього по своїй волі, оскільки по благодаті Божій бажають цього» [4, 10.1. 215-217, 220-223]. Покликання в такому розумінні не визначене нічим, що є у людині, та не є передбаченим нею – «людина в цьому відношенні абсолютно бездіяльна до того часу, поки Дух Святий не оживить і не оновить

її. Лише тоді вона стає здатною відповісти на поклик і прийняти покладену і передану в ньому благодать» [4, 10.2. 224, 225].

За цим уявленням протестантів, покликання не лише не обирають, його у собі й не відчувають без дії Божої сили, до нього призначені або не призначені. Сенс покликання безумовно для всіх християн єдиний – воно веде до вічного життя. Проте особливо посилює цю тезу в аскетичному протестантизмі твердження: що б не робила людина у світі, поза покликанням від Бога її справи марні. Лише Божий поклик живить і відчиняє двері до життя вічного, інакше людина приречена на вічну смерть. У такому розумінні стану покликання людини протилежне прокляття. Останнє є немов іншим модусом Божого Слова – призначенням до загибелі, яке, на думку принаймні кальвіністської частини протестантів, стосується більшості людей. Радість покаяння, віра у свободу людини, яка ще присутня у лютеранстві, тут зникає – все визначено наперед. Коли так, людина почувається самотньою та не йме віри іншим.

Цей особливий індивідуалізм світогляду кальвіністів, як зауважує Вебер, іноді доходить до крайнощів. Ідея покликання у них не містить думки про творчість людини, яка, як і все рукотворне, є абсолютно знеціненою перед Богом. Людські схильності також не стають джерелом покликання, натомість діяльність поза особистими вподобаннями, але така, що людині вдається, є свідченням її обрання до спасіння. «Християнин, якому дорога його обраність, керується Богом поставленою метою, а вона може бути лише імперсональною. Усякі чисто емоційні, тобто не зумовлені раціонально особисті людські стосунки дуже легко викликають у протестантській, як і в будь-якій аскетичній етиці, підозру, що вони пов'язані з обоженням рукотворного» [3, с. 191]. У кальвіністському розумінні покликання абсолютно доцільне і весь світ раціональний, визначений Божим промыслом. Таким чином, тут збігається сенс понять покликання та призначення, виключається можливість свободи вибору та самовизначення особистості, відкидається думка про особистий розвиток людини відповідно до її схильностей, знижується цінність міжособистісного спілкування. Раціоналізація аскетичного життя веде до «розчаклування світу» – у ньому не стає місця для чуда, осяяння, рятівного моменту, відчуття свята і оновлення в ритуальному дійстві та в урочистій церковній церемонії. Натомість

людині належить у щоденній праці долати релігійні сумніви про її обрання до спасіння, так вона може заслужити бодай полегшення своєї майбутньої долі у вічності.

Якщо у лютеранстві ще було «містично-чуттєве» сприйняття близькості Бога, то кальвіністи вважають Бога трансцендентним і абсолютно недосяжним всьому сотвореному. Люди не знають Божої волі, їм залишається лише в аскетичній діяльності виявляти справжню віру. Покликання кальвініста – це не феномен чуття, а свідчення дії. Як пише наступник Кальвіна у Женеві Т. Беза: «Подібно до того, як ми по добрих справах судимо про святість, а по святості про віру... так ми, пізнаючи тісний зв'язок причин і наслідків, судимо за досягненими результатами про покликання, причому про плідотворність цього покликання, по покликанню – про обраність, а по обраності – про приречення до спасіння у Христі» [3, с. 198]. Безперечно, тут посилюється зв'язок покликання з діяльністю людини та оцінкою її результатів. Надалі це закріплюється доктринально. Так, у Савойській декларації, прийнятій 1658 року на визнання незалежності парафіяльних громад (конгрегацій) та в розвиток попередньої Вестмінстерської, покликання визначається як дієве (*effectual calling*), тобто таке, яке доводиться лише справжніми, а не уявними, «добрими ділами» вірян, тобто «з очевидністю підтверджується їх професійною діяльністю і поведінкою» [3, с. 129, 199].

Таким чином, через оцінку справ людини і того, яке життя вона провадить, судили про її обраність, тобто й про її покликання Богом. Вебер, пишучи про протестантські секти у США, підкреслював особливе значення таких безпосередніх оцінок релігійної спільноти для успіху в професійному житті людини, тобто в отриманні нею рекомендацій, кредитів, інших форм сприяння [2, с. 276]. Визнання – поняття суттєве у конституюванні досвіду покликання. Для протестантів воно має сенс «знаку» обраності. Звісно, вірянин не може стверджувати про власну обраність до спасіння, хоча суб'єктивно, можливо, її відчуває та сподівається, адже за вірою протестантів, самими добрими ділами без благодаті Божої не вдасться врятувати душу. Проте визнання громадою благих справ людини, плідності її діяльності є знаком спасіння, утворює в тому, щоб їх продовжувати.

Для досвіду покликання людини взагалі

характерна впевненість у тому, що вона знаходиться на вірному шляху. Але цей настрій потрібно у собі підтримувати. З раціонального боку – це розуміння блага, на яке націлена діяльність людини, а в самому релігійному переживанні – це чуття благодаті, яке має постійно відновлюватися, не може бути чимось одного разу здобутим. Так, для всіх християн важливим є уявлення про сходження на людину благодаті, але у протестантів ця потреба породжує практикування мирського аскетизму, систематичної діяльності, яка дає бажану психологічну впевненість. Як відзначає Вебер, для кальвініста переконання у спасінні вимагає постійного відповідання собі, обраний він чи відкинутий [3, с. 130]. Відповідно, покликання здійснюється постійно, а не виявляється за сукупністю досягнень людини, на яких можливо було б заспокоїтися.

У релігійних практиках протестантів підтримується цілісність буття людини у покликанні. Не випадково, як пише Вебер, у XVIII ст. носіїв пуританських ідей («пуританство» – загальна назва аскетичних релігійних рухів у протестантизмі) назвали «методистами». Лише послідовне виконання релігійних правил та систематична впорядкованість життя давала їм відчуття покликання. Єдиний гріховний вчинок міг засвідчити відкинутість людини, її прокляття. Для протестанта покликання означало суворий самоконтроль. Водночас, його супроводжує відчуття «провидіння Божого» на життєвому шляху, мотив морального самовдосконалення та постійної праці. Разом з тим, пуританській ідеї покликання притаманний фаталізм: змінити самому нічого неможливо.

Проте варто відзначити, що протестанти не завжди ототожнювали покликання з однією на все життя визначеною Богом справою. Так, наприклад, представник англійського пуританства XVII ст. Р. Бакстер писав, що людина може мати кілька покликань (*callings*), тобто змінювати професії, якщо це сприяє її власному або загальному благу, але «користь» така в першу чергу має бути моральною, потім суспільною і лише зрештою вимірюватися прибутками [3, с. 166]. Це не означає, що людина може розпорощувати свою енергію та час на різноманітні справи. Бакстер висловлювався про те, що суміщення робіт не слугує користі людині, робить її несконцентрованою і навіть у певному сенсі лінивою: «Поза певною професією усяка інша діяльність людини – це не що інше, як випадковий заробіток, працюючи заради нього,

людина більше часу ледарює, аніж трудиться» [3, с. 165]. Також важливо відзначити, що у протестантському розумінні марне витрачання часу вважалося гріхом, як «нехтування спасінням душі». Цю пуританську думку формулює Вебер в таких словах: «Життя людське надто коротке і коштовне, і його слід використовувати для „підтвердження“ свого покликання» [3, с. 162].

Звісно, ці характеристики протестантського покликання складають певний, кажучи за Вебером, «ідеальний тип», тобто узагальнення з різноманіття іноді суперечливих проявів цього феномену. Самих течій реформаційного руху в час його розвитку в XVI-XVII століттях було чимало, і їх вчення та прояви відрізнялися між собою. Тому ми маємо радше «збірний образ» покликання, до якого можливо додавати нові відтінки – як-от особливе очікування благодаті, притаманне баптистам, на протилежність відчуттю приреченості та предестинації кальвіністів. Баптисти відповідно налаштовані на «дослухання» і внутрішню тишу, щоб чути слово Боже, яке звучить там, де мовчить «всьяке створіння» [3, с. 156]. Цей поклик чують, до нього потрібно бути готовим, аби перетворити власне життя на шлях покликання. А ось кальвінізм призводив до певної нечутливості людини через її зосередження на думці про власну обраність, про неподільну мету служити лише Богові (а не людям у світі) та відповідати лише за себе. Це навіть справляло враження, що «людяність у ставленні до ближнього мовби відмирає» [3, с. 193]. Натомість покликання у баптистів притаманна більша відкритість – бажання йти у світ, поділяти і поширювати добрі справи у повноті відчуття братерської любові.

У всьому різноманітті вчень і напрямків протестантська думка відповідає на потребу кожної людини бути певною в тому, що її життя, час та місце у світі не випадкові, що є сенс для її діяльності. Відповідно, праця – не просто доля, а Божа вимога у сповненні цього сенсу. За висловом представника пуританства Шпенера, людина має виявити у своїй праці вдячність за дане їй життя: «Богові не бажано, щоб ця діяльність здійснювалася неохоче і без зацікавлення у ній» [3, с. 235].

Попри її релігійний зміст, протестантська етика поступово ставала ідеологією для капіталізму, який розвивався у Європі. Буржуазний підприємець був впевнений, що діє за волею Божою, і до того ж «релігійна аскеза надавала в його розпорядженні тверезих, добросовісних, надзвичайно працелюбних працівників, котрі дивилися на роботу як на

бажану Богові життєву мету», або, за висловом Бакстера, «справу совісті» [3, с. 177-178, 256]. Протестантська етика, принаймні у її англійському вираженні, має дуже показове поняття добросовісності. Саме це слово «faithfulness» має корінь «віра» (faith). Йдеться про настанову бути вірним Богові, коли працюєш «на совість». Недобросовісний (unfaithful) той, хто зраджує віру, у своїй праці зокрема.

Професійну етику, яка була сформована на релігійній основі протестантизму, Вебер визначає як утилітаристську [3, с. 125]. Запобігаючи марнотратству, вона обґрунтовувала накопичення багатства. Загалом, можливо виділити три критерії релігійної оцінки професії у протестантизмі: 1) бажаність Богові, 2) значимість благ, які виробляються для всього суспільства, 3) прибутковість професії. Прибутковість стає знаком благодаті, адже Бог дає людині можливість заробляти, щоб використати це на суспільне та духовне благо. Притча з Біблії про міни срібла, дані людям для прибутку, є для протестантів красномовним свідченням на користь бізнесу. А бажання бути бідним за таким сприйняттям дорівнює бажанню бути хворим. Хто може працювати, для того неробство – гріх. Бідність перестала вважатися чеснотою у протестантській Європі, хоча була такою у попередньому традиційному християнстві. Наприклад, англійська держава часів Реформації ввела суворі покарання за жебракування.

Ставлення до праці як до покликання спочатку в релігійному сенсі, а згодом в рамках мирської моралі, додавало індивідуального психологічного імпульсу людині для узгодження її життя з соціальними нормами капіталістичного суспільства, які почали утверджуватися. Вплив світоглядних змін, які приніс у суспільне життя протестантизм, виявився тривалим, і його економічний ефект набув відчутних форм, коли суто релігійний ентузіазм вщухав, «коли конвульсивні спроби здобути царство Боже поступово розчинялись у тверезій професійній добropорядності і корені релігійного почуття поступово відмирили, поступаючись місцем утилітарній посеїбності» [3, с. 177]. Проте залишалося відчуття певності та внутрішнього сенсу існування людини. Секуляризована ідея професійного покликання так само спонукала до наполегливості, постійної роботи людини над собою для досягнення її мети. Сприйняття праці як справи людського життя, почуття професійного обов'язку – ці та інші мотиви були

глибоко вкорінені у релігійному ґрунті, навіть коли про це вже не згадували [3, с. 147].

Протестантська етика засвідчила перехід від ідеалу багатогранної особистості, митця до образу трудівника. Вебер розглядав капіталізм як долю людства, а процес раціоналізації як щось, з чого неможливо вийти. Ці цивілізаційні тенденції та зміни переосмислювалися у подальшій філософії в різних сенсах – у критиці техніки Гайдеггером [11], у діагнозі одновимірності людини Маркузе [6], у працях про бюрократію Альфреда Вебера [1] та в інших аспектах. Макс Вебер мав на увазі ту незаперечну обставину, що для успіху людині потрібне самообмеження: ««справа» і «зречення» сьогодні взаємно пов'язані одне з одним» [3, с. 180]. Свідчення цієї світоглядної зміни науковець бачить у творчості Гете, зокрема, в тому, як поет завершив життєвий шлях Фауста. Відмова від «фаустівської багатогранності людини», пише Вебер, означала «прощання з епохою гармонійно розвиненої і прекрасної людини, з епохою, повторення якої для нашої культури так само неможливе, як для давнини неможливим було повернення до епохи розквіту античної демократії» [3, с. 180, 181]. У такому описі «долі людства» у Вебера звучить суто протестантський мотив: «Пуританин прагнув бути людиною професії, ми мусимо бути такими. Бо в міру того, як аскеза переносилась із чернечої келії у професійне життя і оволодівала цариною мирської моралі, вона почала відігравати певну роль у формуванні того грандіозного космосу сучасного господарського устрою, який був пов'язаний з технічними і економічними передумовами машинного виробництва і який в наш час примусовим чином формує життєвий світ кожної людини, – при чому не лише тих людей, які безпосередньо пов'язані з ним своєю виробничою діяльністю, а й узагалі всіх, хто з моменту народження ввергнутий у цей механізм. І цей примус існуватиме, мабуть, до того часу, поки не вигорить останній центнер пального». [3, с. 181].

Отже, ми прослідкували, головним чином на основі праць М. Вебера, історію формування і зміст ідеї професійного покликання людини у протестантизмі. Минуло понад сто років з часу оприлюднення «Протестантської етики» та інших публікацій і доповідей цього вченого на тему покликання. Ґрунтовність і далекоглядність наукових здобутків і висновків Вебера продовжують викликатися інтерес та повагу. Секуляризація і раціоналізація світу, про які йшлося у його працях, звичайно тривають, але не є тотальними. Релігійні громади, зокрема протестантські, продовжують бути

дієвими, а значення церков та їх формалізованих вчень у суспільному житті, на нашу думку, навіть зростає у світоглядному протистоянні міфологізації та синкретизму ідей масової свідомості.

Розглянемо, яким є сучасний погляд на протестантську етику, що змінюється у світогляді та в соціальній позиції самого протестантизму. Для цього звернемося до висновків сучасних американських дослідників питань впливу релігії на трудову етику та бізнес Девіда Мілера та Тимоті Евеста [12, 13]. Як відзначають ці дослідники, різноманіття протестантських церков як в історичному аспекті їх формування, так і з погляду на їх сьогоденний стан, не дає можливості скласти єдину картину їх позицій щодо професійної етики та викласти її стисло. Сьогодні лише у США налічують понад 6 тисяч незалежних одна від одної протестантських конфесій (деномінацій).

Сам Вебер, як ми знаємо, застосовував методологію ідеальних типів, щоб узагальнити різноманіття історичних та соціально-культурних виявів того чи іншого феномену в рамках певного його розуміння. Завдання дослідника полягає в тому, щоб знаходити ті головні тенденції у множині вчень, ідеологій та інших процесів, які справляють помітний вплив на соціальну дійсність. На прикладі протестантизму в США це зробити, можливо, простіше, оскільки самі умови соціального буття на нових землях сприяли принциповій єдності різних церков у питаннях мирського покликання та християнського ставлення до праці. Америка прийняла переселенців усіх типів протестантських та інших віросповідань, людей різного соціального походження, але у Новому світі вони зустрілися з однаковими викликами. Їх об'єднали ідеали свободи, незалежності, потреба вижити, збудувати економіку, заможне життя у спільноті [12]. Усі протестантські церкви традиційно трималися засадничих ідей Реформації про спасіння людини, а саме: «лише писання» (*sola scriptura*), «лише віра» (*sola fide*), «лише благодать» (*sola gratia*), «лише Христос» (*solus Christus*) та «лише Богові слава» (*soli Deo gloria*).

Попри те, з плином часу змінюється світосприйняття, яке визначає трудову етику та ідею професійного покликання протестантизму. Суть цієї зміни, на думку Мілера та Евеста, у відході від визначальної ролі есхатологічної ідеї в мотивації поведінки вірян. Як підкреслюють дослідники, Вебер та його послідовники наголошували на провідній ролі думки про потойбічне життя людини і скінченність самого

світу для формування трудової етики та всієї системи раціоналізації світу, яка вела до розквіту капіталізму. Натомість, з середини ХХ ст. зростає роль «практичної теології», пов'язаної, зокрема, з працями Р. Нібура (Niebuhr), де правлять ідеї соціальної відповідальності, справедливості, служіння суспільству [12].

Редукуючи комплексність світоглядних настанов та релігійних практик великої сукупності протестантських церков, Мілер та Евест виокремили п'ять головних теологічних акцентів, які визначають вплив протестантизму на сучасну трудову етику. Перший – це наголос на особистісній меті покликання людини у повсякденному житті, яка вимагає самовизначення, кропіткої праці, долання труднощів та негараздів сучасного світу, персонального зростання та інших зусиль. Другий ми б назвали «відповідальністю за буття» (в оригіналі йдеться про управління тим, що ввірене людині – «stewardship, co-regency») [12]. Мається на увазі не лише опікування тим, що у світі, у природі залежить від людини, але й відповідальність за реалізацію даних їй талантів, і також йдеться про відносини з іншими людьми та відповідальне лідерство у тій ролі, яку особистість займає. Третій аспект – це справедливість в економіці та бізнесі, що вимагає не лише дотримання законів, але й піклування про нужденних. Четверте, що очікується від особистості протестанта у сучасному світі, – це скромність та стриманість (modesty), поєднані з щедрістю. І, нарешті, п'яте, актуальність чого акцентується Мілером та Евестом, – це відкрите свідчення людиною своєї віри, її поширення у мирському середовищі, тобто його евангелізація, яка здійснюється не лише словом, але й справами доброчинства, самопожертви, готовністю «постраждати» за інших [12].

Висновки.

Підсумовуючи, відзначимо, що врахування релігійних аспектів у вирішенні проблеми обґрунтування етичних норм і цінностей у сучасному світі є актуальним. Релігійна етика трансформується, і сама мораль, заснована у

релігійному середовищі, продовжує бути дієвою у секуляризованому світі. Історія протестантизму це доводить: якщо Лютер сформулював ідею мирського покликання кожної людини у щоденній праці, цінній для спасіння її душі, незалежно від її соціального стану, а Кальвін поширив цю ідею до рівня соціального руху та ідеології цілих класів суспільства, то сучасна протестантська думка, сприймаючись на мега-наратив спасіння людства, акцентує мету покликання людини в її участі у перетворенні, відновленні та виправленні світу згідно християнських моральних настанов, враховуючи глобальні виклики і нові соціальні та інтелектуальні контексти.

У протестантському вченні покликання людини тематизоване як одна з центральних ідей. Сам феномен покликання набув тут осяжних форм. Бути у покликанні – це виявляти любов до ближніх та вдячність Богові за дар життя і ті таланти, якими він наділяє людину, а отже, це означає діяти, тобто працювати на тому місці в тій ролі, яку людина знаходить для себе у світі. Взагалі, покликання протестанти не шукають, воно є, як визначене людині «згори», а її мирські професії можуть змінюватися. Однак у будь-якому разі праця за покликанням має нематеріальну мету, і задоволення, яке вона дає, релігійного характеру – це відчуття правильного шляху в житті. Працюючи на славу Богу, християни примножують і мирські блага, якими мають щедро ділитися з іншими, і виявляють відповідальність за те і тих, хто ввірені їхньому керівництву. Протестантські церкви настановляють вірян у їхніх земних справах бути уважними до себе, методичними у розвитку моральних чеснот та вдосконалювати їхні здібності. Водночас ідея покликання спонукає плекати не власну самість людини, а служити вищому благу. Мета покликання трансцендентна – це участь у творенні добра, спасінні й виправленні всього, чим страждає світ.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Вебер А. Идеи к проблемам социологии государства и культуры // Вебер А. Избранное: Кризис европейской культуры. – СПб.: Университетская книга, 1998. – С. 41-168.
2. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з німецької О. Погорілого. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
4. Вестминстерское исповедание веры. – Режим доступа: <http://www.reformed.org.ua/2/108/10/>.
5. Катаев С. Л. Релігійність в системі ціннісних орієнтацій школярів / С. Л. Катаев // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – No 3. – С. 12-18.
6. Маркузе Г. Одномерный человек. – М.: REFL-book, 1994. – 368 с.

7. Рогожа М. М. Модуси ідеї відповідальності в соціокультурних обставинах середини ХХ – початку ХХІ століть. Частина 1 // Українські культурологічні студії 2(3)/2018. – С.47-54.
8. Сербогін С. М., Сорокіна Н. Г. Поняття «честь», «гідність» у контексті професіоналізації публічної служби / С. М. Сербогін, Н. Г. Сорокіна // Аспекти Публічного Управління. – 2016. – Т. 4. – № 8. – С. 57-64.
9. Сорокіна Н. Г. Аналіз основних вимог до етичної поведінки державних службовців в Україні: правовий аспект служби / Н. Г. Сорокіна // Аспекти Публічного Управління. – 2017. – Т. 5. – № 1-2(39-40). – С. 13-18.
10. Тесленко Т. В. Дискурс дихотомії духа и тела в философии протестантизма / Т. В. Тесленко // Научно-теоретический альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 12. – С. 12-17.
11. Хайдеггер М. Вопрос о технике. // Хайдеггер М. Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С. 221–238.
12. Miller D., Ewest T. Faith at Work – Religious Perspectives: Protestant Accents in Faith and Work. Handbook of Faith and Spirituality in the Workplace. – New York: Springer, 2012 – P. 69-84.
13. Miller D., Ewest T. Rethinking the impact of religion on business values: understanding its reemergence and measuring its manifestations. Dimensions of Teaching Business Ethics in Asia. – New York: Springer, 2013 – P. 29–38.

REFERENCES

1. Weber, A. (1999). Ideas to the problems of sociology of state and culture. In: Weber, A. Selected: Crisis of European Culture. SPb.: University book [in Russian].
2. Weber, M. (1990). *Selected works*. M.: Progress [in Russian].
3. Weber, M. (1994). *The Protestant ethics and the spirit of capitalism* / Tr. from German O. Pohorilyi. K. Osnovy [in Ukrainian].
4. *The Westminster Confession of Faith*. Retrieved form: <http://www.reformed.org.ua/2/108/10/>.
5. Kataev, S.L. (2019). Relihiinist v systemi tsinnisnykh orientatsii shkoliariv [Religiosity in the system of value orientations of schoolchildren]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 22 (3), 12-18 [in Ukrainian].
6. Marcuse, H. (1994). *One-dimensional man*. M.: REFL-book [in Russian].
7. Rohozha, M. M. (2018). The modi of the idea of responsibility in the social and cultural conditions of the meddle the 20 – beginning of the 21 century. Part 1. *Ukrainian cultural studies*, 2(3)/2018, 47-54 [in Ukrainian].
8. Seryohin, S., Sorokina, N. (2016). Poniattia "chest" ta "hidnosti" u konteksti profesionalizatsii publichnoyi sluzhby [The concept of "honor", "dignity" in the context of the professionalization of public service]. *Public administration aspects*, 4 (8), 57-64 [in Ukrainian].
9. Sorokina, N.G. (2017). Analiz osnovnykh vymoh do etychnoyi povedinky derzhavnykh sluzhbovtiv v Ukrayini: pravovyy aspekt [Analysis of the main requirements to the ethical behavior of civil servants in Ukraine: legal aspects]. *Public administration aspects*, 5, 1-2(39-40), 13-18. DOI: 10.15421/1520172 [in Ukrainian].
10. Teslenko, T.V. (2017). Dyskurs dykhotomyi dukha y tela v fylosofyyi protestantyzma [The discourse of the dichotomy of spirit and body in the philosophy of Protestantism]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 20 (12), 12-17 [in Russian].
11. Heidegger, M. (1993). The question of technics. In: Heidegger M. Time and being. M.: Republic, 221-238 [in Russian].
12. Miller. D, Ewest, T. (2012). Faith at Work – Religious Perspectives: Protestant Accents in Faith and Work. Handbook of Faith and Spirituality in the Workplace. *New York: Springer*, 69-84.
13. Miller. D, Ewest, T. (2013). Rethinking the impact of religion on business values: understanding its reemergence and measuring its manifestations. Dimensions of Teaching Business Ethics in Asia. *New York: Springer*, 29–38.

Мулярчук Євген Іванович

Кандидат філософських наук
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди
НАН України
01001, Київ, вул Трьохсвятительська 4

Muliarchuk Yevhen

Ph.D. in Philosophy
H.Skovoroda Institute of Philosophy National
Academy of Sciences of Ukraine
4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001, Ukraine

Email: muliarchuk.yevhen@gmail.com

Цитування: Мулярчук Є. І. Протестантська етика покликання: минуле і сучасність / Є. І. Мулярчук // Научно-теоретический альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.58-66.

Citation: Muliarchuk, Y.I. (2019). Protestantka etyka poklykannia: mynule i suchasnist [Protestant ethics of calling: past and present]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 58-66.

Стаття надійшла / Article arrived: 02.07.2019

Схвалено до друку / Accepted: 26.07.2019

Prejudice as the control method of the Soviet Union (example from the modern history of Georgia)

Manuchar Guntsadze, Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts

A lot of papers have been written on the ideological methods of the Soviet politics within the Georgian scholarly field and beyond it and their analysis is rather interesting. The aim of this article is to discuss how historiography was used for creating history, desired for the Soviet policy.

During 1918-1921 there were three uprisings of Ossetian Bolsheviks, but in 1920 there was the most important by its dimensions and requirements one. It aimed at separating a part of Shida Kartli, Tskhinvali region (now the so-called South Ossetia) from Georgia and becoming it a part of Russia.

In the 1990's Georgian scholars had the chance to research the thematic of 1918-1921 freely. But the prejudice that was created at the period of the Soviet Union seemed so true that it was copied in the modern Georgian historiography. Presumably, the Soviet Union used for this the purpose Valiko Jugheli, who was one of the significant figures of the leader party and the general of Georgian public army and was described as the leader who put down the uprising in 1920.

In the scholarly monographs or articles published in the 1990's, the attitude towards the first Democratic Republic of Georgia has changed. There was no restriction by the Soviet policy and it made it possible to write works without the Soviet censorship. That is why in the scholarly literature, published after gaining the independence of Georgia, the uprising is considered not as the attempt of self-determination of the Ossetian people and justified requirement of territorial allocation, but as the action inspired by the Russians and directed against the Georgian state.

I have several sources for studying the Georgian-Ossetian conflict in 1920. The first is the archival materials (Georgian and Russian), the second one is the memories of leaders (Giorgi Kvinitadze's and Valiko Jugheli's). There are also periodicals that are a significant source for my research. According to this material I studied this issue again and the picture became rather different. In fact, the leader of the Georgian military operation against the uprising was general Giorgi Kvinitadze and not Valiko Jugeli. He was the leader of the right flank only.

Why was the Soviet regime interested to announce Valiko Jugeli as the leader of Georgian army? My answer is simple. As I mentioned, Valiko Jugeli was one of the important figures from Georgian leader party – Social Democrats. Showing Valiko Jugheli as the leader of the Georgian army and making him an oppressor would show the same policy of the Georgian state too. Of course, this helped the Soviet political ideology to show Georgian-Democratic Party as oppressor in people's eye. This prejudice was spread by Soviet ideology very easily as the access to archives was limited at the time of the Soviet Union. But this prejudice can change real history understanding in ways how it can be used by state in future and how it can be used by state for subjective reasons.

Keywords: *Soviet Union, the first republic of Georgia, conflicts, so-called South Ossetia, historiography, ideology, modern history.*

Упередження як метод контролю Радянського Союзу (приклад з новітньої історії Грузії)

Манучар Гунцадзе, Корнелі Кекелідзе, Грузинський національний центр рукописів

Було написано багато праць про ідеологічні методи радянської політики в грузинській науковій галузі та поза нею, і їх аналіз досить цікавий. Мета цієї статті - обговорити, як історіографія використовувалася для створення історії, бажаної радянській політиці.

Протягом 1918-1921 рр. Відбулося три повстання осетинських більшовиків, але в 1920 р. Було найважливіше за своїми розмірами та вимогами одне. Вона мала на меті відокремити частину Шіда-Картлі регіону Цхінвалі (нині так звану Південну Осетію) від Грузії та перетворити її на частину Росії.

У 1990-х роках грузинські вчені мали можливість вільно досліджувати тематику 1918-1921 років. Але упередженість, яка була створена ще за часів Радянського Союзу, здавалася настільки вірною, що вона була скопійована в сучасній грузинській історіографії. Імовірно, Радянський Союз використовував для

цього Валико Джуглі, який був однією з значущих діячів партії лідерів і генерала грузинської громадської армії і був названий лідером, який затримав повстання 1920 року.

У наукових монографіях чи статтях, опублікованих у 1990-х роках, ставлення до Першої Демократичної Республіки Грузія змінилося. Радянською політикою не було обмежень, і це давало можливість писати твори без радянської цензури. Ось чому в науковій літературі, опублікованій після здобуття незалежності Грузії, повстання розглядається не як спроба самовизначення осетинського народу та виправдана вимога територіального розподілу, а як акція, натхненна росіянами і спрямована проти грузинська держава.

У мене є декілька джерел для вивчення грузинсько-осетинського конфлікту в 1920 році. Перше - це архівні матеріали (грузинські та російські), друге - спогади лідерів (Джорджі Квінітадзе і Валико Джуглі). Є також періодичні видання, які є вагомим джерелом для моїх досліджень. Відповідно до цього матеріалу я вивчив це питання ще раз, і картина стала зовсім іншою. Фактично, керівником грузинської військової операції проти повстання був генерал Джорджі Квінітадзе, а не Валико Югелі. Він був лише лідером правого флангу.

Чому радянський режим зацікавився оголосити Валико Джугелі керівником грузинської армії? Моя відповідь проста. Як я вже згадував, Валико Югелі був однією з важливих фігур партії лідера Грузії - соціал-демократів. Показати Валико Джуглі як керівника грузинської армії та зробити його гнобителем, було б показано таку ж політику і грузинської держави. Звичайно, це допомогло радянській політичній ідеології показати Грузино-Демократичну партію як гнобителя в очах людей. Ця упередженість була поширена радянською ідеологією дуже легко, оскільки доступ до архівів був обмежений ще за часів Радянського Союзу. Але цей забобон може змінити розуміння реальної історії способами, яким вона може бути використана державою в майбутньому та як вона може бути використана державою з суб'єктивних причин.

Ключові слова: Радянський Союз, перша республіка Грузії, конфлікти, так звана Південна Осетія, історіографія, ідеологія, новітня історія

Предубеждение как метод контроля Советского Союза (пример из новейшей истории Грузии)

Манучар Гунцадзе, Корнели Кекелидзе Грузинский национальный центр рукописей

Было написано много работ об идеологических методах советской политики в грузинской научной сфере и за ее пределами, и их анализ довольно интересен. Целью данной статьи является обсуждение того, как историография использовалась для создания истории, желаемой для советской политики.

В течение 1918-1921 годов было три восстания осетинских большевиков, но в 1920 году было самое важное по своим размерам и требованиям одно. Он был нацелен на отделение части Шида Картли Цхинвальского региона (ныне так называемой Южной Осетии) от Грузии и превращение его в состав России.

В 1990-х годах грузинским ученым была предоставлена возможность свободно исследовать тему 1918-1921 годов. Но предубеждение, которое было создано во времена Советского Союза, казалось настолько правдоподобным, что оно было скопировано в современной грузинской историографии. Предположительно, Советский Союз использовал для этой цели Валико Джугели, который был одной из значительных фигур лидера партии и генерала грузинской общественной армии и был описан как лидер, подавивший восстание в 1920 году.

В научных монографиях или статьях, опубликованных в 1990-х годах, отношение к первой Демократической Республике Грузии изменилось. Советской политике не было никаких ограничений, и это позволило писать произведения без советской цензуры. Вот почему в научной литературе, опубликованной после обретения независимости Грузии, восстание рассматривается не как попытка самоопределения осетинского народа и обоснованное требование территориального распределения, а как действия, вдохновленные русскими и направленные против грузинское государство.

У меня есть несколько источников для изучения грузино-осетинского конфликта в 1920 году. Первый - это архивные материалы (грузинский и русский), второй - воспоминания о лидерах (Георгия Квинитадзе и Валико Джугели). Есть также периодические издания, которые являются важным источником для моих исследований. Согласно этому материалу я снова изучил этот вопрос, и картина стала совсем другой. Фактически руководителем грузинской военной операции против восстания был генерал Георгий Квинитадзе, а не Валико Джугели. Он был лидером только правого фланга.

Почему советская власть была заинтересована объявить Валико Джугели лидером грузинской армии? Мой ответ прост. Как я уже говорил, Валико Джугели был одной из важных фигур лидера грузинской партии - социал-демократов. Показ Валико Джугели как лидера грузинской армии и превращение его в угнетателя также продемонстрировали бы ту же политику грузинского государства. Конечно, это помогло советской политической идеологии показать грузино-демократическую партию угнетателем в глазах людей. Это предубеждение было очень легко распространено советской идеологией, поскольку доступ к архивам был ограничен во времена Советского Союза. Но это предубеждение может изменить понимание реальной истории таким образом, как оно может использоваться государством в будущем и как оно может использоваться государством по субъективным причинам.

Ключевые слова: Советский Союз, первая республика Грузии, конфликты, так называемая Южная Осетия, историография, идеология, современная история

Problem definition.

A lot of papers have been written on the ideological methods of the Soviet politics within the Georgian scholarly field and beyond it and their analysis is rather interesting. Ideological models and mechanisms are various, of course, including both political activities and Soviet repressions. Obviously, it has been aimed at spreading the ideology of the ruling power. One of the interesting mechanisms was the control of the scientific field and spreading of the desired information by creating the alternative reality or history. At the time of the Soviet Union the access to archives in Georgia was limited for scientists and researchers. Due to this reason, historians could get completely different information, which was far from reality. The aim of this article is to discuss one of such examples, namely how the historiography was used for creating the necessary history for the Soviet policy. How the prejudice, composed by the Soviet influence in the period of the first Georgian Republic of Georgia have been made on us.

Studies about First Democratic Republic of Georgia in 1918-1921 were based on the Soviet censorship. Historical researches, focused on the period between 1918-1921, were either banned or were influenced by Bolsheviks' propaganda. That is why the modern history was limited in the twentieth century. The Georgian-Ossetian conflict emerged exactly in 1918-1921. For historians it was not easy task to write real history. Among the uprisings, the most distinguished one was in 1920, when Ossetian Bolsheviks intended to separate part of Shida Kartli (now it is called South Ossetia) Region from Georgia and unite it to the Soviet Russia. Soviet Historiography not only disfigured reality but composed prejudices towards political figures. Russia turned Ossetian Bolsheviks against Georgia. It was necessary to create "face of enemy" that would encourage Ossetians to struggle against Georgians. But why in 1918-1921?

After more than 100 years of annexing, Georgia

declared its independence in 1918. New government did not weakened forces to make Georgia more Europeanized. Great success was in gaining De jure recognition of Georgia from the League of Nations in 1920. But the independence did not last long. International recognition did not prevent Georgia from being attacked by the Soviet Russia in 1921. Historians' interest towards this period is great, as its evidences were tabooed during the Soviet era. Studying the real history of the First Democratic Republic of Georgia was not quite possible for researchers. During the Soviet period such studies were simply prohibited or had some shades of the Bolshevik propaganda. This situation, of course, kept researchers off studying the history of the First democratic republic of Georgia.

Analysis of researches and publications.

Actually, I am interested in the history of the First Democratic Republic of Georgia and Ossetian issues. In this paper I intend to focus on very important topic that describes the prejudice which was inspired by the Soviet ideology at the time of the first democratic republic of Georgia. In spite of the very interesting and significant aspects from the history of the Democratic Republic of Georgia, I want to present you the inner conflict that is actual nowadays too. Part of Shida Kartli region, that is very important historical region in Eastern Georgia, self-declared as South Ossetian state, recognized by Russia and several other states. Conflict was inspired by Ossetian Bolsheviks who aimed to separate part of Shida Kartli from Georgia. These conflicts were risen exactly in 1918-1921. These uprisings are good examples how the Soviet prejudice created history that was acceptable only for it.

In 1918-1921 there were three uprisings of Ossetian Bolsheviks that were aimed at separating a part of Shida Kartli, Tskhinvali region (so called South Ossetia) from Georgia and making it a part of Russia.

The issue of territorial integrity of Georgia

is quite actual nowadays too. That is why, the discussions about these conflicts are rather interesting. The key issue of our research is to identify the leader of Georgian military units who opposed the Ossetian Bolsheviks uprising in 1920 (Guntsadze, 2013/2014).

At the first glance it must be not too difficult and everything should be cleared earlier, if we take into consideration that since 90-ies of the twentieth century Georgian scientists had the chance to research the thematic of 1918-1921 freely. But prejudice that was composed at the period of the Soviet Union seemed to be so truly that it was copied in Modern Georgian historiography. For instance, Menshevik Valiko Jugheli's, who was one of the significant figures of the leader party and the Commander of Georgian public army (People's Guard), was considered to be a suppressor of Bolshevik Ossetians uprising. That was not right. It was not coincident that Soviet policy promoted Valiko Jugheli as a negative person who was responsible for all the cruelty that took place while fighting against Ossetian Bolsheviks in 1920. Explanation for this prejudice will be shown below. But let me show how the uprising is described in Soviet and modern historiography.

It is very interesting to know who was responsible for suppressing in mentioned conflict, as these confrontations left its important traces in the newest history of Georgia.

In the part of Georgian scientific researches Giorgi Mazniashvili, who was one of the famous generals in Georgia, is described to be the leader of Georgian army at this conflict. But it was not true as he was not involved in this conflict at all.

Now I will show chronologically some researches from Soviet and modern Georgian historiography that are dedicated to this issue. Why? Because in these works the soviet prejudice have been accepted as reality.

One of such works is a monograph Relations of Georgians and Ossetians, published by G. Togoshvili in 1969. There the Georgian army is criticized and General Valiko Jugheli is called an "Archi-bandit" (Gibe name of Valiko Jugheli, negative way to represent him as archimandrite of bandits) (Togoshvili, 1969). This was made according to the norms established by the Soviet Union policy, and in such way it showed Valiko Jugheli as enemy and Georgia as state-oppressor.

The same idea is shown in the sixth volume of the Georgian History's Essays published in 1972: "Menshevik forces with cavalry battalions, two regiments and national guard members attacked Tskhinvali region on 9th June, it was the huge trouble for whole Ossetians" (Surguladze, 1972).

There the activity of the Georgian military units is perceived as aggressive steps towards Ossetian people and Valiko Jugheli is called as the leader of suppressing the uprising again.

Of course, my goal is not to criticize the gaps written in Soviet period (maybe they were caused by the inaccessibility of the sources as well as censorship and subjective reasons), but I try to considerate historiographic approaches that was given by the Soviet regime.

Soviet historiography is repeated in the post-Soviet period as well. Though, in the scientific monographs or articles published after 90-ies of the twentieth century, the attitude towards the First Democratic Republic of Georgia have changed. There was no control of the Soviet policy that allowed scientists to study the Soviet past freely. That's why, in the scientific publications, published after restoring the independence of Georgia Ossetians, uprisings are not considered as the attempt of self-determination of the Ossetian people and justified requirement of territorial allocation, but are considered as the action directed against the Georgian state inspired by Russians.

Georgian researcher – Dodo Chumburidze in her National-Liberation War of the Georgian People at the beginning of the twentieth Century (1918-1921) (published in 2003) has argued that Ossetian uprisings were brutally suppressed by Valiko Jugheli and Giorgi Mazniashvili (Chumburidze, 2003). Giorgi Mazniashvili was prominent military figure. Tsar Nicolas II awarded him with St. George's Cross for his bravery in Russo-Japanese War. During the First Democratic Republic of Georgia he was the noble Georgian general. All his life he devoted to the struggle against the Soviet Regime and Georgian territorial integration.

According to Sul Khan Aleksia's monograph The Anatomy of Abkhazia and Tskhinvali Regions Conflicts (2012) and his doctoral dissertation The Conflicts of Abkhazia and Tskhinvali Regions and Their Regulation Problems (2013) Valiko Jugheli is called to be the leader of the Georgian army against the Ossetian Bolsheviks in 1920 (Aleksia, 2012; Aleksia, 2013).

In 2014 Boris Kvaratskhelia published Russians Undeclared War to Georgian State (Abkhazia, "South Ossetia") and International Concord. In this work Giorgi Mazniashvili and Valiko Jugheli are named again to be the leaders of Georgian military units (Kvaratskhelia, 2014). There are much more articles or monographs that indicate Valiko Jugheli and sometimes him with Giorgi Mazniashvili oppressors of uprising in 1920, but that is not true. For instance, from October 1920, Giorgi Mazniashvili was the commander of Tbilisi' garrison. It means he could not participate in Tskhinvali

Region's events in 1920. Why was vague the question on Georgian commander? Even in the reminiscences of Valiko Jugheli and general Giorgi Kvinitadze, Valiko Jugheli is not considered to be the commander of Georgian army (There are so many works dedicated to this issue, but we cannot considerate all of them in the article) (Jugheli, 1920; Kvinitadze, 1998). This task was quite uncertain in Georgia historiography. That is why I decided to research this issue again.

Conclusions.

We have several sources for studying the Georgian-Ossetian Conflict in 1920. The first is the archival materials (Georgian and Russian), the second one is the reminiscences of Georgian generals (Giorgi Kvinitadze's and Valiko Jugheli's memories). There are also press materials that are quite important while studying the modern history as they represented daily life, official decisions and facts. According to these materials, the reality was quite different. In reality, the leader of the Georgian army military operation

against the uprising was general Giorgi Kvinitadze and not Valiko Jugheli. Valiko Jugheli was the leader of the right flank only (Guntsadze, 2013/2014).

Main question. Why Soviet regime was interested to call Valiko Jugheli as the leader of Georgian army? My answer is simple. As we mentioned, Valiko Jugheli was one of the important figures from the Georgian leader party – Social Democrats. Naming Valiko Jugheli as the leader of the Georgian army and making him an oppressor would mark the same policy for Georgian state too. Of course, all these should help the Soviet political ideology to show Georgian Social-Democratic Party as oppressor in people's eye. This prejudice was spread by the Soviet ideology very easily as the access on archives was limited at the time of The Soviet Union. But these prejudices were quite powerful in the modern Georgian historiography till today. That is one example how prejudice can change real history for a long time and how it can be used for subjective reasons.

REFERENCES

1. Aleksia, Sulkhan. 2012. *The Anatomy of Abkhazia and Tskhinvali Regions Conflicts*. Tbilisi, Universali
2. Aleksia, Sulkhan. 2013. *The Conflicts of Abkhazia and Tskhinvali Regions and Their Regulation Problems*. Batumi, 3. Shota Rustaveli Batumi State University.
4. Chumburidze, Dodo. 2003. *National-Liberation War of the Georgian People at the beginning of twentieth Century (1918-1921)*. Tbilisi. Mematiane.
5. Guntsadze, Manuchar. 2013/2014. Ossetian Rebellion in Shida Kartli in 1920 according to Georgian Press, *Journal "Georgian Source-Studies"*, Universali.
6. Jugheli, Valiko. 1920. *Heavy Cross (Notes of the People's Guardsman)*. Tbilisi. Arabidze i Ko.
7. Kvaratskhelia, Boris. 2014. *Russians Undeclared War to Georgian State (Abkhazia, "South Ossetia") and International Concord*. Tbilisi.
8. Kvinitadze, Giorgi. 1998. *Reminiscences*, vol. 1. Tbilisi. Lomisi.
9. Surguladze, Akaki. 1972. The victory of Soviet regime in Georgia. *assays of Georgian history*, vol. 6. Tbilisi, *Sabchota Sakartvelo*.
10. Togoshvili, Giorgi. 1969. *Relations of Georgians and Ossetians*. Tbilisi, Mecniereba.

Гунцадзе Манучар

Старший науковий співробітник
Грузинський національний центр рукописів
імені Корнелі Кекелідзе
0193, Тбілісі, вул. Мераб Алексидзе, 1/3

Guntsadze Manuchar

Senior Scientific Employee
Korneli Kekelidze Georgian National Centre of
Manuscripts
1/3, Tbilisi, Merab Aleksidze str, 0193, Georgia

Email: : m.guntsadze@manuscript.ge

Цитування: Гунцадзе М. Упередження як метод контролю Радянського Союзу (приклад з новітньої історії Грузії) / М. Гунцадзе // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.67-71

Citation: Guntsadze, M. (2019). Uperedzhennia yak metod kontroliu Radianskoho Soiuzu (pryklad z novitnoi istorii Hruzii)[BPrejudice as the control method of the Soviet Union (example from the modern history of Georgia)]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 22 (7), 67-71*

Стаття надійшла / Article arrived: 04.07.2019

Схвалено до друку / Accepted: 29.07.2019

Легітимація державної влади в контексті міжнародних відносин

Інна Михайлова, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

Актуальність теми дослідження зумовлена інформатизацією всіх сфер суспільно-політичного життя, переходом світового співтовариства до ери інформації в усіх її проявах під впливом новітніх інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Сучасне суспільство є вельми динамічною соціальною системою, якій притаманні різновекторні зміни в політичній, економічній, соціальній, культурній сферах тощо. У цьому контексті особливу актуальність набувають дослідження шляхів та тенденцій суспільного розвитку, значне місце серед яких належить процесам трансформації основ та принципів політичного управління.

Політичні реалії сучасної України демонструють наявність широкого спектру проблем, пов'язаних як із самою владою, так і з суспільством. Традиційна політична апатія та принцип невтручання, що домінували у суспільній думці радянського періоду, є безкінечно застарілими і такими, що не відповідають сучасним потребам розвиненого суспільства. Сьогодні все частіше постає необхідність конкретних теоретичних і, що ще важливіше, практичних заходів, спрямованих на докорінну трансформацію політичної системи суспільства, що покликані покращити взаємодію між владою та суспільством, оптимізуючи управлінські процеси.

З метою відповідності якості політичних процесів сучасним вимогам існує необхідність залучення широких верств населення на етапах підготовки та впровадження політичних рішень. Разом з тим є очевидним, що реалізація базових засад прямої демократії на сьогоднішній день неможлива без використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

У наш час ІКТ стали невід'ємним елементом сучасності, від яких залежить не тільки розвиток науки і техніки, але й громадянського суспільства. Але однією з необхідних передумов сталого розвитку суспільства є можливість конструктивного діалогу між владою та громадянами з залученням останніх до процесів вироблення та прийняття загальнозначущих рішень. Поставленої мети, зокрема, можна досягти завдяки впровадженню системи електронного урядування, яка здатна забезпечити новий рівень комунікації між громадянами та владою, безперешкодний доступ до публічної інформації. У більшості наукових розвідок проблематика електронного урядування розглядається переважно у контексті оптимізації управлінських процесів, адаптації застарілих політичних систем до потреб сучасності. Втім, недостатня увага приділяється виявленню умов, за яких електронне урядування стане дійсно ефективним механізмом зміцнення довіри громадян до політичної влади.

Ключові слова: легітимація, електронне урядування, демократія, інформаційне суспільство

Legitimation of state power in the context of international relations

Inna Mykhailova, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

The relevance of the research topic is conditioned by the informatization of all spheres of social and political life, the transition of the world community to the era of information in all its manifestations under the influence of the latest information and communication technologies (ICT). Modern society is a very dynamic social system, which is characterized by multiple changes in the political, economic, social, cultural and other spheres. In this context, research into the ways and tendencies of social development is of particular relevance, with the process of transforming the foundations and principles of political governance into a significant place. The political realities of modern Ukraine demonstrate the existence of a wide range of problems, both with the government itself and with society. The traditional political apathy and the principle of non-interference that dominated the public opinion of the Soviet period are infinitely obsolete and do not meet the modern needs of a developed society. Today, there is an increasing need for specific theoretical and, more importantly, practical measures aimed at a radical transformation of the political system of society, designed to improve the interaction between government and society, optimizing administrative processes.

In order to match the quality of political processes with modern requirements, there is a need to involve the general population in the stages of preparation and implementation of political decisions. At the same time, it is obvious that the realization of the basic foundations of direct democracy is impossible without the use of the latest information and communication technologies. Nowadays, ICTs have become an integral part of modern times, on which not only the development of science and technology but also civil society depend. But one of the necessary prerequisites for the sustainable development of society is the possibility of a constructive dialogue between the authorities and citizens, involving the latter in the processes of making and making meaningful decisions. The goal, in particular, can be achieved through the introduction of an e-government system that is able to provide a new level of communication between citizens and the authorities, and unhindered access to public information. In most scientific intelligence, the problem of e-government is considered mainly in the context of optimization of administrative processes, adaptation of outdated political systems to the needs of the present. However, insufficient attention is paid to identifying the conditions under which e-government will become a truly effective mechanism for strengthening public confidence in political power.

Keywords: *legitimation, e-governance, democracy, information society.*

Легитимация государственной власти в контексте международных отношений

Инна Михайлова, Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

Актуальность темы исследования обусловлена информатизацией всех сфер общественно-политической жизни, переходом мирового сообщества в эру информации во всех ее проявлениях под влиянием новейших информационно-коммуникативных технологий (ИКТ). Современное общество весьма динамичной социальной системой, которой присущи разновекторные изменения в политической, экономической, социальной, культурной сферах. В этом контексте особую актуальность приобретают исследования путей и тенденций общественного развития, значительное место среди которых принадлежит процессам трансформации основ и принципов политического управления.

Политические реалии современной Украины демонстрируют наличие широкого спектра проблем, связанных как с самой властью, так и с обществом. Традиционная политическая апатия и принцип невмешательства, доминировавших в общественном сознании советского периода, является бесконечно устаревшими и такими, которые не отвечают современным потребностям развитого общества. Сегодня все чаще возникает необходимость конкретных теоретических и, что еще важнее, практических мероприятий, направленных на коренную трансформацию политической системы общества, которые призваны улучшить взаимодействие между властью и обществом, оптимизируя управленческие процессы.

С целью соответствия качества политических процессов современным требованиям существует необходимость привлечения широких слоев населения на этапах подготовки и внедрения политических решений. Вместе с тем очевидно, что реализация базовых принципов прямой демократии на сегодняшний день невозможна без использования новейших информационно-коммуникационных технологий.

В наше время ИКТ стали неотъемлемым элементом современности, от которых зависит не только развитие науки и техники, но и гражданского общества. Но одной из необходимых предпосылок устойчивого развития общества является возможность конструктивного диалога между властью и гражданами с привлечением последних к процессам выработки и принятия общезначимых решений. Поставленной цели, в частности, можно достичь благодаря внедрению системы электронного управления, которая способна обеспечить новый уровень коммуникации между гражданами и властью, беспрепятственный доступ к публичной информации. В большинстве научных исследований проблематика электронного управления рассматривается преимущественно в контексте оптимизации управленческих процессов, адаптации устаревших политических систем к потребностям современности. Впрочем, недостаточное внимание уделяется выявлению условий, при которых электронное управление станет действительно эффективным механизмом укрепления доверия граждан к политической власти.

Ключевые слова: *легитимация, электронное управление, демократия, информационное общество*

Світовий досвід демонструє реальне покращення взаємовідносин влади та суспільства в результаті спрощення механізмів комунікації між ними. У цьому контексті набуває важливості ідея впровадження електронного уряду, який виступає частиною цілісної концепції електронної держави. Незважаючи на деяку полемічність питання щодо ролі новітніх технологій у житті сучасної людини, спрощення механізмів взаємодії державної влади з громадянами поза сумнівом може розглядатися як позитивне зрушення на шляху дебюрократизації, гуманізації інститутів суспільного управління. Таким чином, для розуміння важливості впровадження новітніх технологій у політичні процеси сфокусуємо увагу на виявленні генези та основних віх розвитку концепції електронного урядування (ЕУ). Мета дослідження полягає у визначенні специфіки та базових принципів електронного урядування у контексті легітимації політичної влади, виявленні перспектив ефективного впровадження електронного урядування в управлінських процесах України.

Реалізація мети дослідження зумовила постановку і послідовне вирішення наступних завдань: з'ясувати суспільно-політичні передумови виникнення електронного урядування, відстежуючи еволюцію розвитку його базових принципів; узагальнити концептуальні інтерпретації електронного урядування в політико-інституціональному контексті; виявити сутнісні параметри легітимності політичної влади.

Будь-яка влада являє собою цілеспрямовану суб'єктно-об'єктну діяльність, підпорядковану досягненню певної мети. Являючи собою сутність людських взаємовідносин та один з механізмів розвитку суспільства, влада є невід'ємною частиною усіх процесів суспільної інтеграції. Державній владі, як різновиду політичної, притаманні певні особливості, які роблять її унікальною. І, якщо для інших видів управлінської діяльності критерій ефективності може бути не визначальним, то для державної влади та політичного домінування основним індикатором реалізованості та суспільної значущості є оцінка за результатами.

Ефективність державної влади тісно корелює з проблематикою легітимності, що стало предметом розгляду багатьох теоретиків, таких як М. Вебер, О. Висоцький, Б. Гурне, Р. Даль, А. Єрмоленко, Е. Тоффлер, М. Тур, Ф. Фукуяма та ін.

Слід зазначити, що, хоча проблеми легітимності та легітимації влади не стали відкриттям ХХІ та й навіть ХХ сторіччя, їхня актуальність у сучасному світі аж ніяк не зменшилася, а з появою нових способів розповсюдження інформації навіть збільшилася. Проблемність визначення означеного явища підтверджує і той факт, що на даний момент немає універсально вживаного сенсу дефініції «легітимність». Кожний окремий випадок застосування терміну повинен розглядатися лише у контексті проблематики та галузі знань, які його описують. Отже, звернемося до концептуалізації поняття «легітимність».

Вплив однієї людини чи групи на інших є основним, повсякчасно застосовуваним механізмом функціонування суспільства з самого моменту його появи. Особа, яка підкорюється, відчуває це у вигляді примусу, іноді пов'язаного з приниженням або навіть із фізичною загрозою життю. Саме тому багато хто бажав би позбавитися цього впливу, якби у нього була відповідна можливість. У свою чергу, суб'єкти влади, тобто ті, хто нав'язують свою волю або мають чіткі наміри отримати таку можливість, весь час знаходяться у ситуації захисту свого права на володарювання від зазіхань з боку таких же, як вони самі. Іншими словами, влада у суспільстві є явищем доволі проблематичним, постійно відтворюваним іноді у нових формах. Через це суспільство завжди буде намагатися лімітувати її згідно з деякими загальноприйнятими правилами та стереотипами у той час, як можновладці завжди будуть захищати свої владні претензії. У більшості випадків діяльність перших буде розглядатися як потенційно катастрофічна з точки зору останніх.

Таким чином, влада, яка була отримана у відповідності з деякими загальноприйнятими правилами, що може бути засвідчено широкою громадськістю та має реальні показники ефективності, може бути названа легальною та легітимною водночас. Що таке достатня легітимність, які фактори роблять її такою, і чому це справді важливо для суспільства – все це надзвичайно складні історично зумовлені проблемні питання, які постають перед сучасним світовим співтовариством. Людство в минулому неодноразово звертало увагу на ці проблеми, особливо у періоди політичної невизначеності, кризи тогочасних моральних чи правових норм, загрози чи реальних проявів масштабних соціальних конфліктів. У відносно

стабільні часи ці проблеми були у центрі уваги спеціалістів різних галузей знань: юристів, філософів, соціологів, політичних мислителів, конфліктологів та багатьох інших. Залежно від світоглядних та методологічних установок, кожен з них по-своєму підходив до визначення та вивчення легітимності та легітимації влади.

Таким чином, на додачу до проблем з визначенням сутності легітимності влади, існують і розбіжності у термінології, запропонованій різними вченими. Умовна «двошаровість» проблеми робить її на сьогодні ще більш суперечливою. Порівняння різних підходів допоможе скласти цілісну концепцію легітимації влади.

Експерти у галузі права повсякчасно дискутують стосовно засад визнання влади, зокрема й державної, принципів оцінки ефективності влади, та й самих оцінювачів. Вони розглядають легітимність влади з точки зору її зв'язку з поняттями легальності, її набуття, захисту та реалізації. Для спеціалістів у галузі юриспруденції легітимною буде влада, яка спирається на всю сукупність загальноприйнятих процедур (законів), тобто легітимність отожднюється з поняттям законності. Такий підхід до визначення легітимності буде особливо актуальним при зверненні до одного з її різновидів (згідно з класифікацією, наведеною автором терміну, німецьким вченим М. Вебером [2]), а саме традиційної легітимності та традиційного способу легітимації влади. Відповідно, існує очевидний взаємозв'язок між законними процедурами та легітимацією.

Історично терміни «легітимний» та «нелегітимний», у контексті традиційного способу легітимації влади, були пов'язані з походженням правонаступника престолу, підтвердженням його традиційного права отримати корону. Джерела традиційного способу легітимації влади ми можемо виявити у концепціях власності та володарювання. Традиційна легітимність та легітимація – результат підтвердження легальності престолонаслідування, саме тому політична легітимність може наразі вважатися зворотною стороною законності. Легітимація у такий спосіб є незворотною, тобто монарх не може втратити легітимне право на володарювання, бо не може бути позбавлений легальності своєї влади. Відповідно, за час існування монархій багато разів поставало питання про «правильність» самого механізму престолонаслідування, його

відповідність як нормам Середньовіччя, так і принципам правої держави, що з'явилися значно пізніше. У той момент, коли сумніви переростали у впевненість, у підвладних було дві можливості: продовжувати підкорюватися наявним всередині себе самих традиціям, чи ставати опозицією, захищаючи власні інтереси.

Для вчених-суспільствознавців легітимність та легітимація є не стільки універсальними категоріями, як елементами конкретного суспільства в історії. Контекстна легітимність, по-іншому кажучи, є опозицією до її філософського розуміння як універсальної категорії легітимації, як процесу, що стикається з конкретними повсякденними соціальними практиками, а не з суспільними ідеалами. Саме таким чином пояснюється неможливість існування універсальних принципів легітимації влади, необхідність пошуку окремих, часто унікальних механізмів легітимного володарювання для кожного окремого суспільства. Сучасність підтверджує вищезначене яскравими прикладами трансформації політико-владних відносин, застарілості і неефективності традиційних форм їх легітимації. Тому філософське сприйняття універсальності категорії легітимації жодним чином не допоможе пояснити парадоксальність популярності традиційних релігійних лідерів на фоні тенденції підвищення рівня освіти населення релігійних спільнот.

Виходячи з вищезначеного, у новому тисячолітті більшість соціальних мислителів сприймають легітимність так, як її описав один із найвидатніших науковців ХХ сторіччя, німецький соціолог М. Вебер. «Легітимність насправді, – писав він – є лише вірою у легітимність значущих соціальних акторів» [2, р. 213]. Таке визначення поняття легітимності у післявеберіанський період піддавалось неодноразовій критиці через надмірний суб'єктивізм та отожднення цього поняття з результатами цілеспрямованого впливу політичних технологій на свідомість об'єктів володарювання. Проте багато хто побачив у такому трактуванні легітимності насправді значущі сторони владних відносин.

С. Ліпсет, знаходячись у полі ідей М. Вебера, писав, що набуття легітимності буквально означає створення та підтримку суспільної ідеї щодо виняткової відповідності наявного політичного режиму або політичного лідера саме наявним на даний момент політико-історичним умовам.

У свою чергу, Р. Графштейн вказує на відсутність моральної складової у визначенні поняття легітимності, що його дав М. Вебер. «Легітимність має бути безпосередньо пов'язана з оцінкою політичного режиму з позиції його відповідності певним нормам суспільної моралі: виправданості рішень, що приймаються, коректності процедур, «правдивості» політичних лозунгів реальним інтересам та намірам політичної еліти». За М. Вебером, на його думку, легітимність та легітимація втрачають аспект оцінювання режиму, тому більше не відносяться до політичного володарювання як такого, а стають об'єктом масових комунікацій та маніпуляцій масовою свідомістю [2, р. 456].

Наведена полеміка відкриває базові розбіжності між філософським, соціологічним та політичним (скоріше політтехнологічним) підходами до визначення легітимності та легітимації. Легітимність як універсальна категорія у філософському розумінні привносить частку морального оцінювання (*moral evaluation*), через яке вона (легітимність) стає категорією без часу та простору, а, відповідно, малопридатною до застосування у дослідженні конкретного політичного режиму чи лідера. Основний недолік тут криється у відсутності будь-якої уваги до так званого «духу епохи». А зрозуміти мотиви владної поведінки можливо лише, занурившись у середовище досліджуваного явища, відчувши певні особливості, зрозумівши причини.

У свою чергу, соціологічне та політичне розуміння легітимності може бути зведене до здатності політичної еліти впливати на свідомість суспільства, створювати політичні міфи, підмінювати реальну політичну практику популізмом, який ґрунтується на новітніх інформаційних технологіях. Тож наше завдання полягає у виробленні такого розуміння легітимності та легітимації, яке, з одного боку, враховувало б моральні аспекти володарювання та моральну загальнолюдську оцінку політичної діяльності, а, з іншого – давало б можливість застосовувати це до аналізу конкретних політичних режимів та лідерів, не ризикуючи втратити специфіку дослідження саме влади та її рішень, а не її здатностей впливати на маси. Спроби винайти таке визначення вже здійснювалися у недавній історії та здійснюються сьогодні. Так, сучасний британський вчений, соціолог та політичний мислитель Д. Бітем вбачає у веберіанському підході до визначення легітимності два негативних аспекти, а саме:

1) відсутність чіткого взаємозв'язку між фундаментальними цінностями людини і суспільства та легітимацією влади;

2) поясненням легітимування політичної влади без видимих на це раціональних причин або за принципом «хоч когось – усі погані».

Перший аргумент апелює до факту, що легітимність влади ще не є її позитивною оцінкою з боку усього суспільства крізь призму моралі. Тобто, мається на увазі, що влада може не бути легітимною, а лише мати можливість оцінюватися у категоріях конкретного суспільства. Коли ми не маємо можливості оцінити легітимність режиму, системи чи окремого лідера з філософської точки зору (тобто його моральність), ми намагаємося з'ясувати наскільки глибоко означені елементи можуть бути оцінені у контексті суспільних вірувань. А саме, наскільки вони відповідають суспільним цінностям та стандартам, чи задовольняють нормативним очікуванням об'єктів влади. Тобто ми оцінюємо ступінь відповідності між наявною системою влади та переконаннями, віруваннями й очікуваннями, за допомогою яких відбувається оцінювання.

Не є коректним з точки зору сучасної політичної науки і виключення відповідності дій влади певним процедурним правилам, тобто законності, при дослідженні поняття легітимності. Адже з правознавчої точки зору, легітимною буде не лише влада визнана, але й влада, що організована процедурно у відповідності до певних загальноприйнятих правил. Отже, з'ясуємо, у чому має проявлятися легітимність чи нелегітимність влади.

Першорозрядними для будь-якого суспільства є так звані «докази» легітимності влади, а саме певні загальноновизнані індикатори, що свідчать про позитивні настрої підвладних стосовно володарюючих. У багатьох випадках бажання влади бути легітимною проявляється у намаганнях чітко слідувати усім встановленим процедурам, а саме:

- суспільний консенсус на базі певної ідеї, яку поширює у масах влада;
- обов'язковість різноманітних клятв та обіцянок, підкріплених посиланнями до певної традиції;
- постійний пошук одноосібного визнання ухвалених рішень;
- підвищена увага до формальних процедур формування влади – різного роду плебісцитів тощо.

У чому ж полягає виняткова важливість таких процедур? Насправді, вони не є доказами суспільної віри в легітимність наявної влади, оскільки владний консенсус може бути продиктований найрізноманітнішими мотивами, включно з чисто особистісними. Але у той же час консенсус політичної влади виступає певним провідником легітимності, обов'язковою засадою. І якщо цей консенсус присутній, схвалюється суспільством, то немає великого значення відносно чого його було досягнуто. Влада повсякчасно намагатиметься показати самому суспільству його позитивне відношення до неї самої через широко розповсюджені на сьогодні механізми та технології. Проте це аж ніяк не є доказом нелегітимності через те, що політично активними є лише певна частина населення залежно від конкретного суспільства. Інші, не маючи, відповідно до Г. Алмонда, активістського типу політичної культури, виступають політично пасивними, і саме на них спрямована активність влади по формуванню позитивного іміджу [1].

Отже, висвітлення питань легітимації та легітимності влади неможливе без всебічного аналізу з урахуванням не лише політологічного підходу, але й інших суспільствознавчих парадигм. Легітимація влади є процесом надскладним, багаторівневим. Важкість його дослідження полягає у відсутності чіткого консенсусу навіть у сфері операціоналізації понять. Адже легітимною у різні історичні періоди могла ставати зовсім різна за своїм змістом владно-управлінська діяльність.

Ключовим елементом для розуміння сутності легітимності та легітимації виступає усвідомлення того, якими багатоаспектними явищами вони є. Легітимність включає в себе щонайменше три окремі елементи або рівні, які якісно відрізняються один від одного. Мається на увазі, що владу можна вважати максимально легітимною, якщо: вона процедурно відповідає встановленим та загальноприйнятим правилам; ці правила можуть розглядатись як прийнятні для усіх сторін процесу політичної взаємодії, як володарюючих, так і підвладних; наявні реальні свідчення згоди підвладних на добровільне підкорення володарюючим.

Отже, у наявності три рівні складових легітимної влади: правила, їхня оцінка підвладними, реальна підтримка у формі конкретних дій. Усі три рівні не є взаємовиключними і не можуть виступати

альтернативами один одному, бо усі вносять свій окремий вклад у загальне бачення легітимності тієї чи іншої влади.

Перший рівень є базовим і пов'язаний з феноменами відповідності влади певним формальним процедурам, а тому стосується визначення легітимності з точки зору юриспруденції. На цьому рівні владу можна вважати умовно легітимною, якщо вона здобута та використовується у відповідності до загальноприйнятих правил. Ці правила в більшості випадків були неписаними, у формі усних домовленостей та конвенцій. У той же час вони можуть бути формалізовані та кодифіковані законодавчо. Тягар формалізації з'являється на етапі усвідомлення необхідності розв'язання суспільних протиріч за допомогою таких законів, які, з одного боку, є максимально конкретними, а, з іншого – універсальними, такими, що можуть бути застосовані до більшості конфліктних ситуацій. При цьому залишається питання наявності так званого суверену влади, який може часом ставати над законом та мати абсолютний авторитет.

Протилежною до легітимної влади є влада нелегітимна. Такою вона стає, коли або здобута у невідповідності до певних загальноприйнятих правил, або здійснюється у невідповідності до них чи з перевищенням встановлених для неї (влади) лімітів примусу. Здобуття влади у невідповідності до норм завжди є проблемою глибинною, бо тягне за собою появу величезної кількості складних питань як до самої влади (це в першу чергу стосується подальших дій у полі прийнятих норм або за їх межами, тобто виникнення хронічної нелегітимності), так і до традиційних правил, правильність яких може бути поставлено під сумнів через їх застарілість, зокрема й моральну, не відповідність сучасним вимогам.

Другий рівень пов'язаний з усвідомленням того, що сама по собі варіація законом не є достатньою передумовою, щоб вважати владу легітимною, через те, що й самі по собі встановлені правила здобуття та використання влади потребують постійного обґрунтування. На другому рівні влада є достатньо легітимною, якщо правила, якими вона користується у процесі володарювання, можуть бути оцінені як позитивні у контексті вірувань та переконань, що їх поділяють домінанті та підвладні особи.

Таким чином, для того щоб бути визнаною, влада, і особливо політична, має бути отримана

або передана від визнаного джерела (попередньої влади); правила, якими вона користується, повинні гарантувати, що ті, хто приходять до влади, мають якості та кваліфікації, необхідні для її утримання; зміст володарювання має відповідати основним суспільним інтересам, бути взаємовигідним, або мати змогу задовольняти певні соціальні потреби.

Жодне суспільство не може похвалитися абсолютною однорідністю норм, цілей, цінностей та переконань. І, дійсно, однією з характерних особливостей політико-владних відносин є відмінність у обставинах діяльності, можливостях та цінностях володарюючих та підвладних соціальних груп. Через це особливу значущість набувають проблеми відповідності кандидатів на владу, з одного боку, реальним потребам конкретного суспільства, з іншого, суспільним переконанням та стереотипам певного політичного лідера. Суспільна згода виникає як результат співставлення цих двох компонентів, виявлення деякої владної квінтесенції.

Суспільний консенсус є феноменом складним та не завжди досяжним, проте якість влади та перспективи її легітимації можуть обумовлюватися й певним ступенем суспільної згоди. Мається на увазі наявність певного мінімуму взаєморозуміння між тими, хто домінує, та підвладними, а також всередині самих підвладних груп. Причому, неформальна згода всередині підвладних груп з приводу деяких символічних знаків взаєморозуміння стосовно питання визнання чи невизнання влади мають набагато масштабніші наслідки, ніж наявність чи відсутність так званого «суспільного договору» (протилежного до Гоббсівського) між владою та суспільством. Отже, на рівні суспільного консенсусу щодо «правил гри» може виникати ситуація недостатньої легітимованості через те, що правила володарювання не можуть бути співставлені з суспільними переконаннями щодо їх позитивності чи негативності (як часто буває при різкій зміні політичного режиму, за якого суспільство просто не мало часу визначитися стосовно відповідності чи не відповідності нових способів організації влади певним стереотипам та віруванням, які домінували дотепер). Тому цей компонент чи рівень легітимності влади часто пов'язаний з глибинними переконаннями суспільства у правильності наявних соціальних та політичних інститутів. Втрата віри у останні призводить до появи феномену слабкості чи

дефіциту легітимації.

Третій аспект чи складова легітимності пов'язана з вираженням у певний спосіб суспільного консенсусу відносно тієї частини політико-владних відносин, безпосередніми учасниками якого вони є. Важливість актів вияву лояльності у формі укладання певних договорів з владою, присягання на вірність чи участь у плебісцитах розкривається після того, як ми поглянемо на них як на складові легітимації влади. Значення формальних процедур, навіть коли вони дійсно є чисто формальними і не виражають реальних мотивів, не може бути применшене через їх реальну здатність впливати на суспільну свідомість, формувати певні стереотипи, суспільні міфи. З іншого боку, формальні процедури мають вплив і на тих, хто володарює, накладаючи додаткові обов'язки та відповідальність.

Символічність та обопільна значущість формальних процедур роблять їх важливим інструментом двосторонньої взаємодії суспільства з владою. І, дійсно, у різні історичні епохи формальні процедури здобуття, валідації, передачі влади хоч і різнилися докорінно, проте мали величезне значення як символи визнання авторитету влади. І те, що на певному етапі розвитку суспільства процедуру престолонаслідування змінили різноманітні плебісцити, зокрема й електоральні, є ще одним підтвердженням означеній вище тезі. У більшості суспільств уповноваженими виражати суспільну згоду були певні представники, а не весь соціум (звичайно, мається на увазі певний ценз на участь у плебісцитах: майновий, гендерний, класовий, етнічний та ін.). Доволі частими були випадки, коли право вираження суспільної згоди отримували родичі, орендатори або наступники.

У контексті означеного потрібно зауважити, що спостерігається велика відмінність між дійсним суспільним консенсусом та намаганнями влади видати наявну ситуацію за таку. Ця ситуація несе у собі потенційні загрози такого явища як делегітимація. Адже легітимність політичної влади не є її статичною характеристикою, вона динамічно змінюється день за днем, набуваючи нових форм та забарвлень. Навіть цілком успішна влада у певні часи може відчувати на собі явища делегітимації через прийняття та впровадження непопулярних рішень – як об'єктивних факторів та цілеспрямованої інформаційної протидії, як суб'єктивного фактору. Електронне

урядування дає змогу залучити широкі верстви політично активної частини суспільства до процесів вироблення та прийняття політичних рішень. Система електронного урядування через сукупність загальновідомих процедур та на основі суспільного консенсусу дозволяє легітимувати як політичну владу, так і результати її діяльності. Наявні на сьогодні механізми

контролю за діяльністю владних структур з боку громадян у системі електронного урядування роблять певну частину соціуму безпосередніми учасниками процесу вироблення та ухвалення політичних рішень, що автоматично розподіляє відповідальність за результати функціонування політичної влади між державними та недержавними політичними суб'єктами.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильная демократия / Г. Алмонд, С. Верба ; пер. с англ. // Антология мировой политической мысли : В 5 т. – М. : Мысль, 1997. – Т. II. : Зарубежная политическая мысль. XX в. / Нац. общественно-науч. фонд ; отв. ред. Т. А. Алексеева ; ред.-сост. Г. К. Яшин, Е. Г. Морозова. – 832 с. – С. 592-610.
2. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне ; пер. з фр.. – К. : Основи, 1993. – 165 с.
3. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе ; пер. з нім. Л. Ситніченко та О. Лозінської. – К. : ППС-2002, 2007. – 435 с.
4. Єрмоленко А. Морально-етична легітимація сфери політичного // Філософська думка : наук.-теор. журнал. – 2013. – № 2. – С. 51-58.
5. Закон України «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік» № 2278-VI від 20.05.2010 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2278-17>.
6. Закон України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI від 13.01.2011 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
7. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» № 2411-VI від 01.07.2010 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
8. Закон України «Про інформацію» № 2657-XII від 02.10.1992 р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
9. Луман Н. Медиа коммуникации / Никлас Луман ; пер. з англ. А. Глухов, О. Никифоров. – М. : Логос, 2005. – 280 с.
10. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / Елвін Тоффлер ; пер. з англ. ; під ред. Н. В. Бордукової, І. З. Цехмістро. – Харків : Акта, 2003. – 685 с.
11. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Тоффлер Э. ; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 669 с.
12. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер ; пер. с англ. ; науч. ред., авт. предисл. П. С. Гуревич. – М. : Издательство АСТ, 2004. – 781 с. – (Philosophy).
13. Тур М. Поняття легітимації: основи парадигми розуміння // Філософська думка : наук.-теор. журнал. – 2009. – № 5. – С. 9-21.
14. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Фрэнсис Фукуяма ; пер. с англ., под общ. ред. А. В. Александровой. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 474 с. – (Philosophy).
15. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Фрэнсис Фукуяма ; пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина. – М. : ООО «Издательство АСТ» : ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с. – (Philosophy).
16. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке / Фрэнсис Фукуяма ; пер. с англ. О. Э. Колесникова, Н. Г. Кротовской, В. С. Кулагиной-Ярцевой и др. ; под общ. ред. О. Э. Колесникова. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 220, [4] с. – (Philosophy).
17. Кривошеїн В. В. Ризики делегітимації політичної влади в умовах субполітизації сучасного суспільства та шляхи їх мінімізації // Науково-теоретичний альманах «Грані». – Вип. 18(8). – С. 64-70. – 2015. – Режим доступу: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/268>.
18. Меньшеніна А.С. Потенційні можливості реалізації демократичних цінностей в інформаційному суспільстві // Науково-теоретичний альманах «Грані». – Вип. 18(8). – С. 38-42. – 2015. – Режим доступу: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/263>.
19. Юрченко А. Електронне урядування – ефективний механізм запобігання політичній корупції суспільстві // Науково-теоретичний альманах «Грані». – Вип. 22(4) – С. 83-90. – 2019.

REFERENCES

1. Almond, G. Grazhdanskaja kultura i stabilnaja demokratija [Civic culture and stable democracy]. *Antologija mirovoj politicheskoj mysli*, T. 2, 592-610 [in Russian].
2. Gurne, B. (1993). *Derzhavne upravlinnja* [Governance]. K. : *Osnovi* [in Ukrainian].
3. G'ofe, O. (2007). *Demokratija v epohu globalizacii* [Democracy in the age of globalization]. K. : PPS-2002 [in Russian].

4. Ermolenko, A. (2013). Moralno-etichna legitimacija sferi politichnogo [Morally ethical legitimation of the political sphere]. *Filosofska dumka : naukovno- teoretychnyi zhurnal*, 2, 51-58 [in Ukrainian].
5. Pro Derzhavnu programu ekonomichnogo i socialnogo rozvitku Ukraini na 2010 rik: Zakon Ukrainy vid 20.05.2010 № 2278-VI [About the State Program of Economic and Social Development of Ukraine for 2010: Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2278-17> [in Ukrainian].
6. Pro dostup do publichnoi informacii: Zakon Ukrainy vid 13.01.2011 № 2939-VI [About access to public informtion: Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> [in Ukrainian].
7. Pro zasadi vnutrishnoi i zovnishnoi politiki Ukraini: Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 № 2411-VI [About the principles of domestic and foreign policy of Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> [in Ukrainian].
8. Pro informaciju: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII [About the information: Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].
9. Luman, N. (2005). Media komunikacii [Media communication]. M. : Logos [in Ukrainian].
10. Toffler, E. (2003). Nova paradigma vladi. Znannja, bagatstvo j sila [The new paradigm of power. Knowledge, wealth and power]. *Kh: Akta* [in Ukrainian].
11. Toffler, E. (2001). Metamorfozy vlasti [Metamorphoses of power]. M.: Izdatelstvo AST [in Russian].
12. Toffler, E. (2004). Tret'ja volna [The Third wave]. M.: Izdatelstvo AST [in Russian].
13. Tur, M. (2009). Ponjattja legitimacii: osnovi paradigmi rozuminnja [Concept of legitimation: basic paradigms of understanding]. *Filosofs'ka dumka : naukovno- teoretychnyi zhurnal*, 5, 9-21 [in Ukrainian].
14. Fukujama, F. (2003) Velikij razryv [The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order]. M.: Izdatel'stvo AST [in Russian].
15. Fukujama, F. (2004). Doverie: socialnye dobrodeteli i put k procvetaniju [Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity]. M. : Izdatelstvo AST: ZAO NPP "Ermak" [in Russian].
16. Fukujama, F. (2006). Sil'noe gosudarstvo: Upravlenie i mirovoj porjadok v XXI veke [State-Building: Governance and World Order in the 21st Century]. M.: ACT MOSKWA: HRANITEL [in Russian].
17. Kryvoshein, V. (2015). Ryzyky delegitymacii politychnoi vlady v umovax subpolityzacii suchasnogo suspilstva ta shliakhy yix minimizacii [Risks of delegitimization of political power in the context of subpoliticization of modern society and ways to minimize them]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 2018, 18(8), 64-70.
18. Menshenina, A. (2015). Potentsiini mozhlyvosti realizatsii demokratychnykh tsinnosti v informatsiinomu suspilstvi [Potential opportunities for realizing democratic values in the information society]. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 2018, 18(8), 38-42.
19. Yurchenko, A. (2019). Elektronne uryaduvannya – efektyvnyj mexanizm zapobigannya politychnij korupciyi. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 2019, 22(4), 83-90.

Михайлова Інна Олександрівна

Старший викладач

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
61001, Харків, вул. Маршала Бажанова, 17

Mykhailova Inna

Senior teacher

O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
17, Kharkiv, Marshal Bazhanov str, 61001, Ukraine

Email: : inna19.09.mykhailova@gmail.com

Цитування: Михайлова І. О. Легітимація державної влади в контексті міжнародних відносин І.О. Михайлова // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.72-80.

Citation: Mykhailova, I.O. (2019). Legitymatsiia derzhavnoi vlady v konteksti mizhnarodnykh vidnosyn [Legitimation of state power in the context of international relations]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 72-80.

Стаття надійшла / Article arrived: 10.07.2019

Схвалено до друку / Accepted: 30.07.2019

Проблемы мониторинга качества жизни населения на региональном и локальном уровнях (на польском примере)

*Томаш Михальский, Александр Кучабский, Гданьский университет
Фаг Рагимов, Днепропетровский региональный институт государственного
управления Национальной академии государственного управления при Президенте
Украины*

Качество жизни считается одним из главных критериев оценки государственной политики.

Инструментом контроля уровня качества жизни населения, а также разработки рекомендаций относительно его улучшения есть мониторинг социальных процессов.

Соответствующий мониторинг предусматривает систематичность сбора данных согласно четко определенным принципам и последующее применение полученной информации для анализа эффективности реализации управленческих целей или использования полученных средств.

Комплексное мониторинг должно шире использоваться на региональном и местном уровнях, предоставляя властям информацию о проблемах территориального развития.

Проблемы мониторинга объединены в такие группы: административно-территориального характера, вызванные ограниченной доступностью официальных данных, связанные с низкой частотой или выраженной спецификой исследуемого процесса, связанные с трудностью однозначного определения показателей, обусловленные т. н. «человеческим фактором».

Административная реформа может сопровождаться изменениями полномочий территориальных органов власти или территориальной основы исследуемых единиц. Территория юрисдикции отдельных государственных институций может не соответствовать административно-территориальному делению.

Большинство открытых статистических данных в Польше публикуется ежегодно. Часть данных остается закрытой или же доступ к ним ограничен. В некоторых учреждениях и организациях регионального уровня данные собираются и публикуются не систематически.

На локальном уровне изученные процессы могут наблюдаться довольно редко или характеризоваться значительной специфичностью. Осложняет мониторинг несогласованность понятийно-терминологического аппарата или же способов отображения статистической информации.

Человеческий фактор может проявляться в значительной неоднородности населения внутри исследуемой группы, отсутствии четкого определения интересующей популяции, социальная стигматизация участников событий и процессов, финансовых особенностях или же в эффекте безбилетника.

Польский опыт мониторинга социальных процессов в регионах и на местах дает важный материал для усовершенствования методологии и методики подобных исследований в других странах.

Ключевые слова: мониторинг социальной ситуации, качество жизни, органы местного самоуправления, административно-территориальное устройство, местные общины, муниципалитеты, статистические данные, социальная стигматизация, эффект безбилетника, Польша, Поморское воеводство

Проблеми моніторингування якості життя населення на регіональному і локальному рівнях (на польському прикладі)

*Томаш Михальський, Олександр Кучабський, Гданський університет
Фаг Рагімов, Дніпропетровський регіональний інститут державного управління*

Якість життя вважається одним із головних критеріїв оцінки державної політики.

Інструментом контролю рівня якості життя населення, а також розробки рекомендацій щодо його поліпшення є моніторингування соціальних процесів.

Відповідний моніторинг передбачає систематичність збору даних згідно з чітко визначеними принципами і подальше застосування отриманої інформації для аналізу ефективності реалізації управлінських цілей або використання отриманих коштів.

Комплексне моніторингування має ширше використовуватися на регіональному та місцевому рівнях, надаючи владі інформацію про проблеми територіального розвитку.

Проблеми моніторингу об'єднані в такі групи: адміністративно-територіального характеру, викликані обмеженою доступністю офіційних даних, пов'язані з низькою частотою або вираженою специфікою досліджуваного процесу, пов'язані з труднощами однозначного визначення показників, зумовлені т. зв. «людським фактором».

Адміністративна реформа може супроводжуватися змінами повноважень територіальних органів влади або територіальної основи досліджуваних одиниць. Територія юрисдикції окремих державних інституцій може не відповідати адміністративно-територіальному поділу.

Більшість відкритих статистичних даних у Польщі публікується щороку. Частина даних залишається закритою або ж доступ до них обмежений. У деяких установах і організаціях регіонального рівня дані збираються і публікуються несистематично.

На локальному рівні вивчені процеси можуть спостерігатися досить рідко або характеризуватися значною специфічністю. Ускладнює моніторинг неузгодженість понятійно-термінологічного апарату або ж способів відображення статистичної інформації.

Людський фактор може проявлятися в значній неоднорідності населення всередині досліджуваної групи, відсутності чіткого визначення популяції, що цікавить, соціальна стигматизація учасників подій і процесів, фінансових особливостей, або ж в ефекті безбілетника.

Польський досвід моніторингу соціальних процесів в регіонах і на місцях дає важливий матеріал для вдосконалення методології та методики подібних досліджень в інших країнах.

***Ключові слова:** моніторинг соціальної ситуації, якість життя, органи місцевого самоврядування, адміністративно-територіальний устрій, місцеві громади, муніципалітети, статистичні дані, соціальна стигматизація, ефект безбілетника, Польща, Поморське воєводство*

Problems of monitoring the quality of life of the population at the regional and local levels (on the polish example)

Tomasz Michalski, Aleksander Kuczabski, University of Gdansk

Faig Ragimov, Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine

Quality of life is considered one of the main criteria for evaluating public policy.

Monitoring of social processes is a tool for control the quality of life, as well as developing recommendations for its improvement.

Appropriate monitoring involves a collection of data according to defined principles and the subsequent application of the information obtained to analyze the effectiveness of the implementation of management goals or the use of funds received.

Comprehensive monitoring should be increasingly used at the regional and local levels and provides the authorities with information about the problems of territorial development.

Monitoring problems have been classified into the following groups: administrative and territorial, caused by the limited availability of official data, associated with low frequency or pronounced specificity of the process under investigation, those associated with the difficulty of unambiguous determination of indicators, caused by the so-called "human factor".

Administrative reform can be followed with changes in the powers of the territorial authorities or its territorial basis.

In some institutions and organizations at the regional level, statistic data are collected and published non-systematically.

The monitoring is complicated by inconsistency conceptual and terminological apparatus or the methods of displaying statistical information.

The human factor can manifest in a significant heterogeneity of the population within the studied group, social stigmatization of participants in events and processes, financial features, or the Free Rider Effect.

The Polish experience in monitoring social processes provides important material for improving the methodology and methods of such studies in other countries.

***Keywords:** social monitoring, quality of life, local governments, administrative division, local communities, municipalities, statistical data, social stigma, Free Rider Effect, Poland, Pomeranian Voivodeship*

Введение

Качество жизни граждан в последнее время стало актуальным вопросом государственной политики правительства большинства стран мира [1-5]. В Польше, как и в других бывших социалистических странах Восточной Европы, ключевым механизмом решения этой задачи на рубеже 1980-90 гг. стала административная реформа, направленная в том числе на расширение полномочий местного самоуправления. С того времени претерпели изменения концептуальные подходы к пониманию роли и задач территориального управления, которые проявились во внедрении принципов концепций нового государственного управления (англ.: New Public Management) и достойного управления (англ. – Good Governance).

В условиях новой парадигмы общественных отношений инструменты и механизмы государственного управления меняются, так же изменяются задачи такого управления. На процесс управления влияют усиленные социальные риски, нестабильные социальные связи, рост социальной мобильности, глобализация экономики, потребность в нововведениях. Именно этим и объясняется отказ от устоявшихся форм управленческой деятельности и наработки модели управления нового типа – New Public Management, однако сохраняется и традиционное деление составляющих государственно-управленческого механизма на институциональную, административную и процедурную составляющую.

Традиционной ошибкой широкого внедрения зарубежных методик модернизации таких больших систем как государственное управление, местное самоуправление и т.д. является простое копирование технологий административных реформ, безоговорочная реализация в национальной практике государственного управления таких концепций как «политические сети», «Good governance» и т.д. Впрочем, концепция «нового государственного управления» имеет существенные отличия, среди которых усиление надзорной функции центрального уровня, децентрализация и усиление мобильности, обеспечение контроля и подотчетности, рационализация управления человеческими ресурсами, обеспечения конкуренции и отбора, и одновременно - повышение качества государственного регулирования, транспарентность как ключевой принцип деятельности органов власти [6, с. 388-389].

Новое государственное управление отвечает задачам начального этапа реформирования системы государственного управления (шире – публичной администрации), в то же время внедрение концепции достойного управления есть процессом более сложным и может составлять его следующий этап.

Принципы нового государственного управления достаточно широко описаны в научных публикациях [7-11]. С точки зрения оценки качества жизни, существенным есть факт, что в одном из шести принципов функционирования этой модели (accountability – подотчетность) указывается, что управление должно сосредоточиться на результатах проводимой публичной политики. Таким образом деятельность местного самоуправления тоже должна быть ориентирована на нужды и ожидания жителя, который должен восприниматься как «управленческий клиент» [12].

После проведения широкомасштабной реформы важным элементом контроля за уровнем качества жизни населения, а также разработка рекомендаций относительно его улучшения отводится мониторингованию социальных процессов как в стране в целом, так и отдельных административно-территориальных образованиях разного уровня.

Четкое и однозначное определение места мониторинга социальных процессов или качества публичных услуг в случае концепции достойного управления представляется невозможным, поскольку этот подход находится в сильной зависимости от контекста [13, 14]. Тем не менее можно согласиться, что в основе концепции достойного управления лежат открытость (англ.: openness), участие (англ.: participation), подотчетность (англ.: accountability), эффективность (англ.: effectiveness) и согласованность (англ.: coherence) [15]. Таким образом концепция достойного управления направлена на создание сетей и партнерства с гражданами, а значит на сотрудничество власти с гражданами и общественными группами при принятии управленческих решений [14, 16, 17]. В этом смысле мониторинг социальной ситуации и анализ полученных результатов (который есть важной частью концепций нового государственного управления), остается существенным для концепции достойного управления – будучи источником информации, которая может быть использована для повышения эффективности деятельности органов управления

и обеспечения дополнительной обратной связи с жителями определенных территорий и их организациями.

С позиций терминологического определения понятий целесообразно использовать подход А. Баштанник к разработке схематической модели механизма регулирования деятельности органов государственной власти с позиций методологического обеспечения [18], построенный на основе интеграции современных методов формализации механизмов государственного управления. В контексте нашего исследования, следует указать на внутреннее структурное единство институциональных, организационно-правовых и административных средств, форм и методов в системе управления государством, рациональное сочетание которых на основе системного подхода позволяет изменить обычное регламентирование поведения объектов и субъектов объектов управления на регулирующее воздействие субъекта относительно общественных отношений [18]. В этом контексте особое значение приобретает свойство управленческой системы адаптироваться к динамичным изменениям общественно-политической ситуации, учета реальных потребностей и перспектив регионального развития. Инициирование проведения в 2019–2020 гг. политической и административной реформ, а также продолжения курса на усиление роли территориальных общин в развитии регионов в Украине меняет сам формат отношений регионов с центром и выдвигает новые требования к государственной региональной политики. Развитие Украинского государства требует осознания значения всех субъектов регионального развития, формирования инновационной модели территориальной организации власти в соответствии с конституционными изменениями, соответствующей современным европейским стандартам и была направлена на обеспечение прав, свобод и законных интересов каждого человека в контексте принципа «власть должна быть максимально приближенной к людям». Для этого необходимо осуществить теоретико-методологическое обоснование институционально-функциональных преобразований, обобщить управленческие

достижения органов местного самоуправления и региональных органов исполнительной власти в разных странах [19].

Методы исследования

Существует множество определений понятия мониторинг [20, 21], но общим знаменателем большинства из них является систематичность сбора данных согласно четко определенным принципам и последующее применение полученной информации для анализа эффективности реализации управленческих целей или использования полученных средств. В этом контексте мониторинг социальной ситуации позволяет органам местного самоуправления объективно оценить качество и условия жизни граждан, а также служит источником данных для самооценки своей же политики местного развития.

Под влиянием изменений на общегосударственном уровне значение мониторинга социальных процессов на региональном (аналог NUTS-2 и NUTS-3¹) и локальном (аналог LAU-1 и LAU-2²) уровнях в Польше за последние годы существенно возросло. С одной стороны усиливается необходимость изучения людских ресурсов с целью их более рационального использования в качестве фактора развития территорий [22], а с другой стороны увеличивается заинтересованность самих органов местного самоуправления в получении объективной информации о ситуации на подопечных территориях [23, 24]. При проведении такого рода мониторинга следует также учитывать общие тенденции социально-экономического развития страны и регионов, в частности в связи с усилением неблагоприятных процессов, сопровождающих хозяйственное освоение территорий [25] или же необходимости противодействия бедности [26].

Статистические данные в сфере пространственного и пространственно-временного анализа имеют огромное значение для правильного функционирования органов местного самоуправления [27]. На современном этапе важно учитывать новые вызовы, имеющие пространственный характер, как например метрополизация [28]. В то же время возрастает заинтересованность вопросами социальной справедливости или территориальной сплоченности

¹Эти территориальные единицы образованы Европейским Союзом с целью унификации сбора статистической информации. В Польше NUTS-2 соответствует воеводству (16 единиц), а NUTS-3 группе уездов.

²Раньше именовались как NUTS-4 и NUTS-5. В административно-территориальном устройстве Польши LAU-1 соответствует уезду (всего 380 единиц), а LAU-2 территории наименьшей единице административно-территориального устройства Польши – местной общине (пол.: gmina), которых насчитывается 2477.

[29, 30]. Кроме этого, вследствие нарастания научно-технического прогресса общество все больше становится зависимым от информации, исходящей от средств массовой информации и Интернета. Появилась даже формулировка «пост-правда», связанная с широким распространением непроверенной или вырванной из контекста информации. В связи с этим возрастает значение не только сбора объективных статистических данных, описывающих качество жизни, но и сопровождение их качественной научной интерпретацией.

Полученные результаты и обсуждение

Анализ мониторингов, проводимых или заказываемых органами местного самоуправления в Польше в течение ряда лет, позволил выделить типические проблемы, влияющие на качество, полноту и объективность получаемых данных.

В связи с этим нашей целью был анализ проблем, осложняющих или препятствующих эффективному мониторингованию социальной ситуации на региональном или локальном уровне. Диагноз ситуации сопровождается примерами из Польши. Часть из описанных проблем могут быть решены или минимизированы, но в некоторых случаях такой возможности объективно не существует. Вместе с тем главное внимание уделено описанию конкретных проблем с конкретными примерами.

Все проблемы можно объединить в пять основных групп [31]:

- административно-территориального характера;
- вызванные ограниченной доступностью официальных данных;
- связанные с низкой частотой или выраженной спецификой исследуемого процесса;
- связанные с трудностью однозначного определения показателей;
- обусловленные т. н. «человеческим фактором».

Проблемы административно-территориального характера

Изменения в административно-территориальном устройстве способны вызывать сложности, а иногда даже затруднения в мониторинговании социальных процессов. Особенно деструктивное влияние на непрерывность мониторинга может иметь изменение характера административно-территориального устройства. Во-первых, такие изменения влекут за собой изменения полномочий территориальных органов власти, в т. ч. органов местного самоуправления. В свою очередь это вносит изменения, корректировки

или уточнения интересующих заказчика мониторинга вопросов, что способно повлиять на существенный пересмотр программы его проведения или же даже прекращение его реализации. Во-вторых, изменения характера административно-территориального устройства нередко связаны с изменениями территориальной основы органов местной власти и административных границ.

Современное административно-территориальное устройство Польши представлено несколькими уровнями. На региональном уровне это 16 воеводств, которые являются высшими единицами административно-территориального деления, в которых одновременно присутствуют территориальные органы центральной власти и органы местного самоуправления. Локальный уровень формируют два вида единиц местного самоуправления, обладающие правосубъектностью – уезды и местные общины, а также в некоторых случаях дополнительный уровень, который имеет вспомогательное значение и есть факультативным. К последнему относятся городские районы (пол.: *dzielnica, osiedle*), сельские округа (пол.: *sołectwo*), и другие территориальные единицы факультативного характера [32].

В современных границах Польша существует с послевоенного времени. В основных чертах границы были определены еще в 1945 году, а последние существенные корректировки имели место в 1951 году. Первое послевоенное административно-территориальное деление в Польше было введено в 1946 году³, после чего оно было реформировано несколько раз:

- в 1954 г. произошло разукрупнение местных общин – вместо бывших 3001 гмин образовано 8789 громад⁴, а кроме этого, введен новый вид административно-территориальной единицы – поселок городского типа (пол.: *osiedle typu miejskiego*)⁵;

- в 1973 г. отказались от изменений 1954 г., возвращаясь к крупным местным общинам (гминам), а также ликвидируя отдельный статус поселков городского типа⁶;

- в 1975 г. ликвидировано среднее, уездное звено административно-территориального устройства, а вместе с тем существенно увеличивая число воеводств с 17 до 49⁷;

- в 1998 г. отказались от реформ 1973 и 1975 гг., возвращаясь к уездному делению и укрупняя существующие воеводства до 16 единиц⁸.

Наряду с кардинальными изменениями в

административно-территориальном устройстве систематически происходят незначительные изменения и уточнения. Например, в 2015 году произошло объединение двух административно-

территориальных единиц: города-уезда Зеленая Гура с местной общиной с таким же названием⁹.

Несомненно, каждое подобное изменение нарушает сопоставимость используемых в

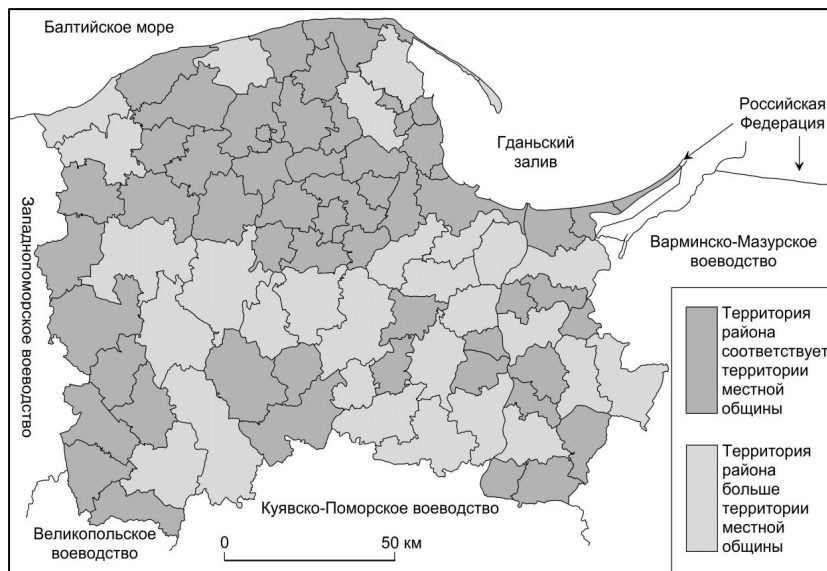

Рис. 1. Различия между делением на районы комиссариатов полиции и границами местных общин в Поморском воеводстве (состояние на конец 2010 г.)

Источник: составлено авторами на основе источника¹⁰.

мониторинге статистических данных.

С точки зрения задач мониторинга существенной проблемой является нередкое несоответствие территории юрисдикции отдельных государственных институций административно-территориальному делению. В таких случаях часть официальных данных невозможно использовать в мониторинге. Пример, демонстрирующий степень несоответствия границ местных общин и комиссариатов полиции в

Поморском воеводстве показан на карте ниже (Рис. 1).

Проблемы, вызванные ограниченной доступностью официальных данных

Большинство открытых статистических данных в Польше собирается ежегодно и публикуется с максимально одногодичной задержкой (таким образом работает, например, Главное статистическое управление). В то же время случаются задержки с обнародованием данных или сбор данных проходит реже чем

³Постановление Совета Министров от 29 мая 1946 г. о временном административном делении обретенных территорий (см.: Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1946, Nr 28, poz. 177).

⁴Закон от 25 сентября 1954 г. о реформе административного деления села и создании громадских народных советов (см.: Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1954, Nr 43, poz. 191).

⁵Закон от 25 сентября 1954 г. о поселках и поселковых народных советах (см.: Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1954, Nr 43, poz. 192).

⁶Закон от 29 ноября 1972 г. о создании гмин и внесении изменений в закон о народных советах (см.: Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1972, Nr 49, poz. 312).

⁷Закон от 28 мая 1975 г. о двухуровневом административном делении государства и о внесении изменений в Закон о народных советах (см.: Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1972, Nr 49, poz. 312).

⁸Закон от 24 июля 1998 г. о введении основного трехуровневого территориального деления государства (см.: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1998, Nr 96, poz. 603).

⁹Постановление Совета Министров от 29 июля 2014 г. о объединении гмин, установление границ некоторых гмин и городов, присвоение некоторым городам статуса города и изменение места нахождения муниципальных властей (см.: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 2014, poz. 1023).

¹⁰Письмо № ZAK. 037-13/11 Воеводского управления полиции в Гданьске

раз в год. В связи с секретностью некоторые статистические данные не обнародуются вообще или же не публикуются для территориальных единиц нижних административных уровней.

Зачастую время ожидания на публикацию интересующих данных не превышает один год. Примером может послужить заболеваемость на рак. Поступающая в базу данных¹¹ информация сразу проверяется и теоретически может быть обнародована немедленно, но в этом случае иногда может проводиться специальная проверка – ретроверификация [33], в связи с чем доступ к этим данным возможен только после ее окончания. Задержка с обнародованием годовой статистики характерна для государственных учреждений, например по состоянию на 22 января 2019 года последние данные, относящиеся социального страхования, относились к 2014 году¹².

На некоторые данные необходимо ждать дольше года. Чаще всего это информация учреждений и организаций регионального уровня. Подтверждением служит подсчет бездомных лиц в Поморском воеводстве, который осуществляется Поморским форумом преодоления бездомности (пол.: Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności) [34]. К этой группе данных относятся также социологические (главным образом анкетные) исследования, которые в связи с затратностью проводятся нечасто. Примером могут быть исследования типа ESPAD¹³, которые проводятся с периодичностью раз в четыре года с целью определения уровня распространения психоактивных субстанций (наркотиков) среди

школьной молодежи¹⁴.

Низкая частота или выраженная специфика исследуемого процесса

Часть исследуемых процессов, особенно на локальном уровне, наблюдаются редко или же характеризуются такой спецификой, что использование данных их мониторинга во временной шкале теряет смысл. Предлагаем выделять четыре группы таких проблем:

- незначительная частота исследуемых явлений;
- низкая или очень низкая частота исследуемых явлений, усиленная спецификой процесса;
- вероятностный (стохастический) или близкий к нему характер описываемых процессов;
- сложная структура процесса мониторинга.

Незначительная частота исследуемых явлений чаще всего прослеживается в территориальных единицах нижнего – локального уровня (LAU-1 и LAU-2). В то время, когда в больших популяциях (соответствующих уровню NUTS-2) исследуемые явления происходят перманентно, в малых вовсе могут не наблюдаться на протяжении нескольких лет. Примером может быть численность лиц в семьях, получающих социальную помощь в связи с сиротством – в Польше в 2017 г. в 29,2% уездов не было ни одного такого человека, а в других 26,8% было только по одному. Еще реже предоставлялась помощь по причине трудностей с интеграцией лиц, которые получили статус беженца или

¹¹Wojciechowska U., Didkowska J. Zachorowania i zgony na nowotwory złośliwe w Polsce. Krajowy Rejestr Nowotworów. Warszawa: Centrum Onkologii – Instytut im. Marii Skłodowskiej-Curie. [Electronic source] Retrieved from: <http://onkologia.org.pl/gaporty/> (дата обращения: 22.01.2019).

Rocznik Statystyczny Ubezpieczeń Społecznych 2012-2014. – Warszawa: Zakład Ubezpieczeń Społecznych, 2016. – 270 s. [Electronic source] Retrieved from: <http://www.zus.pl/baza-wiedzy/statystyka/rocznik-statystyczny-ubezpieczen-spolecznych> (дата обращения: 22.01.2019).

¹³Полное название: Европейская программа школьных исследований на тему алкоголя и наркотиков (англ.: European School Survey Program on Alcohol and Drugs). Это исследования, проводимые в европейских странах каждые четыре года, начиная от 1995 г., согласно общей методологии и стандартных условий с целью обеспечения сопоставимости результатов.

¹⁴ESPAD Group. ESPAD Report 2015: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. Pp. 99, [Electronic source] Retrieved from: <http://www.espad.org/reports-documents> (дата обращения: 22.01.2019).

¹⁵BDL GUS – Bank Danych Lokalnych GUS, [Electronic source] Retrieved from: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> (дата обращения: 22.01.2019).

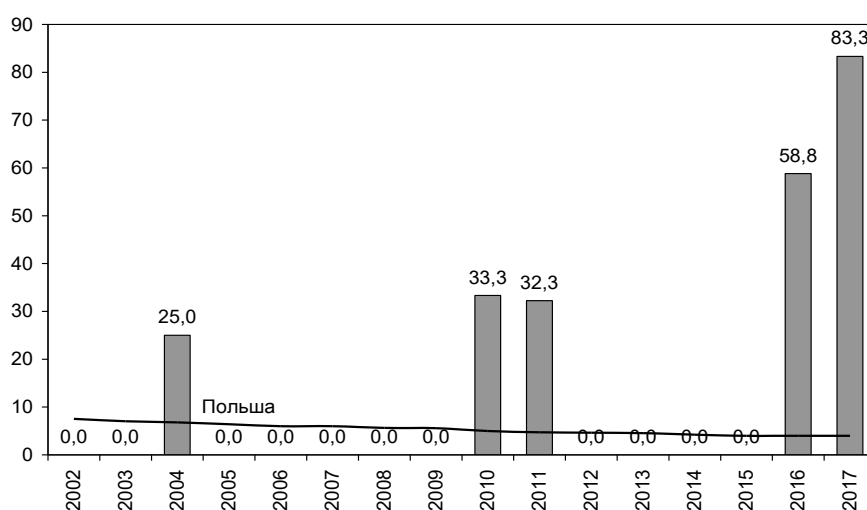

Рис. 2. Уровень младенческой смертности на 1000 новорожденных в общине Годзица (столбики) и в целом в Польше (линия)

Источник: составлено авторами на основе данных¹⁶.

дополнительную защиту в Польше – в 2017 г. в 75,0% уездов не было ни единого такого лица, а в следующих 12,1% было только по одному такому человеку¹⁵.

Еще сложнее выглядит ситуация, когда исследуемые явления не только происходят редко, но и характеризуются большой спецификой. Примером может быть расчёт показателя младенческой смертности на 1000 новорожденных в небольших населенных

пунктах. С одной стороны, в определенные годы этот показатель может зашкаливать, тогда когда в другие периоды может вообще не проявляться (см. рис. 2).

Некоторые процессы имеют стохастический или псевдостохастический характер, в связи с чем их анализ для одного года может исказить действительную картину. Такого рода примером может быть мониторинг количества больных (в т. ч. с подозрением

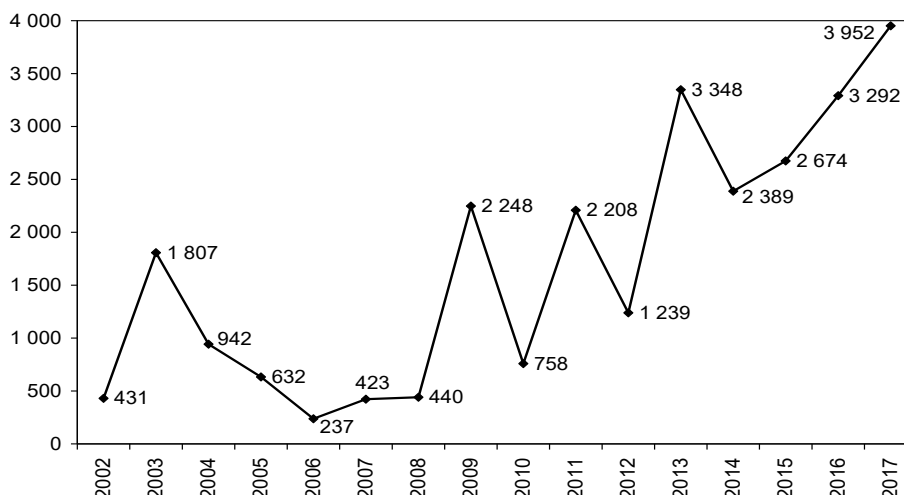

Рис. 3. Количество лиц больных на грипп и с подозрением на заболеваемость на грипп в Подкарпатском воеводстве

Источник: составлено авторами на основе данных¹⁹.

на заболеваемость) на грипп (ICD-10: J10–J11)¹⁷. На рис. 3 представлено непостоянство этого процесса в Подкарпатском воеводстве (коэффициент вариации составил 69,6%). Примером псевдостохастичности может быть количество подтверждённых преступлений под влиянием наркотиков. В этом случае псевдостохастический характер вызван спецификой работы полиции во время разработки в среде торговцев наркотиками. Например, в 2009 г. в Гданьском уезде зарегистрировано 209 преступлений, совершенных под влиянием наркотиков, а в следующем году уже 729¹⁸.

Под понятием сложной структуры процесса мониторинга следует понимать разный вес исследуемых явлений. Ярким примером может послужить показатель количества пожаров, среди которых выделяются четыре категории: малые, средние, большие и очень большие²⁰. Согласно этой классификации пожар считается малым, если в его результате сожжено или уничтожено лесов, сельскохозяйственных угодий, торфяников или пустошей общей площадью до 1 га, в то же время очень большой пожар связан с территорией больше 100 га. Таким образом сложно определить социальные последствия пожара для жителей определенной административно-территориальной единицы, арифметически считая урон в расчёте на численность населения. В таких случаях целесообразно после консультаций с экспертами определить коэффициент (количественный вес) пожаров и уже его

сопоставлять с численностью населения.

Проблемы, связанные с трудностью однозначного определения показателя

В ряде случаев сложно определить исследуемые явления, связанные, например, с согласованием понятий и терминов, с разницей в методике подсчета показателей на разных уровнях административно-территориального устройства, или даже с изменениями в определениях и нормативной классификации.

Не редко разные службы по-разному понимают и трактуют те же самые понятия. Это требует от организаторов мониторинга особо четкого определения всех понятий, которые планируется исследовать, еще на подготовительном этапе. Интересным примером может послужить существующие разночтения в определении лица, самостоятельно воспитывающего ребенка, которое дано в законе «О налоге с доходов физических лиц»²¹. Хотя в законе дается достаточно четкое юридическое определение, все же отдельные службы могут по-разному его интерпретировать. Например, налоговые службы (пол.: *urząd podatkowy*) в этом вопросе руководствуются прецедентами, обращая особое внимание на вопросы установления факта совместного проживания с ребенком, определения характера отношений между ребенком и родителем (опекуном) и т. п. В то же время управления по трудоустройству (пол.: *urząd pracy*) не особо вникают в такие детали. Таким образом данные, которые предоставляют разные институции могут

¹⁶ Baza Demografia GUS, [Electronic source] Retrieved from: <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> (дата обращения: 23.01.2019).

¹⁷ International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision. – 2016, [Electronic source] Retrieved from: <https://icd.who.int/browse10/2016/en>

¹⁸ Письмо № ZAK. 037-13/11 Воеводского управления полиции в Гданьске

¹⁹ Choroby zakaźne i zatrucia w Polsce. Biuletyn roczny, PZH. Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego, Warszawa. Retrieved from: http://wwwold.pzh.gov.pl/oldpage/epimeld/index_p.html (дата обращения: 26.01.2019).

²⁰ Инструкция о принципах подготовки и распространения документации по мероприятиям к Постановлению министра внутренних дел и администрации от 29 декабря 1999 года о подробных правилах организации национальной системы спасения и пожаротушения (см.: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 1999, Nr 111, poz. 1311).

²¹ Закон от 26 июля 1991 г. о подоходном налоге с физических лиц (см.: *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 1991, Nr 80, poz. 350).

частично не совпадать.

Случается использование разных формул для отображения той же статистической информации в территориальных единицах разного административного уровня. Примером такой ситуации может послужить коэффициент зарегистрированной безработицы, который на уровне местных общин исчисляется иначе, чем на других административных уровнях. Здесь количество зарегистрированных безработных соотносится с численностью населения в трудоспособном возрасте. В других административно-территориальных единицах этот показатель исчисляется уже как соотношение зарегистрированных безработных к профессионально активному гражданскому населению – т. е. исключая работников бюджетных учреждений, которые работают в сфере обороны и общественной безопасности. Наглядно этот курьез проявляется в городах, которые обладают уездным статусом (пол. – *miasto na prawach powiatu*), в связи с чем коэффициент зарегистрированной безработицы там исчисляется отдельно для муниципалитета и для уезда. К примеру, в городе Быдгощ в конце 2017 года имела место разница показателей зарегистрированной безработицы – 3,1% (муниципалитет) и 3,9% (уезд) (собственные расчеты на основе данных²²).

Поскольку мониторинг есть длительным процессом, каждые изменения в понятийно-терминологическом аппарате или же структуре исследуемого явления, препятствуют эффективному использованию собираемых данных. К примеру, в процессе реализации мониторинга имели место изменения в квалификации «безработного лица, которое находится в особой ситуации на рынке труда в

связи с воспитанием в одиночку хотя бы одного ребенка». Раньше такой ребенок должен был быть не старше 7 лет, а теперь – 18. Больше примеров можно извлечь из официального документа «Польская классификация деятельности», сравнивая предыдущее²³ и актуальное²⁴ издания.

Проблемы, обусловленные т. н. «человеческим фактором»

Этого типа проблемы самые сложные и разнообразные с точки зрения выполнения задач мониторинга. Сюда следует отнести затруднения как методологического, так и финансового характера.

В общем их можно представить в виде пяти групп:

- значительная неоднородность населения внутри исследуемой группы;
- отсутствие четкого определения популяции, которая должна стать объектом анализа;
- социальная стигматизация участников событий и процессов;
- непосредственное влияние финансового фактора;
- влияние эффекта безбилетника (проблема фрирайдера).

В ходе мониторинга может иметь место значительная неоднородность интенсивности исследуемого процесса внутри популяции. В подобной ситуации возникает необходимость определения субпопуляций, для которых показатели будут рассчитываться отдельно. Наиболее натуральным примером есть необходимость отдельного мониторинга некоторых процессов по половому признаку. Наглядной иллюстрацией проблемы может послужить

²²BDL GUS – Bank Danych Lokalnych GUS, [Electronic source] Retrieved from: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> (дата обращения: 22.01.2019); Statystyki i analizy. Bydgoszcz: Powiatowy Urząd Pracy w Bydgoszczy. [Electronic source] Retrieved from: <http://bydgoszcz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analizy> (дата обращения: 26.01.2019).

²³Постановление Совета Министров от 20 января 2004 г. относительно польской классификации видов деятельности (PKD) с приложением (см.: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 2004, Nr 33, poz. 289).

²⁴Постановление Совета Министров от 24 декабря 2007 г. относительно польской классификации видов деятельности (PKD) с приложением (см.: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 2007, Nr 251, poz. 1885).

²⁵BDL GUS – Bank Danych Lokalnych GUS. Retrieved from: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

²⁶Закон от 6 июня 1997 г. - Криминальный кодекс (см.: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1997, Nr 88, poz. 553).

показатель соотношения смертности в связи с болезнями сердечно-сосудистой системы для лиц моложе 65 лет в Хайновском уезде. Если в 2016 году для обоих полов этот показатель составил 110,9 на 100 тыс. населения, то для мужчин он достиг цифры 181,4, а для женщин был на уровне всего 36,1²⁵.

Имеют место ситуации, когда, с одной стороны, нет проблем с количественной оценкой наблюдаемых явлений, однако возникают вопросы с определением популяции, которой эти явления касаются. В Польше такого типа проблемы возникают, например, при определении коэффициента интенсивности преступлений среди подростков. Дело в том, что в польском законодательстве не определена нижняя возрастная граница этой группы²⁶, а с методологической точки зрения принятия возрастного ценза в границах 0–17 лет не имеет смысла. Другой пример относится к трудностям в определении численности популяции в связи со стигматизацией или криминальным характером мониторируемого процесса. Если получить статистику смертей, вызванных злоупотреблением алкоголем, не составляет труда, то определение численности лиц склонных к пьянству и алкоголизму довольно сложно. Существуют лишь приблизительные экспертные оценки по этому вопросу.

Часть исследуемых случаев не получает огласки, когда их участники не видят в этом смысла, не имеют соответствующей мотивации, или же в связи с риском несения наказания, если это связано с правонарушениями. Частым случаем остается занижение количества выявленных полицией преступлений. Согласно оценке в 2007 году в Польше заявлено только 46,4% совершенных преступлений [56]. Очевидно, что уровень расхождения колеблется в зависимости от региона, времени совершения, или же характера самого преступления.

Финансовый фактор двояко оказывает искажающее влияние на контролируемых процессах. На макроуровне он проявляется в том, что предложение управленческих (публичных) услуг всегда будет отставать от уровня потребностей. Лучшим примером будут здесь медицинские услуги, которые финансируются Национальным Фондом Здоровья (пол.: Narodowy Fundusz Zdrowia). Определение при помощи количества предоставленных медицинских услуг (проведенных операций, врачебных консультаций и т. п.) не может адекватно отражать действительную потребность населения в медицинской помощи.

На микроуровне наблюдается т. н. эффект безбилетника, который проявляется в использовании общественных благ в количестве, существенно превышающем личный вклад потребителя в их формирование. В пространственном отношении это часто имеет место в соотношении между городом и сельской местностью (шире: центрами и периферией). Значительная часть населения Польши, проживая и оплачивая налоги в пригородной полосе больших городов и агломераций, активно пользуется разнообразными услугами в близлежащих городах. В связи с этим на практике, например, нет смысла при мониторинговании распространения курения среди учеников средних школ Гданьска, сопоставлять соответствующие данные с официальной статистикой численности этой возрастной группы в административных границах города. Оценочные данные свидетельствуют, что около 1/3 учеников гданьских средних школ проживает вне города – в соседних местных общинах.

Заключение

В статье представлены результаты исследования процесса мониторинга качества жизни населения на региональном и локальном уровнях в Польше. Опыт проведения органами местного самоуправления мониторингов социальных

процессов позволил идентифицировать группы проблем, анализ которых может позволить избежать их в последующих исследованиях, или же существенно ограничит их влияние на объективность полученных результатов. В статье оговорено пять групп проблем, связанных с мониторингом социальных процессов на региональном и локальном уровнях в Польше: административно-территориального характера, вызванные ограниченной доступностью официальных данных, связанные с низкой частотой или выраженной спецификой исследуемого процесса, связанные с трудностью однозначного определения показателей, обусловленные т. н. «человеческим фактором». Человеческий фактор проявляется зачастую в значительной неоднородности населения внутри исследуемой группы, отсутствии четкого определения исследуемой популяции,

социальной стигматизации участников событий и процессов, финансовых ограничениях или же в эффекте безбилетника.

В то же время можно констатировать, что большинство из приведенных в статье примеров, хотя и связаны с Польшей, имеют универсальный характер и относятся ко всем экономически развитым странам, реализующим подобные исследования. Динамика заинтересованности в мониторинге качества жизни населения свидетельствует, что спрос на разработки, специализирующиеся на анализе социальных проблем в пространственном измерении, будет непрерывно возрастать. Кроме этого, чем более сложную социальную действительность они будут анализировать, тем сложнее будет становиться их научный аппарат. Дополнительно следует обратить внимание на их особую чувствительность и подверженность проблемам, связанным со сбором и агрегацией данных.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Illner M. Post-Communist Transformation Revisited // *Czech Sociological Review*. – 1996. – 4(2). – Pp. 157-169.
2. Smith S. Transformation as modernization: sociological readings of post-communist lifeworlds // *Local communities and Post-Communist Transformation. Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovakia*. / S. Smith (ed.). – London – New York: Routledge, 2003. – Pp. 1-18.
3. Rose R. Understanding Post-Communist Transformation. A bottom-up approach. – London – New York: Routledge, 2009. – 238 p.
4. Norkus Z. On Baltic Slovenia and Adriatic Lithuania. A Qualitative Comparative Analysis of Patterns in Post-Communist Transformation. – Vilnius: Apostrofa, 2012. – 375 p.
5. Novak-Kalyayeva L., Kuczabski A., Sydoruk O., Fersman N., Zemlinskaia T. Conceptualizing of Priorities in the Dynamics of Public Administration Contemporary Reforms // *International Journal of Humanities and Social Sciences*. – 2018. – Vol: 12. – No 6. – Pp. 703-713.
6. Баштанник В. Реформування державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів [Текст] : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Баштанник Віталій Володимирович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2011. – 545 арк.
7. Hood Ch. A public management for all seasons? // *Public Administration*. – 1991. – 69(1), Pp. 3–19. DOI: 10.1111/j.1467-9299.1991.tb00779.x
8. Ferlie E., Ashburner L., Fitzgerald L., Pettigrew A. *The New Public Management in Action*. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 287 p.
9. Kettl D. F. *The global public management revolution*. – Washington: Brookings Institution Press, 2005. – 112 p.
10. Schedler K., Proeller I. *New Public Management*. – Bern - Stuttgart - Wien: Verlag Paul Haupt, 2000. – 334 p.
11. Красильников Д. Г., Сивинцева О. В., Троицкая Е. А. Современные западные управленческие модели: синтез *New Public Management and Good Governance* // *Ars Administrandi*. – 2014. – Т. 2. – С. 45-62.
12. Pollitt Ch. *The Essential Public Manager*. Maidenhead – Philadelphia: Open University Press, 2003. – 192 p.
13. Bovaird T, Löffler E. Evaluating the quality of public governance: indicators, models and methodologies // *International Review of Administrative Sciences*. – 2003. – 69(3), Pp. 313–328. DOI: 10.1177/0020852303693002
14. Bovaird T, Löffler E. Understanding public management and governance // *Public Management and Governance* / T. Bovaird, E. Löffler (ed.). – London – New York: Routledge, 2009. – Pp. 3-13.
15. *European Governance. A White Paper*. Brussels: Commission of the European Communities, 35. – 2001. [Electronic source] Retrieved from: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-white-paper-governance-com2001428-20010725_en.pdf (дата обращения: 16.10.2018).

16. Hartley J. Innovation in governance and public services: Past and present // *Public Money & Management*. – 2005. – 25(1). – Pp. 27-34. DOI: 10.1111/j.1467-9302.2005.00447.x
17. Edgar L., Marshall C., Bassett M. Partnerships: Putting good governance principles in practice. – Ottawa: Institute on Governance, 2006. – 22 p. [Electronic source] Retrieved from: https://www.files.ethz.ch/isn/99462/2006_partnerships.pdf (дата обращения: 19.05.2018).
18. Баштанник А. Концептуальні засади наукового аналізу становлення механізмів регулювання діяльності органів влади в Україні / А. Баштанник // *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ / редкол. : В.С. Загорський (голов. ред.) [та ін.]. – Львів : ЛРІДУ НАДУ – 2015. – Вип. 43 – С. 281–286.
19. Рагімов Фаіг Вагіф огли. Механізми державного управління сталим розвитком регіонів в умовах глобалізації : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Фаіг Вагіф огли Рагімов. – Львів, 2018. – 284 с.
20. Basic Concepts in Monitoring and Evaluation, 2008, Public Service Commission, Arcadia, [Electronic source] Retrieved from: <http://www.psc.gov.za/documents/guidelines.asp> (дата обращения: 19.05.2018).
21. Czochoński J. T. Monitoring rozwoju regionalnego. Aspekty metodologiczne i implementacyjne. – Warszawa: KPZK PAN, 2013. – 363 s.
22. Przestrzenne zróżnicowanie problemów społecznych. / Balcerzak-Paradowska B., Rączaszek A. (red.). – Warszawa-Katowice: IPiSS, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 2011. – 553 s.
23. Denek E. Rola samorządu terytorialnego w świadczeniu usług społecznych // *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu*. – 2003. – No 38. – S. 7-24.
24. Bober J., Hauser J., Izdebski L., Mazur S., Felicki A., Nowotarski B., Puzyna W., Surówka K., Zachariasz I., Zawicki M. Narastające dysfunkcje, zasadnicze dylematy, konieczne działania. Raport o stanie samorządności terytorialnej w Polsce. – Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie & Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, 2013. – 108 s.
25. Markowski T. Problematyka wdrażania polityki przestrzennej Państwa // *Studia KPZK PAN*. – 2009. – No 122. – S. 228-240.
26. Panek T. Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności. Teoria i praktyka pomiaru. – Warszawa: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza, 2011. – 221 s.
27. Kruszką K. Przestrzeń w systemie statystyki publicznej w Polsce // *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu*. – 1997. – No 1/251. – S. 7-15.
28. Kozłowski S. J., Marszał T. Obszary metropolitalne w Polsce – kontekst spójności terytorialnej i współpracy międzygminnej // *Procesy metropolizacyjne w teorii naukowej i praktyce* / Domański C., Smitłowska T. (red.). – Warszawa: GUS, 2010. – S. 124-133.
29. Zaucha J. Evolution, essence and measurement of territorial cohesion. Sopot: Institute for Development, 2014. – No 65. [Electronic source] Retrieved from: <https://ideas.repec.org/p/iro/wpaper/1401.html> (дата обращения: 16.10.2018).
30. Tarkowski M. System monitoringu jakości życia jako narzędzie analizy efektów polityki spójności // *Studia i Materiały "Miscellanea Oeconomicae"*. – 2015. – No 19(4/I). S. 159-171.
31. Michalski T. Problemy w opracowaniu wskaźników dla monitoringu przestrzennego sytuacji społecznej w Polsce // *Biuletyn KPZK PAN*. – 2014. – No 255. S. 80-94.
32. Kuczabski A., Miszczuk A. Podział administracyjny // *Pogranicze Polsko-Ukraińskie. Środowisko. Społeczeństwo. Gospodarka* / B. Kawałko, A. Miszczuk (red.). – Zamość: Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, 2005. – S. 67-76.
33. Zemła B., Kołosa Z., Bansk T. Atlas zachorowalności i umieralności na nowotwory złośliwe w obrębie województwa katowickiego w latach 1985-1993. – Gliwice: Zakład Epidemiologii Nowotworów Centrum Onkologii – Instytut im. Marii Skłodowskiej-Curie, Oddział w Gliwicach, 1999. – 238 s.
34. Dębski M. Bezdomność jako problem społeczny w województwie pomorskim. Na podstawie wyników badań socjodemograficznych w 2011 r. // *FORUM O bezdomności bez lęku*. – 2011. – No 4. S. 107-145.
35. Siemaszko A. Zgłaszanie przestępstw // *Geografia występku i strachu. Polskie badanie przestępczości „07”*. – Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 2008. – S. 33-46.

REFERENCES

1. Illner, M. (1996). Post-Communist Transformation Revisited. *Czech Sociological Review*, 4 (2), 157–169.
2. Smith, S. (2003). Transformation as modernization: sociological readings of post-communist lifeworlds. Local communities and Post-Communist Transformation. Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovakia. Routledge – London – New York, 1-18.
3. Rose, R. (2009). Understanding Post-Communist Transformation. A bottom-up approach. London – New York – Routledge.
4. Norkus, Z. (2012). On Baltic Slovenia and Adriatic Lithuania. A Qualitative Comparative Analysis of Patterns in Post-Communist Transformation. Vilnius: Apostrofa.
5. Novak-Kalyayeva, L., Kuczabski, A., Sydorчук, O., Fersman, N., & Zemlinskaia, T. (2018). Conceptualizing of Priorities in the Dynamics of Public Administration Contemporary Reforms. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 12 (6), 703-713.
6. Bashtannyk, V. (2011). Reformuvannja derzhavnogo upravlinnja v konteksti evropejs'kih integracijnih procesiv [Reforming public administration in the context of European integration processes]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Hood, Ch. (1991). A public management for all seasons? *Public Administration*, 69 (1), 3-19. DOI: 10.1111/j.1467-9299.1991.tb00779.x

8. Ferlie, E., Ashburner, L., Fitzgerald, L., & Pettigrew, A. (1996). *The New Public Management in Action*. Oxford: Oxford University Press.
9. Kettl, D.F. (2005). *The global public management revolution*. Washington: Brookings Institution Press.
10. Schedler, K., & Proeller, I. (2000). *New Public Management*. Bern – Stuttgart – Wien: Verlag Paul Haupt.
11. Krasilnikov, D.G., Svinceva, O.V., & Troitskaya, E.A. (2014). *Sovremennye zapadnye upravlencheskie modeli: sintez New Public Management i Good Governance [Modern Western Managerial Models: Synthesis of New Public Management and Good Governance]*. *Ars Administrandi*, (Vol. 2). Pp. 45-62 [in Russian].
12. Pollitt, Ch. (2003). *The Essential Public Manager*. Maidenhead – Philadelphia: Open University Press.
13. Bovaird, T., & Löffler, E. (2003). Evaluating the quality of public governance: indicators, models and methodologies. *International Review of Administrative Sciences*, 69 (3), 313-328. DOI: 10.1177/0020852303693002.
14. Bovaird, T., & Löffler, E. (2009). *Understanding public management and governance*. *Public Management and Governance*. London – New York: Routledge.
15. *European Governance. A White Paper* (2001). Brussels: Commission of the European Communities, 35. Retrieved from: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-white-paper-governance-com2001428-20010725_en.pdf.
16. Hartley, J. (2005). Innovation in governance and public services: Past and present. *Public Money & Management*, 25 (1), 27-34. DOI: 10.1111/j.1467-9302.2005.00447.x
17. Edgar, L., Marshall, C., & Bassett, M. (2006). *Partnerships: Putting good governance principles in practice*. Ottawa: Institute on Governance, 22. Retrieved from: https://www.files.ethz.ch/isn/99462/2006_partnerships.pdf.
18. Bashtannik, A. (2015). *Konceptual'ni zasadi naukovogo analizu stanovlennja mehanizmv reguljuvannja dijalnosti organiv vladi v Ukraini [Conceptual bases of scientific analysis of formation of mechanisms of regulation of activity of authorities in Ukraine]*. *Efektivnist' derzhavnogo upravlinnja*, 43, 281-286 [in Ukrainian].
19. Ragimov, F.V. (2018). *Mehanizmi derzhavnogo upravlinnja stalim rozvitkom regioniv v umovah globalizacii [Governance mechanisms for sustainable development of regions in the context of globalization]*. Candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
20. *Basic Concepts in Monitoring and Evaluation*, 2008, Public Service Commission, Arcadia. Retrieved from: <http://www.psc.gov.za/documents/guidelines.asp>.
21. Czochoński, J.T. (2013). *Monitoring rozwoju regionalnego. Aspekty metodologiczne i implementacyjne*. Warszawa: KPZK PAN.
22. Balcerzak-Paradowska, B., & Rączaszek, A. (Eds.) *Przestrzenne zróżnicowanie problemów społecznych*. Warszawa – Katowice: IPISS, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
23. Denek, E. (2003). Rola samorządu terytorialnego w świadczeniu usług społecznych. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu*, 38, 7-24.
24. Bober, J., Hauser, J., Izdebski, L., Mazur, S., Felicki, A., Nowotarski, B., Puzyna, W., Surówka, K., Zachariasz, I., & Zawicki, M. (2013). *Narastające dysfunkcje, zasadnicze dylematy, konieczne działania. Raport o stanie samorządności terytorialnej w Polsce*. Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie & Małopolska Szkoła Administracji Publicznej.
25. Markowski, T. (2009). Problematyka wdrażania polityki przestrzennej Państwa. *Studia KPZK PAN*, 122, 228-240.
26. Panek, T. (2011). *Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności. Teoria i praktyka pomiaru*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza.
27. Kruszcza, K. (1997). *Przestrzeń w systemie statystyki publicznej w Polsce*. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu*, I/251, 7-15.
28. Kozłowski, S.J., & Marszał, T. (2010). *Obszary metropolitalne w Polsce – kontekst spójności terytorialnej i współpracy międzygminnej. Procesy metropolizacyjne w teorii naukowej i praktyce*. Warszawa: GUS.
29. Zaucha, J. (2014). *Evolution, essence and measurement of territorial cohesion*. Sopot: Institute for Development, 65. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/p/iro/wpaper/1401.html>.
30. Tarkowski, M. (2015). System monitoringu jakości życia jako narzędzie analizy efektów polityki spójności. *Studia i Materiały "Miscellanea Oeconomicae"*, 19(4/I), 159-171.
31. Kuczabski, A., & Mischuk, A. (2005). *Podział administracyjny. Pogranicze Polsko-Ukraińskie. Środowisko. Społeczeństwo. Gospodarka, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, Zamość*, 67-76.
32. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 r. w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych*. (1946). *Dz. U. [Journal of Laws of the Republic of Poland]*, 28, 177.
33. Żemła, B., Kołosa, Z., & Bansik, T. (1999). *Atlas zachorowalności i umieralności na nowotwory złośliwe w obrębie województwa katowickiego w latach 1985–1993*. Gliwice: Zakład Epidemiologii Nowotworów Centrum Onkologii – Instytut im. Marii Skłodowskiej-Curie Oddział w Gliwicach, 238.
34. Dębski, M. (2011). *Bezdomność jako problem społeczny w województwie pomorskim. Na podstawie wyników badań socjodemograficznych w 2011 r. FORUM O bezdomności bez lęku [FORUM "On homelessness without fear"]*, 4, 107-145.
35. Siemaszko, A. (2008). *Zgłaszanie przestępstw. Geografia występku i strachu. Polskie badanie przestępczości '07*. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, 33-46.

Міхальський Томаш

Доктор географічних наук
Гданський університет
80-309, Гранськ, вул. Яна Бажинського, 4

Email: tomasz.michalski@ug.edu.pl

Кучабський Олександр

Доктор наук з державного управління
Гданський університет
80-309, Гранськ, вул. Яна Бажинського, 4

Email: aleksander.kuczabski @ug.edu.pl

Рагімов Фаїр

Кандидат наук з державного управління
Дніпропетровський регіональний інститут
державного управління
49044, Дніпро, вул. Гоголя, 29

Email: dniprodepartment407@gmail.com

Michalski Tomasz

Doctor of Geography
University of Gdansk
4, Gdansk, Bazynskiego str, 80-309, Poland

ORCID: 0000-0002-7916-9620

Kuczabski Aleksander

Doctor of Public Administration
University of Gdansk
4, Gdansk, Bazynskiego str, 80-309, Poland

ORCID: 0000-0003-1271-0782

Ragimov Faig

Ph.D. in public administration
Dnipropetrovsk Regional Institute of Public
Administration
29, Dnipro, Gogol str, 49044, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5645-4560

Цитування: Міхальський Т., Кучабський О., Рагімов Ф., Проблеми моніторингу якості життя населення на регіональному і локальному рівнях (на польському прикладі) Т. Міхальський // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 7. – С.81-94.

Citation: Michalski, T.& Kuczabski A.& Ragimov F/ (2019). Problemy monitoruvannia yakosti zhyttia naselennia na rehionalnomu i lokalnomu rivniakh (na polskomu prykladi) [Problems of monitoring the quality of life of the population at the regional and local levels (on the polish example)]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (7), 81-94.

Стаття надійшла / Article arrived: 12.07.2019

Схвалено до друку / Accepted: 31.07.2019